

KORUPCIJA AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE

POŽIŪRIAI, PROBLEAMOS, SPRENDIMO GALIMYBĖS

Sudarė Daiva Penkauskienė

UDK 343.35:378.1(474.5)

Ko-379

Metodinė priemonė parengta remiantis Nacionaline kovos su korupcija programa ir Jungtinių Tautų Vystymo programos projektu „Korupcijos prevencija šviečiant, informuojant bei sąmoninant visuomenę“

RĖMĖJAI:

Jungtinių
Tautų
Vystymo
programa

Lietuvos
Respublikos
Vyriausybė

PARTNERIAI:

Lietuvos Respublikos
specialiųjų
tyrimų
tarnyba

„Transparency
International“
Lietuvos skyrius

LEIDINIO MEDŽIAGAS RENGĖ:

Jolanta Piliponytė, „Transparency International“ Lietuvos skyrius
Dr. doc. Arūnas Poviliūnas, Vilniaus universitetas
Dr. Romas Prakapas, Vilniaus pedagoginis universitetas
Natalija Rumianceva, Vanderbilto universitetas
Vitalija Skėruvienė, Kauno kolegija
Gintarė Šatienė, Šiaulių universitetas
Dr. Tadas Tamošiūnas, Vilniaus pedagoginis universitetas
Vaiva Zuzavičiūtė, Vytauto Didžiojo universitetas

Ši metodinė priemonė apsvarstyta 2005 01 14
VPU Socialinių mokslų katedros posėdyje
ir 2005 01 24 VPU Istorijos fakulteto posėdyje
ir yra rekomenduojama spaudai.

RECENZAVO:

prof. habil. dr. Juozas Bagdanavičius
doc. dr. Valdona Indrašienė

TURINYS

Pratarmė	5
Korupcijos fenomenas <i>Jolanta Piliponytė</i>	7
Korupcijos taksonomija aukštojo mokslo sistemoje <i>Natalija Rumianceva</i>	27
Korupcija Lietuvos aukštosiose mokyklose: požiūriai, problemos, sprendimo galimybės <i>Tadas Tamošiūnas</i>	39
ANTIKORUPCINIO UGDYMO INTEGRAVIMAS Į STUDIJŲ PROGRAMAS	
Korupcija deviacijų sociologijos požiūriu. Deviacijų sociologijos kurso modulis <i>Arūnas Poviliūnas</i>	45
Korupcija kaip deviacijos forma. Socialinės organizacijos kurso modulis <i>Tadas Tamošiūnas</i>	58
Korupcija kaip teisės objektas. Verslo (komercinės) teisės kurso modulis <i>Vitalija Skėruvienė</i>	60
Korupcija ir teisė. Teisės pagrindų kurso modulis <i>Gintarė Šatienė</i>	86
Verslo etikos aspektai. Verslo (komercinės) teisės kurso modulis <i>Gintarė Šatienė</i>	98
Privatieji interesai ir atstovavimas. Mokymosi visą gyvenimą kurso modulis <i>Vaiva Zuzavičiūtė</i>	101
Korupcijos kaip moralinės problemos sprendinys etikos kodekse. Profesinės etikos kurso paskaita <i>Romas Prakapas</i>	108
PASIRENKAMŲJŲ KURSŲ MODULIAI	
Korupcija ir jos prevencija <i>Tadas Tamošiūnas</i>	111
Korupcija ir antikorupcinė politika <i>Gintarė Šatienė</i>	119
Pagrindinių sąvokų žodynelis	135
Literatūra ir šaltiniai	137

PRATARMĖ

„Korupcija aukštosiose mokyklose: požiūriai, problemos, sprendimo galimybės“ – tai metodinė priemonė aukštųjų mokyklų dėstytojams ir studentams. Leidinyje pristatomas dvejų metų projekto „Korupcijos prevencija šviečiant, informuojant bei sąmoninant visuomenę“ rezultatas – dėstomųjų dalykų programos ir išplėstiniai paskaitų planai, atspindintys antikorupcinio ugdymo galimybes socialinių mokslų studijų programose. Projektas, kurį rėmė Jungtinių Tautų Vystymo programa ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė, buvo vykdomas atsižvelgiant į Nacionalinės kovos su korupcija programos nuostatas. Leidiniu norėta prisidėti prie vieno svarbiausių šios programos siekių – „visokeriopai skatinti nepakantumą korupcijos apraiškoms /.../, sukurti ir įdiegti mokomąsias programas švietimo ir mokslo sistemoje“.

Leidinio skaitytojai galės ne tik pasinaudoti parengtomis mokymo programomis, bet ir ras daugiau informacijos apie korupciją, jos išplitimą pasaulyje ir Lietuvoje, apie šį reiškinį aukštojo mokslo sistemoje, dėstytojų ir studentų požiūrį į korupciją ir jos sampratą. Leidinio gale pateikiamas pagrindinių sąvokų žodynelis ir literatūros bei šaltinių sąrašas.

Visa ši medžiaga – autoriniai projekto dalyvių darbai. Kiekvienas autorius rengė programas atsižvelgdamas į savo aukštosios mokyklos reikalavimus, dėstomo dalyko specifiką ir galimybes. Projekto dalyviai ir programų autoriai suvokia savo darbą kaip bandomąjį ir tikisi, kad kitų aukštųjų mokyklų ir specialybių dėstytojai, pasinaudoję šiuo leidiniu, modeliuos naujas, originalias studijų programas ir kurs savus modelius.

SUDARYTOJA

Jolanta Piliponytė

KORUPCIJOS FENOMENAS

ĮVADAS

Pastaruoju metu nuolat girdime, matome ir tiesiog imame nevalingai jausti, kaip korupcija it rūkas apgaubia kiekvieną mūsų valstybės, netgi kiemo kampelį. Iš karto kyla klausimas, kas tai – epidemija ar tik dar viena postmodernaus būvio dviprasmybė. Šiuo atveju svarbus žiniasklaidos, ypač televizijos, vaidmuo. Nesunku pastebėti, kad kone kasdien esame informuojami apie korupcijos apraiškas įvairiuose valstybės lygmenyse ir privačiame gyvenime. Taigi korupcijos tema pastaruoju metu labai aktuali. Informacijos gausa ir asmeninė patirtis lemia, kad tiek Lietuvos visuomenė, tiek verslo atstovai sutinka, jog korupcija yra gana didelė šalies gyvenimo ir verslo kliūtis. Tačiau paradoksalu, kad dauguma mūsų šalies gyventojų ir verslininkų, paklausti, ar duotų kyšį, be didelių abejonų sako: „Taip“ (Lietuvos korupcijos..., 2004, p. 13). Neišvengiamai kyla klausimas, kaip apibrėžti ir paaiškinti šį daugialypį, o gal net dviprasmi korupcijos reiškinį ir ką turėtų daryti pilietinė visuomenė.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti korupcijos apibrėžimo problematiką, atskleisti teorines korupcijos analizės perspektyvas, aptarti korupcijos diagnostiką kaip vieną iš veiksmingiausių jos kontrolės ir prevencijos būdų, atskleisti sisteminį J. Pope požiūrį į korupcijos prevenciją ir pilietinės visuomenės vaidmenį. Pirmoje straipsnio dalyje gvildenami korupcijos apibrėžimo aspektai bei įstatymų, viešojo intereso ir visuomenės nuomonės vaidmenys ją apibrėžiant. Antra dalis skirta problemų, kylančių apibrėžiant korupciją, analizei. Trečioje dalyje aptariamos dvi teorinės perspektyvos: A. Heidenheimer, vieno įtakingiausių korupcijos tyrėjų, požiūris, pasitelkiamas siekiant išnagrinėti įvairias korupcijos rūšis ir atlikti lyginamąją analizę, bei atstovaujamojo ir atstovo požiūris, kuris aiškina, kas vyksta, kai atstovaujamas atstovui deleguoja valdžią. Ketvirta dalis skirta korupcijos diagnostikai, kuri padeda nustatyti šio reiškinio pažeidžiamas sritis ir tuo prisideda formuojant veiksmingas antikorupecines programas. Penktoje dalyje aptariamas pilietinės visuomenės vaidmuo ir sisteminis J. Pope požiūris į korupcijos prevenciją. Straipsnio pabaigoje apibendrinamos aptartosios ir išnagrinėtosios išvalgos.

KORUPCIJOS APIBRĖŽIMO BEIEŠKANT

Korupciją tiriantys Norvegijos mokslininkai teigia, kad šį sudėtingą reiškinį būtina nagrinėti tarpdisciplininiame kontekste (Andvig and Fjeldstad, 2000, p. 9), taikant įvairius teorinius modelius, atliekant tyrimus, smulkiai analizuojant atskirus korupcijos atvejus ir skandalus. Plačiąja prasme „autorius, tiriančius korupcijos reiškinį ir rašančius apie jį, galima suskirstyti į tris grupes“ (Heidenheimer, Johnston, 2002, p. 6–7).

1. Dauguma mokslininkų remiasi „Oksfordo anglų kalbos žodyno“ pateikiamu šio reiškinio apibrėžimu, kuris susijęs su viešosios tarnybos pareigų koncepcija.
2. Kita grupė mokslininkų suformulavo korupcijos apibrėžimą, kurio pagrindas – poreikio, vartojimo ir mainų sąvokos, kildinamos iš ekonominės teorijos.
3. Trečioji grupė diskutuoja apie korupciją remdamasi viešojo intereso idėja.

Paprastiausiai tariant, korupcija yra *netinkamas valstybės tarnautojų elgesys*. Nevyriausybinė antikorupcinė organizacija „Transparency International“ korupciją apibūdina kaip „*piktnaudžiamą viešąją galią siekiant asmeninės naudos*“ (Pope, 2000, p. 1). Tai vienas dažniausių korupcijos apibrėžimų pasaulyje.

Galima paminėti šias korupcijos apraiškas: kyšininkavimą, nepotizmą, protekcionizmą, klientizmą, neteisėtą lobizmą, neteisėtą visuomenės išteklių paskirstymą ir perskirstymą, neteisėtą privatizavimą, neegzistuojančių projektų kūrimą, neteisėtų rinkliavų kaupimą, mokesčių nuslėpimą, balsų pirkimą, neteisėtą politinių partijų finansavimą ir kt.

Kaip minėta, korupcija dažnai apibūdinama kaip netinkamas arba neatitinkantis standartų ir taisyklių valstybės tarnautojų elgesys. Heilio universiteto politikos mokslų profesorius J. C. Scott taip pat sutinka, kad korupcija yra nuo tam tikrų standartų nukrypęs elgesys, ir kelia klausimą, „*kokius kriterijus pasitelkiame tiems standartams nustatyti*“ (Gardiner, 2002, p. 29). Aptarkime teisinį, viešojo intereso ir visuomenės nuomonės aspektus.

Įstatymų vaidmuo apibrėžiant korupciją

Atsakydamas į profesoriaus J. C. Scott klausimą, kiekvienas natūraliai pasitelktų labai aiškius teisinių dokumentų kriterijus. Pavyzdžiui, įstatymo uždraustas pareigūno veiksmas laikomas neteisėtu, t. y. korupciniu, priešingu atveju tas veiksmas korupcinis nėra, net jeigu jo sudėtyje galima įžvelgti piktnaudžiamą ar etikos pažeidimą. Teisininkai vertina tokį formaliai aiškų apibrėžimą. Akivaizdu, kad tiek valstybės tarnautojai, tiek paprasti piliečiai turi šiuos reikalavimus ar draudimus žinoti.

Nors įvairių šalių įstatymai aiškiai apibrėžia korupciją, profesoriui J. C. Scott rūpi ir šios problemos:

- Ar iš tiesų tai, kas teisėta, visada atitinka etikos normas?
- Kyla pavojus, kad dėl nevienodos teisinės bazės identiški veiksmai skirtingose šalyse bus suprasti savaip.
- Sunku palyginti korupciją šalyse, kurių valstybinio sektoriaus dydis skiriasi (pavyzdžiui, vienur dauguma žmonių dirba valstybiniame sektoriuje, o kitur – privačiame) (Scott, 1972, p. 5).

Viešojo intereso aspektas apibrėžiant korupciją

Pradėkime nuo dviejų J. Gardiner pavyzdžių, kurie iliustruoja teisinio korupcijos apibrėžimo problemą.

- Antrojo pasaulinio karo metu Vokietijoje veikė įstatymas, draudžiantis žydams emigruoti. Jeigu žydų šeima sumokėdavo inspektorius 1000 Vokietijos markių, ji galėdavo išvažiuoti. Ar tai korupcija? Inspektorius už pinigus priimdavo neteisėtą sprendimą, bet ar laikytina tai korupcija? Ar galima tokį inspektoriaus veiksmą pateisinti? Dauguma piliečių turbūt pasakytų, kad įstatymo sugriežtinimas žydams buvo blogybė, o aprašytasis įstatymo nepaisymas, t. y. leidimas žydų šeimoms išvažiuoti, buvo etiškas veiksmas.
- Aprašytasis atvejis rodo, kad neteisėti veiksmai nebūtinai yra korupciniai, o antrasis pavyzdys iliustruoja priešingą situaciją – teisėtas veiksmas gali būti korumpuotas. 1950–1960 m., kai JAV miestai išgyveno krizę, Kongresas sukūrė miestų atnaujinimo programą, pagal kurią valstybinės agentūros griaunamose zonose esančią žė-

mę pripažindavo netinkama, pastatus nugriaudavo ir žemę parduodavo. Pagal šią valstybinę programą dauguma žemės plotų buvo „atgaivinti“. Dažniausiai tai buvo neturtingų žmonių arba rasinių mažumų atstovų žemė. Tose vietose išdygdavo prabangūs namai ir įstaigos. Reikia pažymėti, kad valdininkai paisė visų reikiamų procedūrų. Tad ar buvo šie teisėti veiksmai korupciniai, ar ne? Remiantis J. C. Scott, miestų atnaujinimo programa sistemiškai buvo naudinga vidutinio ir aukštesnio statuso žmonėms, aukštesniajai klasei. Ar ši programa iš tiesų padėjo spręsti ekonomines miestų problemas? Akivaizdu, kad neturtingi žmonės nukentėjo, o turtuoliai tapo dar turtingesni. Galima teigti, kad „ši miestų atnaujinimo programa JAV politiniame gyvenime įkūnijo korupciją“ (Gardiner, 2002, p. 31). Kita vertus, nederu korupcijos termino vartoti nuolat, kai kalbama apie politinius procesus, lemiančius nevienodas galimybes ir naudą. Pirmasis aptartas pavyzdys daug ginčų nekelia, o kalbant apie antrąjį, išsiskiria skirtingi požiūriai į „korupcinius veiksmus“.

Taigi klausimas yra toks – *ką, remiantis šiais pavyzdžiais, galima pasakyti apie korupcijos apibrėžimą?* Paprastai variantai, ar veiksmas:

- *darantis žalą viešajam interesui, yra korupcinis, net jeigu jis teisėtas?*
- *būdamas naudingas visuomenei, nėra korupcinis, net jeigu ir prieštarauja įstatymui?*

Abu pavyzdžius, t. y. dviejų oficialių valstybinių dokumentų padarinius, galima nagrinėti tiek *individų lygmenyje* (šeimos, bandančios emigruoti; gyventojai, kurių pastatai buvo nugriauti), tiek platesniame *visuomenės lygmenyje*. Apibendrinant reikia pažymėti, kad „korupcijos padariniai viešajam interesui negali būti analizuojami atskirai nuo daugybės aspektų“ (Gardiner, 2002, p. 32).

Korupcijos reiškinių analizė neatsiejama nuo politinio proceso konteksto. Manyti, kad viskas priklauso nuo įstatymų, yra gerai, tačiau būtinas ir kritinis požiūris, kad korupcija, kaip ir bet kokie neteisėti veiksmai, *silpnina ar net anuliuoja įstatymų leidybos* tikslus. Tačiau pripažįstant, kad įstatymų leidėjai gali sukurti blogą įstatymą, ypač jeigu valstybėje kuriant įstatymus sistemiškai nepaisoma kokios nors socialinės grupės interesų arba neatsižvelgiama į visuomenės nuomonę, galima tvirtinti, kad kai kurie korupciniai veiksmai yra neišvengiami. „Tai leidžia sujungti *viešojo intereso aspektą su korupcijos apibrėžimu*“ (Gardiner, 2002, p. 32). Toks junginys taip pat nėra aiškiai apibrėžtas ir retai kada susijęs su vienareikšmišku bei visus tenkinančiu atsakymu. Tačiau tai leidžia kelti svarbius klausimus vertinant atvejus, situacijas ar priimančias sprendimus.

Visuomenės nuomonės vaidmuo apibrėžiant korupciją

Jeigu esama akivaizdaus skirtumo tarp to, kaip korupciją apibrėžia įstatymai, ir to, kaip ją suvokia piliečiai, gali atsitikti, kad valstybės tarnautojai taip pat bus labiau linkę paisyti visuomenėje vyraujančių vertybių, nei laikytis įstatymo. Taip pat, pasak J. Gardiner, efektyvūs antikorupciniai veiksmai yra neįmanomi arba sunkiai įgyvendinami, jeigu visuomenės nuomonė apie korupciją ir teisinis jos apibrėžimas labai skiriasi.

Prokurorai ir kiti tyrėjai žino, kad piliečiai, kuriems korupcija kelia susirūpinimą, labiau linkę:

- pranešti apie nusikaltimus;
- padėti atliekamiems tyrimams;
- balsuoti už dorus politikus ir nerinkti sukčių;
- elgtis pagal įstatymus, o ne siūlyti kyšius.

„Dėl šių priežasčių visuomenės nuomonė apie korupciją yra gana svarbi kalbant apie efektyvius teisėsaugos institucijų veiksmus, nukreiptus prieš korupciją“ (Gardiner, 2002, p. 33).

Korupcijos apibrėžties problemos

Kad ir kiek svarstytume, akivaizdu, jog apibrėžiant korupciją neišvengiamai kyla sunkumų. Teoretikai išskiria šias pagrindines problemas:

- yra skirtumų tarp to, kaip korupciją apibrėžia valstybių teisiniai dokumentai, ir to, koks jos poveikis bei kaip ją suvokia visuomenė;
- reikšmingų neatitikimų atsiranda dėl to, kaip minėtas problemas apibrėžia ir supranta įvairios valstybės (Gardiner, 2002, p. 25).

Toliau pateikiame keletą pamąstymų apie korupcijos apibrėžimus. Klasikiniu laikomas Harvardo politikos profesoriaus J. S. Nye apibrėžimas: korupcija – tai „elgesys, dėl privačios (asmeninės, šeimos, grupės) naudos ar siekiamo statuso nukrypstantis nuo rinkimų ar paskyrimo būdu viešai suteiktų formalų pareigų“ (Nye, 1989, p. 966). Kai kurie šio apibrėžimo momentai ypač svarbūs. Dauguma turbūt pritaris, kad jame išryškintas *viešojo vaidmens aspektas*. Korupcija įmanoma tik tada, kai pareigūnas atlieka *savo tarnybos – viešąjį – vaidmenį*. O kaip dėl J. S. Nye minimos *asmeninės naudos*? Autorius išryškina piktnaudžiavimą dėl asmeninės piniginės ar statuso naudos. Šis apibrėžimas kalba apie tai, kad pinigai atsiduria pareigūnų ar jų giminaičių kišenėse, bet nenagrinėja atvejų, kai piktnaudžiuojama *siekiant naudos pareigūno politinei partijai, etninei grupei ir pan.* Kitas J. S. Nye apibrėžimo trūkumas tas, kad jis korupciją laiko „*elgesį, nukrypusį nuo įprastų viešųjų pareigų ar pažeidžiantį taisykles*“ (Gardiner, 2002, p. 26). Tačiau tai lemia įvairias korupcijos paplitimo atskirose valstybėse interpretacijas. Kai kuriose šalyse nėra formalų taisyklių, reglamentuojančių valstybės tarnautojų elgesį, kai kurios valstybės atsižvelgia į tai, kad politikai ir valstybės tarnautojai gali sumaišyti oficialias pareigas ir privačius verslo reikalus. Ar tai reiškia, kad tam tikras veiksmas vienose šalyse į J. S. Nye formalios korupcijos apibrėžties ribas nepatenka, o kitose – laikomas korupciniu? Toks klausimas kyla profesorius J. Gardiner.

Kita svarbi kategorija – *pareigūnų piktnaudžiavimas viešąja galia*. Jo tiksliai apibrėžti turbūt neįmanoma. K. Gibbons, politikos mokslininkas iš Kanados, išskyrė veiksmus, kuriuos galima suvokti kaip „*piktnaudžiavimą galia*“:

- valstybės tarnautojas priima dirbti į valstybės tarnybą savo giminaitį, o ne aukštesnės kvalifikacijos pretendantą (nepotizmas);
- politinė partija, laimėjusi rinkimus, nušalina opozicinę partiją rėmusius pareigūnus (patronatas);
- įstatymų leidžiamosios valdžios atstovai valdo rūdą kompanijos išteklius ir balsuoja už įstatymo projektą, panašioms kompanijoms suteikiantį mokesčių lengvatų (įstatyminis interesų konfliktas);
- vyriausybės tarnautojai, remdamiesi turimomis žiniomis ir informacija, konsultuoja privačius klientus (biurokratinis interesų konfliktas) (Gibbons, 1989, p. 778).

Šį K. Gibbons sąrašą dar galima papildyti:

- sudarymas su vyriausybe sutarčių, palankių draugams ar politiniams rėmėjams;
- melavimas žiniasklaidai ir visuomenei;
- įvairios kitos politinių kampanijų finansavimo formos ir kt.

Baigiant kalbėti apie piktnaudžiavimo viešąja galia kategoriją, reikia pasakyti, kad dvi-prasmiskumas ją apibrėžiant itin aktualus. Kai kurios tokio piktnaudžiavimo formos įvairiose šalyse yra uždraustos. Jeigu taip yra ir jeigu tenkinamas antrasis J. S. Nye reikalavimas (t. y. pareigūnas iš to turi asmeninės naudos), jos gali būti prilygintos kitoms korupcijos formoms. Netgi ten, kur tokios piktnaudžiavimo formos teisėtos, pareigūnų veiksmai ir elgesys mažų mažiausiai laikomi neetiškais, ir reiškiamas nepasitenkinimas jais.

Tokių kyla teorinių abejonių dėl korupcijos apibrėžimo. Apie tai galima daug kalbėti ir diskutuoti, ypač lyginamajame tarptautiniame lygmenyje.

Toliau aptarsime korupcijos teorinės analizės galimybes. A. Heidenheimer požiūris siejamas su makroanalizės lygmeniu, o atstovaujamojo ir atstovo modelis – su mikrolygmenų teorija.

KORUPCIJOS TEORINĖS ANALIZĖS PERSPEKTYVOS

Sisteminis požiūris: A. Heidenheimer

Tarp korupcijos reiškinių tyrėjų A. Heidenheimer požiūris yra vienas įtakingiausių. Jis pasitelkiamas nagrinėjant įvairias korupcijos rūšis ir atliekant lyginamąją analizę.

Korupcijos sąvokos, kurią savo darbuose vartoja A. Heidenheimer, pagrindas yra *viešoji tarnyba*. Be to, autorius remiasi visuomenės nuomonės tyrimais, kurie jam padeda paaiškinti konkrečias korupcinio elgesio rūšis.

A. Heidenheimer tiria korupcijos paplitimą įvairiose visuomenėse ir numato, kokia korupcijos rūšis visuomenėje pasireiškė labiausiai. Pagal politinių įsipareigojimų santykių rūšis autorius skirsto visuomenes į keturias grupes:

- tradicinė šeimos visuomenė (pavyzdys – Montegrano bendruomenė, kurią savo darbuose aprašė E. Banfield);
- tradicinė globėjų ir globojamųjų (savininkų ir klientų) visuomenė (Sicilijos ir Graikijos bendruomenės, kurias tyrė antropologas J. Boissevain ir J. K. Campbell);
- moderni viršininkų ir pavaldinių visuomenė (didieji Amerikos miestai praeito amžiaus pirmojoje pusėje);
- pilietinės kultūros visuomenė (vidutinio dydžio Amerikos ir Didžiosios Britanijos miestai ir jų priemiesčiai) (Heidenheimer, 2002, p. 143).

Šis modelis rodo, kiek tarp valstybės tarnautojų ir piliečių paplitęs toks politinis elgesys, kurį Vakarų elitas apibrėžia kaip korupcinį. Taip pat jis leidžia įvertinti, kaip – griežtai ar tolerantiškai – tam tikra visuomenė ir jos elitas vertina elgesį, oficialiai laikomą korupcija. Pirmiausia mokslininkas išskiria tris korupcijos rūšis:

- smulkiają;
- rutininę;
- įsisenėjusią (Heidenheimer, 2002, p. 150–152).

Toks skirstymas grindžiamas korupcijos paplitimo dažnio ir masto kriterijais, taip pat pažymimas jos paplitimo efektas visuomenėje bei tai, ar įvairiose politinių įsipareigojimų santykių sistemose korupcinis elgesys yra įprastas.

Atsižvelgdamas į tai, kaip tam tikrus veiksmus vertina elitas ir visuomenė ir kaip toji visuomenė korupciją suvokia skirtingose politinėse sistemose, A. Heidenheimer skiria šias korupcijos rūšis:

- juodąją;
- pilkąją;
- baltąją (Heidenheimer, 2002, p. 152).

Juodoji korupcija – tai veiksmai, kuriuos ir elitas, ir visuomenės dauguma suvokia kaip korupcinius. Tarpinė *pilkosios korupcijos* sąvoka apima veiksmus, dėl kurių aiškios nuomonės nėra arba ji keičiasi priklausomai nuo to, ar piliečiai linkę manyti, jog už tokius veiksmus reikia bausti. Kai kurios grupės, paprastai elitas, tam tikrą elgesį laiko neteisėtu ir siekia, kad už jį būtų baudžiama, o kitos socialinės grupės mano kitaip. Daugumos nuomonė yra tiesiog neapibrėžta. Pasak A. Heidenheimer, pilkosios korupcijos atvejais elitas paprastai reiškia nepasitenkinimą, o visuomenė būna indiferentiška. *Baltąja korupcija* profesorius laiko reiškinį, kai tam tikrą korupcinį elgesį toleruoja ir elito, ir visuomenės dauguma, o veiksmai, nukreipti prieš tokį elgesį, ne visada sulaukia aktyvios paramos.

Sujungęs šiuos visuomenių ir korupcijos skirstymo tipus, A. Heidenheimer teigia, kad šiuolaikinėje pilietinės kultūros visuomenėje įsisenėjusios korupcijos atvejai yra reti arba tiesiog netipiški bei apibūdinami kaip *juodoji korupcija*. Kitų trijų tipų visuomenėse esti priešingai: *rutininė korupcija* čia reiškiasi atsitiktinai (išskyrus atvejus, kai klientai yra įsipareigoję dėl balsų) ir apibūdinama kaip *juodoji korupcija*. Dovanų teikimo ir nepotizmo atvejai, jeigu sandoriai yra kolektyviniai (pavyzdžiui, partijų finansavimas), laikomi *pilkąja korupcija*. Smulkioji korupcija pasitaiko dažniau ir taip pat laikoma *pilkąja*.

Švedų mokslininkas Andersson pažymi, jog taikant A. Heidenheimer korupcijos analizės modelį reikia turėti omenyje tai, kad dauguma korupcijos charakteristikų yra atėjusios iš Pietų Europos, Amerikos ir Didžiosios Britanijos. Kita vertus, tai suteikia galimybę patikrinti mokslininko iškeltas hipotezes ir praplėsti teorijos pritaikomumą. Pats A. Heidenheimer prieš keletą metų pažymėjo globalių pokyčių įtaką. Jis teigė, kad vykstant globalizacijai korupcijos suvokimas darosi vis labiau fragmentuotas ir dviprasmis. Tai reiškia, kad modelis, aprašantis juodąją, pilkąją ir baltąją korupciją, praranda galią atspindėti korupcinį elgesį.

Apibendrinant reikėtų dar kartą priminti, kad A. Heidenheimer požiūris *tinka tiek lyginamosioms studijoms, tiek atvejų tyrimams*. Vienas pagrindinių šios teorijos pranašumų tas, kad autorius nėra prisirišęs prie teisinės korupcijos sąvokos, jam svarbus ir *platesnis šio reiškinio suvokimas*. Šis aspektas leidžia nagrinėti įvairias korupcijos rūšis. Kaip šio požiūrio trūkumą galima paminėti tai, kad sistemos *klasifikacija* jau gerokai *pasenusi*, be to, *nepakankamai atsižvelgiama į kontekstą ir veikėjus*. Todėl toliau aptarsime kitą požiūrį, kurio pagrindinė ašis – veikėjai ir informacija.

Mikrolygmuo: atstovaujamojo ir atstovo modelis

Atstovaujamojo ir atstovo modelio esmė glūdi vienoje iš mainų teorijos atšakų – racionalaus pasirinkimo teorijoje, o ši priskirtina prie maksimizuojančio pasirinkimo teorijų. Atsižvelgdama į ekonominę perspektyvą, racionalaus pasirinkimo teorija analizuoja strateginius asmens veiksmus, kuriais jis siekia gerovės ar patenkinti materialinius poreikius. Dėmesys sutelkiamas į konkrečią asmens (pavyzdžiui, korumpuotojo), sveriančio argumentus už ir prieš, situaciją.

Pirminė šio modelio paskirtis – darbdavių ir darbuotojų santykių privačiame sektoriuje analizė, tačiau akivaizdu, kad jį galima taikyti ir viešajame sektoriuje. Atstovaujamojo ir atstovo požiūrį korupcijos reiškinio tyrimuose taikė žinoma JAV mokslininkė S. Rose-Ackerman, ekonomistai Klitgaard, Jain ir kiti.

Atstovaujamojo ir atstovo požiūris yra mikrolygmens teorija, aiškinanti, kas vyksta, kai *atstovaujamasis deleguoja atstovui valdžią*. Atstovas paprastai turi informacijos ar gebėjimų, kurių stokoja atstovaujamasis. Renkantis šį modelį, svarbu atminti, kad atstovaujamojo ir atstovo interesai nebūtinai yra tie patys. „Atstovavimo problema atsiranda tada, kai

atstovaujamojo ir atstovo interesai ar prioritetai skiriasi, taip pat atstovas gali gauti išsamesnės ir geresnės informacijos nei atstovaujamasis“ (Andersson, 2002, p. 38). Kai kuriais atvejais atstovaujamasis, prieš perduodamas atstovui galią ar po to, griebiasi gynybos.

Modernioje demokratijoje politinė sistema apibūdinama galios delegavimu visiems valdžios lygmenims. Tad pagrindinis šios teorinės perspektyvos pranašumas – *galimybė analizuoti įgaliojimų grandinę*. Taip pat ji leidžia išnagrinėti stipriųjų ir silpnųjų įgaliojimų grandinės aspektų priežastis. Tiriant įgaliojimų perdavimo procesą, kyla keletas įdomių klausimų:

- Ar atstovaujamasis iš tikrųjų žino, kad atstovas eina jam numatytas pareigas?
- Ar teisinga atstovų informacija apie savo veiklą?

Šie klausimai verčia pagalvoti, kaip atstovai turėtų atsiskaityti atstovaujamesiems ir būti jų kontroliuojami, kad atstovaujamesieji neprarastų pasitikėjimo jais. Čia lemiamas veiksnys – *priėjimas prie informacijos*. Paprastai deleguojančioji šalis informacijos turi mažiau nei šalis, kuriai deleguojama galia.

Nors ir nestokojanti kritikos (Lambsdorff, 2001, p. 19), atstovaujamojo ir atstovo teorija darosi vis populiareesnė tiriant korupciją. Kaip teigia S. Andersson, individų pasirinkimo svarbos klausimų, palyginti su instituciniais veiksniais, nereikėtų laikyti išskirtiniais, bet jie galėtų papildyti, paaiškinti numanomą tikslą. Korupcija nėra suvokiama kaip tam tikro individualaus pasirinkimo už konteksto ribų rezultatas. Priešingai, priimant sprendimus, yra svarbus *socialinis kontekstas*. Korupcijos tyrimuose dauguma atstovaujamojo ir atstovo modelių turi savo antecedentus ekonomikos modeliuose. Pradinis analizės taškas – informacijos asimetrija, atsilyginimo taisyklė tarpusavyje santykiuose, sprendimai ar pasirinkimas tarp įvairių kainos rūšių – įvertinimo kainos, išsipareigojimo kainos, nuostolių.

Dauguma atstovaujamojo ir atstovo modelių taikoma viešajame administravime. Tirdamas korupcijos pavojaus zonas Švedijoje, S. Andersson taikė šį modelį įgaliojimų perdavimo grandinės analizei bei viešojo administravimo trūkumų paieškai. Jis teigė, kad, nagrinėjant bendrąją įgaliojimų grandinės struktūrą, greta potencialios naudos ir kainos konkrečiam veikėjui atstovaujamojo ir atstovo teorija *padeda geriau suprasti korupcijos pavojaus zonas* bei *papildyti korupcijos reiškinio studijų būdus, orientuotus ne į kiekybę, bet į procesą ir kokybę* (Andersson, 2002, p. 42).

KORUPCIJOS DIAGNOSTIKA

Vienas iš veiksmingiausių korupcijos kontrolės ir prevencijos mechanizmų yra *korupcijos diagnostika*, padedanti nustatyti labiausiai šio reiškinio pažeidžiamas sritis ir tuo prisidedanti prie veiksmingų antikorpucinių programų kūrimo. Pakalbėkime apie svarbiausius korupcijos tyrimus pasaulyje ir Lietuvoje.

Tarptautinis lygmuo

Korupcijos suvokimo indeksas

Viena svarbiausių pasaulyje korupcijos diagnostikos metodikų yra *korupcijos suvokimo indeksas* (KSI), kurį kasmet publikuoja tarptautinė antikorpucinė organizacija „Transparency International“. Šis kompleksinis rodiklis, pradėtas skelbti 1995 m., nustatomas remiantis verslo atstovų apklausomis ir kitais ekspertų tyrimais. Tai yra „tyrimo tyrimas“, leidžiantis suskirstyti valstybes pagal korupcijos paplitimą. Pagal šį indeksą Lietuva nepatenka į švaresnių valstybių, kurių balas aukštesnis nei 5, sąrašą. 2003 m. Lietuvos KSI buvo 4,7 balo, 133 valstybių sąrašą ji užėmė 41 vietą, o 2004 m. – 4,6 balo (44 vieta 146 valstybių eilėje).

Kyšių davimo indeksas

Kitas „Transparency International“ atliekamas tyrimas – *kyšių davimo indeksas* (KDI), pradėtas skaičiuoti 1999 m. KDI teikia informaciją apie:

- daugianacionalinių korporacijų polinkį kyšininkauti;
- verslo sektorius, linkusius į kyšininkavimą;
- tai, ar didžiųjų korporacijų pareigūnai užsienio šalyse yra susipažinę su OECD Konvencija prieš kyšininkavimą;
- tai, kaip didžiosios korporacijos užtikrina OECD Konvencijos prieš kyšininkavimą įgyvendinimą;
- numanomą kitą nesąžiningo verslo praktiką, kurią firmos pasitelkia užsakymams gauti.

Šis indeksas atspindi verslo lyderių nuomonę. 2002 m. KDI buvo atliktas penkiolikoje šalių: Argentinoje, Brazilijoje, Filipinuose, Indijoje, Indonezijoje, Kolumbijoje, Lenkijoje, Maroke, Meksikoje, Nigerijoje, Pietų Afrikoje, Pietų Korėjoje, Rusijoje, Tailande ir Vengrijoje. Šios šalys įtrauktos į daugianacionalinių firmų prekybą ir investicinius projektus. Lietuva į KDI tyrimą nepateko.

Korupcija valstybės ir verslininkų santykiuose Europoje ir Vidurinėje Azijoje Kitą gerai žinomą korupcijos diagnostikos metodiką savo ataskaitoje „Kova su korupcija pereinamojo laikotarpio šalyse: indėlis į politinius debatus“ 2000 m. pristatė Pasaulio bankas. Šioje ataskaitoje išdėstyti būdai, kaip atlikti korupcijos analizę, bei duomenys apie korupciją pereinamojo laikotarpio šalyse. Antroji ataskaita „Kova su korupcija pereinamojo laikotarpio šalyse: valstybės ir verslo korupcija 1999–2002 m.“ pristatyta 2002 m. Joje pateikiamas korupcijos tendencijų vertinimas laikui bėgant ir siekiama paaiškinti atsiradusius pokyčius.

Pirmajai ataskaitai parengti panaudoti 1999 m. verslininkų ir įmonių veiklos tyrimo bei daugiau nei 4000 įmonių iš 24 pereinamojo laikotarpio šalių (įskaitant Turkiją) savininkų ir vadovų apklausų duomenys apie korupciją. Antrasis šio tyrimo etapas vyko 2002 m.: apklausti 6500 įmonių savininkai ir vadovai 26 pereinamojo laikotarpio šalyse (įskaitant Turkiją).

Šiame tyrime šalys grupuojamos pagal *administracinės korupcijos*, kuri matuojama kyšininkavimo dažnumu, ir *valstybės užvaldymo korupcijos* mastą. Pastaroji korupcija, kuri daro įtaką valstybės „žaidimo taisyklėms“, vertinama pagal suvokiamą jos žalą įmonėms.

Rytų ir Vidurio Europos šalims, taip pat Armėnijai būdingas gana žemas minėtųjų korupcijos formų lygis. Lietuvoje, panašiai kaip Čekijoje ir Estijoje, užfiksuotas 2,2 administracinės korupcijos ir 0,32 valstybės užvaldymo korupcijos indeksas (Anticorruption in Transition 2, 2004).

Kiti tyrimai

Dar galima paminėti 2003 m. liepą „Transparency International“ paskelbtą tyrimą „Pasaulinio korupcijos barometras“, kuriame dalyvavo 47 šalys, ir tų pačių metų pabaigoje Pasaulio ekonomikos forumo paskelbtą tyrimą, kurio metu apklausti 102 šalių verslo lyderiai. 2004 m. gruodžio 9 d. paskelbtas naujas „Pasaulinio korupcijos barometro“ tyrimas, kurį „Transparency International“ atliko kartu su „Gallup International“.

Visi minėtieji ir kiti panašūs tyrimai labai reikšmingi nustatant bendrąsias tarptautinio, regioninio ir nacionalinio lygmens korupcijos paplitimo problemas. Tai svarbus teigiamas šių tyrimų ypatumas. Deja, konkrečios šalies problemų jie paprastai neatspindi. Todėl toliau apibūdinami Lietuvoje atlikti diagnostiniai korupcijos tyrimai ir trumpai apatariami naujausių tyrimų rezultatai.

Nacionalinis lygmuo

„Lietuvos korupcijos žemėlapis“

2001–2002 m. nevyriausybinės antikorpucinės organizacijos „Transparency International“ Lietuvos skyrius inicijavo pirmąjį Lietuvoje diagnostinį korupcijos tyrimą „Korupcijos žemėlapis“. Sociologinė stebėseną apėmė dvi grupės – Lietuvos gyventojus ir verslo atstovus. Jos tikslas – remiantis nacionalinėmis sociologinėmis apklausomis, atlikti institucinį ir geografinį korupcijos paplitimo monitoringą, nustatyti jautriausias korupcijai sritis, išaiškinti, kurios Lietuvos institucijos yra „karščiausios“ korupcijos taškai. Naujausias „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ pristatytas 2004 m. lapkritį.

Tyrimo metu buvo vertinama:

- respondentų požiūris į korupciją, jos lygį ir vaidmenį visuomenėje;
- asmeninė patirtis susiduriant su korupcijos (kyšininkavimo) atvejais;
- informacijos apie korupciją šaltiniai;
- požiūris į antikorpucines priemones.

Paaikškėjo, kad norint nustatyti korupcijos (ir pirmiausia jos pagrindinės formos – kyšininkavimo) paplitimo Lietuvoje specifiką institucinio monitoringo nepakanka. „Tiek Lietuvos gyventojai, tiek verslininkai neoficialiai moka ne tik konkrečių institucijų atstovams, bet ir už konkrečias paslaugas. Tokias paslaugas gali teikti kelių institucijų atstovai, ir respondentai ne visada sugeba aiškiai identifikuoti, kam jis arba ji neoficialiai moka“ (Korupcijos apraiškos..., 2004, p. 6).

Išsamesni korupcijos tyrimai

2002 m. buvo atliktas „Pagilintas korupcijos tyrimas“, kurio tikslas – nustatyti kyšininkavimo mechanizmus vykdant svarbias socialinio gyvenimo ir verslo funkcijas. Rezultatai atskleidė tyrimo svarbą ir papildė „Lietuvos korupcijos žemėlapi“. 2004 m. tyrimu „Korupcijos apraiškos šalies mastu atrinktoje apskrityse ir jose esančiose savivaldybėse“, kurį inicijavo „Transparency International“ Lietuvos skyrius ir Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba, buvo siekta nustatyti neoficialaus atsilyginimo už svarbias socialines paslaugas paplitimo lygį ir būdus.

Vietos savivaldos lygmuo

Siekdamas nustatyti gyventojų požiūrį į korupciją, jos lygį ir vaidmenį visuomenėje, taip pat asmeninę žmonių patirtį susiduriant su korupcijos atvejais (kyšiais) vietiniame lygmenyje, „Transparency International“ Lietuvos skyrius rengia metodiką, kuri leis nustatyti korupcijos paplitimą ir susidūrimą su korupcijos atvejais savivaldos lygmenyje bei įvertinti savivaldybių antikorpucinių priemonių veiksmingumą. Šiuos darbus numatoma pristatyti 2005 m. viduryje.

Tyrimų rezultatai

Trumpai apžvelkime naujausių Lietuvos korupcijos tyrimų rezultatus.

Tyrimas „2004 m. Lietuvos korupcijos žemėlapis“

Tyrimas (Lietuvos gyventojų ir verslininkų sociologinės apklausos) atliktas 2004 m. kovą. Jame dalyvavo 1015 gyventojų ir 1047 įmonių vadovai. Atliktos asmeninės anoniminės apklausos. Reprezentatyvias Lietuvos gyventojų ir įmonių vadovų apklausas atliko Didžiosios Britanijos ir Lietuvos visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų kompanija „Baltijos tyrimai“. Tyrimo rezultatai palyginti su analogiškų 2001 ir 2002 m. apklausų rezultatais (2001, 2002 m. „Lietuvos korupcijos žemėlapis“). Duomenų analizę ir ataskaitą rengė „Transparency International“ Lietuvos skyriaus ekspertas A. Dobryninas. Tyrimo metu išryškėjo keletas pagrindinių dalykų.

Nuomonė apie korupcijos mastą

- Palyginti su 2001 ir 2002 m. tyrimų rezultatais, padaugėjo įmonių vadovų, manančių, kad korupcija nėra didelė kliūtis verslui ir kad per pastaruosius penkerius metus jos mastas Lietuvoje nepakito arba sumažėjo.
- 2004 m. sumažėjo manančiųjų, kad tokios valdžios institucijos kaip Vyriausybė, Seimas, teismai, taip pat nevyriausybinių organizacijų yra „labai korumpuotos“. Atitinkamai padaugėjo tvirtinančiųjų, kad Prezidentūra ir žiniasklaida yra „labai korumpuotos“.
- Lietuvos gyventojai ir verslininkai vis dar teigia, kad kyšis padeda spręsti problemas, o du trečdaliai apklaustųjų pasirengę jį duoti. Tačiau, palyginti su 2002 m., 2004 m. gerokai padaugėjo įmonių vadovų, manančių, kad kyšis nepadeda spręsti problemų, ir nesutinkančių jo duoti.
- 2004 m. dar labiau išaugo televizijos, kaip šaltinio, informuojančio visuomenę apie korupciją, vaidmuo.

Patirtis

- Verslo įmonių atstovai kyšius dažniausiai duoda šiose institucijose:
  - Kelių policijoje;
  - muitinėse;
  - Valstybinėje mokesčių inspekcijoje;
  - miestų ir rajonų savivaldybėse;
  - automobilių techninės apžiūros centruose (įmonių vadovų patirtis).
- Gyventojai dažniausiai duoda kyšius:
  - poliklinikose;
  - vietinėse ir respublikinėse ligoninėse;
  - Kelių policijoje;
  - automobilių techninės apžiūros centruose.

Palyginti su 2002 m., respondentų *pranešimų apie kyšininkavimo atvejus minėtoje institucijoje 2004 m. pastebimai sumažėjo.*

- Kyšio prievartavimas, iniciatyva, efektyvumas
Įmonių vadovai dažniausiai buvo prašomi duoti kyšį ir dažniausiai jį davė kelių policininkams. Kyšiai labiausiai jiems „padėdavo“ muitinėse. Gyventojai dažniausiai buvo prašomi duoti kyšį ir dažniausiai tai darė respublikinėse ligoninėse. Jų kyšiai „efektyviausiai“ veikė automobilių techninės apžiūros centruose.

Antikorupcinis potencialas

- Tiek gyventojai, tiek verslo atstovai mano, kad *didesnė atsakomybė tenka kyšio ėmėjui*;
- Absoliuti dauguma įmonių vadovų ir gyventojų per pastaruosius penkerius metus nėra davę kyšio, nes:
  - problemą pavyko išspręsti be jo;
  - jo nebuvo pageidaujama.Kyšio nedavė dėl to, kad tai būtų neteisėta, tik 9 proc. įmonių vadovų ir 3 proc. gyventojų, o dėl to, kad tai prieštarauja jų įsitikinimams, – 18 proc. įmonių vadovų ir 12 proc. gyventojų.
- Tiek įmonių vadovai, tiek gyventojai labiau palaiko prevencines, o ne baudžiamąsias antikorupcines priemones.

Tyrimas „Korupcijos apraiškos šalies mastu atrinktose apskrityse ir jose esančiose savivaldybėse“

Tyrimas (Lietuvos gyventojų sociologinė apklausa) atliktas 2004 m. kovą. Jame dalyvavo 3026 Lietuvos gyventojai (18 metų ir vyresni). Tyrimas vyko 18 miestų ir 56 kaimuose. Interviu būdu respondentai buvo apklausti namuose. Statistinė tyrimo rezultatų paklaida neviršija 1,8 proc. esant 95 proc. patikimumui. Tyrimą atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“. Duomenų analizę ir ataskaitą rengė „Transparency International“ Lietuvos skyriaus ekspertas A. Dobryninas. Tyrimo metu išryškėjo keletas pagrindinių dalykų.

Nuomonė apie korupcijos paplitimą

Palyginti su 2002 m. tyrimo rezultatais, kritiškai vertinančiųjų korupcijos paplitimo mastą Lietuvoje sumažėjo, tačiau tarp beveik dviejų trečdalių apklaustųjų vis dėlto vyrauja *pesimistinės nuotaikos dėl korupcijos*. Lietuvos gyventojų nuomone, korupcija yra įsigalėjusi visose viešojo administravimo srityse ir griauja tiek savo šalies piliečių, tiek užsieniečių pasitikėjimą mūsų valstybe.

Korupcijos priežastys

Lietuvos žmonių nuomone, ją lemia:

- pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų atsakomybės ir atskaitomybės stoka;
- pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų moralinės atsakomybės stoka;
- silpna teisinė bazė.

Neoficialus atsilyginimas už paslaugas

Neoficialus atsilyginimas labiausiai paplitęs medicinos įstaigose, Kelių policijoje, taip pat įstaigose, teikiančiose paslaugas, susijusias su prašymų atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą nagrinėjimu ir sprendimų priėmimu.

Apibendrinant „technologijas“, galima tvirtinti, kad dažniausiai neoficialiai atsilyginama *vidurinio lygmens valdininkams*; labiausiai paplitusi neoficialaus atlygio *forma – pinigai*; neoficialaus atlygio *iniciatoriai yra patys žmonės*, kurie dažniausiai taip elgiasi arba savo nuožiūra, arba atsižvelgdami į kitų nuomonę.

Apklaustos rezultatai rodo, kad *Lietuvos žmonės ir ateityje pasirengę neoficialiai atsilyginti*, jeigu jiems reikėtų spręsti panašaus pobūdžio problemas.

Apibendrinant šių dviejų tyrimų rezultatus, nesunku pastebėti, kad *korupcija ir toliau išlieka gyvybinga*. Akivaizdu, kad didelė dauguma gyventojų ir verslininkų „prireikus“ yra pasiryžę duoti kyšį.

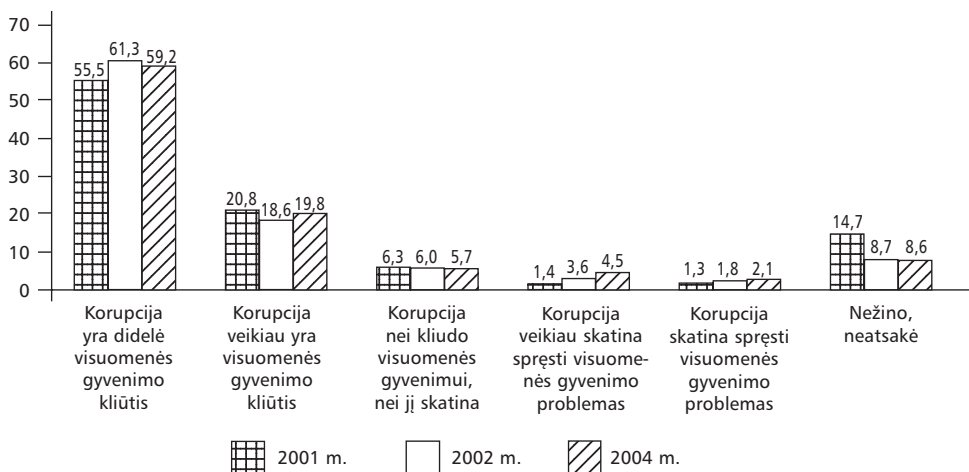
Teoretikai sako, kad korupcijai nepakantūs piliečiai labiau linkę pranešti apie korupcinius nusikaltimus, padėti tyrimams. Rinkėjai, nepritariantys korupcijai, linkę balsuoti už dorus politikus, nerinkti sukčių. Galiausiai piliečių vertybės ir korupcijos supratimas lemia jų pačių elgesį – kyšininkauti ar elgtis pagal įstatymus. Vis dažniau kaip vienas iš svarbių korupcijos kontrolės ir prevencijos būdų minimas *pilietinės visuomenės stiprinimas*. Todėl dar sykį atidžiau pažvelkime į antikorupcinį Lietuvos potencialą ir pasvarstykime, ką reikėtų daryti siekiant skatinti piliečių nepakantumą korupcijai.

PILIEČIŲ VISUOMENĖS ĮTRAUKIMAS

Antikorupcinis potencialas šiandien

Požiūris į korupciją

Atliekant tyrimą „2004 m. Lietuvos korupcijos žemėlapis“, gyventojų buvo klausiama, kuris iš pateiktųjų požiūrių į korupciją labiau atitinka jų nuomonę. Akivaizdu, kad dauguma respondentų sutinka, jog korupcija yra didelė visuomenės gyvenimo kliūtis arba tiesiog kliūtis (žr. 1 pav.).

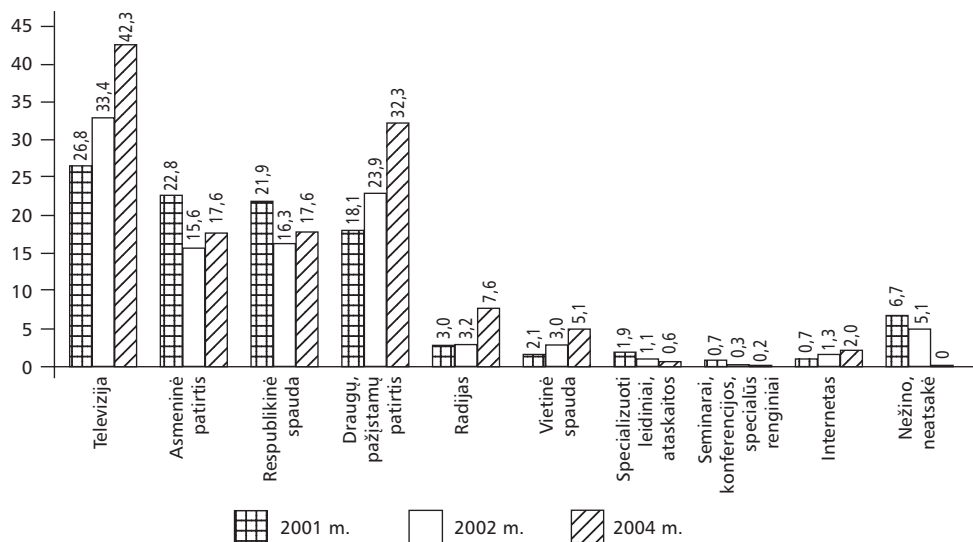
1 pav. Gyventojų požiūris į korupciją (2001–2004 m., proc.)

Informacijos šaltiniai

„Lietuvos korupcijos žemėlapis“ leidžia atskleisti žmonių požiūrį į korupciją, nuostatas dėl jos bei su ja susijusią savo patirtį, t. y. konkrečius susidūrimo su korupcija atvejus. Apie reiškinį žmonės dažniausiai sprendžia iš to, ką apie juos skaitė, matė ar girdėjo žiniasklaidoje. Bet šioji daugelį socialinių problemų, tarp jų ir korupciją, neretai įvertina nepakankamai arba pervertina. Kokie yra pagrindiniai šaltiniai, kurie informuoja Lietuvos

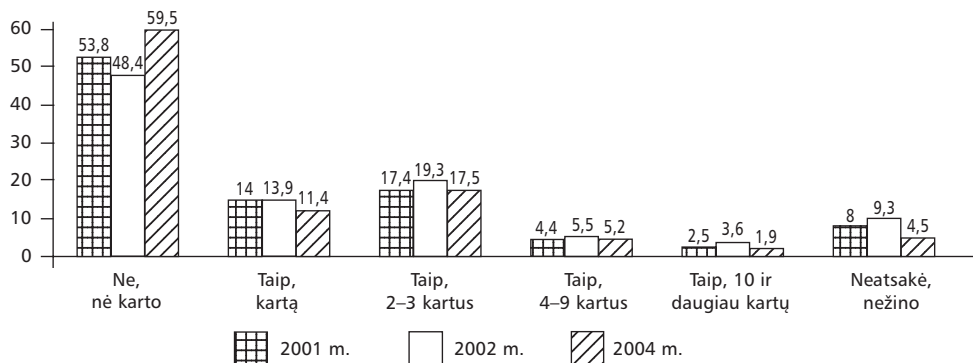
žmones apie korupciją, matyti iš 2 paveikslu. Akivaizdi lyderė čia yra televizija, o respublikinė spauda prarado gyventojų pasitikėjimą, padidėjo draugų ir pažįstamų patirties vaidmuo apibūdinant korupcijos padėtį.

2 pav. Informavimo apie korupciją šaltiniai (2001–2004 m., proc.)

Kyšininkavimo patirtis

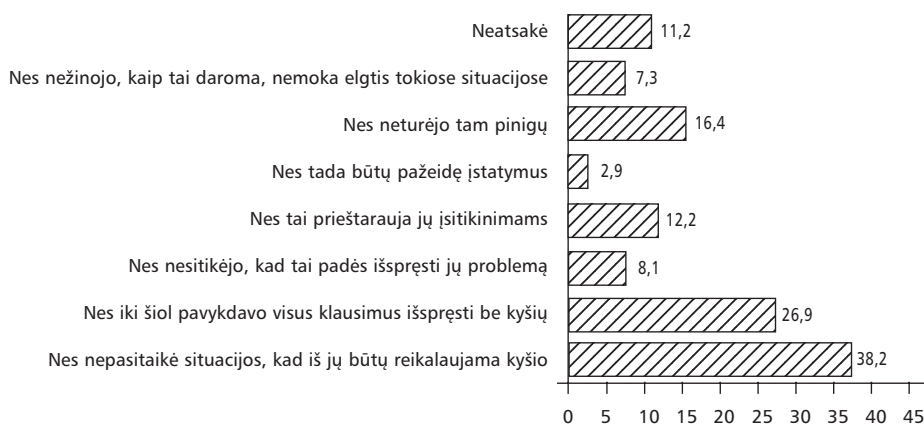
Kaip jau sakėme, daugelį socialinių problemų žiniasklaida dažnai įvertina nepakankamai arba pervertina. Todėl gyventojų iš televizijos susidaryta nuomonė apie korupciją nebūtinai atspindi tikrovę. Vadinasi, svaresnis argumentas yra piliečių *korupcinė patirtis*. Lietuvos gyventojų buvo prašoma atsakyti į klausimą, ar per pastaruosius penkerius metus jiems teko duoti kyšį (žr. 3 pav.).

3 pav. Gyventojų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, ar per pastaruosius penkerius metus jiems teko duoti kyšį (2001–2004 m., proc.)

Tyrimo rezultatai rodo, kad 36 proc. Lietuvos žmonių per penkerius metus davė kyšį. Žinoma, reikia atsižvelgti į tai, kad vienais atvejais gyventojai buvo aukos, t. y. kyšio iš jų buvo reikalaujama, kitais – iniciatoriai, patys suinteresuoti neteisėtu būdu kuo greičiau pašalinti iš savo kelio kliūtis. Šiek tiek padaugėjo gyventojų, kurie kyšio nedavė nė karto, tačiau sumažėjo į klausimą neatsakiusiųjų skaičius.

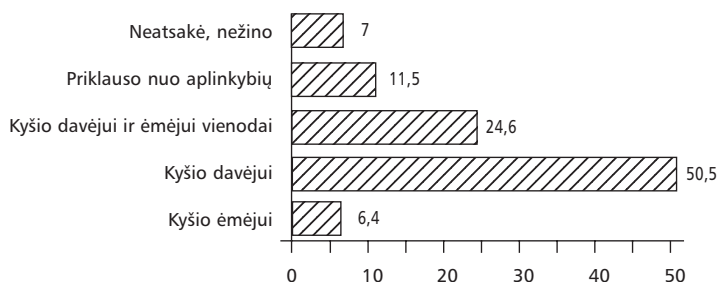
Toliau gyventojų buvo teirujamasi, kodėl jie nedavė kyšio (žr. 4 pav.).

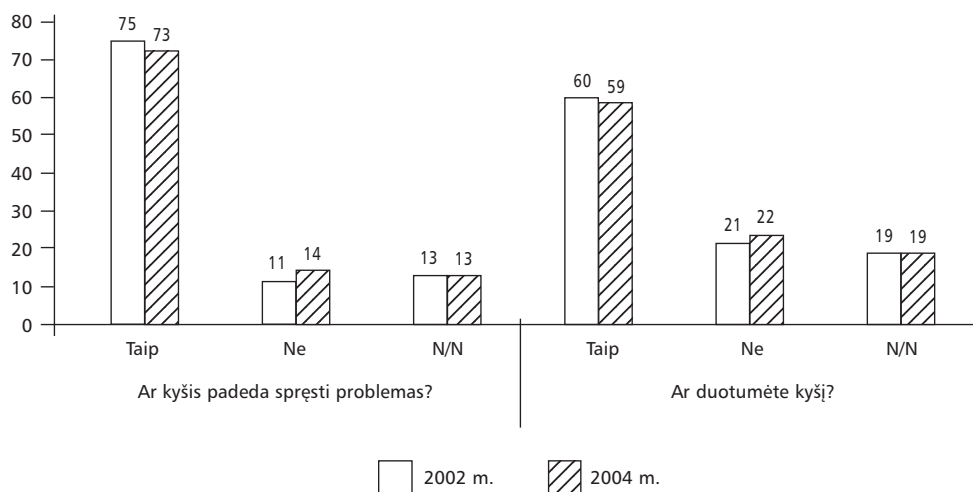
4 pav. Gyventojų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, kodėl jie nedavė kyšio (2004 m., proc.)

Dauguma žmonių tvirtino nesucidūrę su situacija, kad būtų reikalaujama kyšio. Trečdaliui gyventojų tiesiog pavyko visus klausimus išspręsti be kyšių. Tačiau *dėl moralinių įsitikinimų kyšio neduoda tik apie 12 proc. Lietuvos gyventojų*. Dar grėsmingesnis kitas skaičius – *įstatymus gerbia tik apie 3 proc. piliečių*.

Kaip žinome, įstatymas numato tiek kyšio davėjo, tiek ėmėjo atsakomybę. Tik ketvirtadalis visų apklaustų žmonių atsakomybę paskirsto vienodai. Pusė visų respondentų neabejoja, kad kyšio ėmėjo atsakomybė, be abejonės, yra didesnė (žr. 5 pav.). Gal dėl to jau kelinti metai nemažėja ketinančiųjų duoti kyšį skaičius (žr. 6 pav.).

5 pav. Gyventojų pasiskirstymas pagal atsakymą į klausimą, kam kyšio davimo atveju tenka didesnė atsakomybė (2004 m., proc.)

6 pav. Gyventojų pasiskirstymas pagal požiūrį į kyšio davimą (2002 ir 2004 m., proc.)

Pasirodo, kas šeštas Lietuvos pilietis yra pasiryžęs „prireikus“ duoti kyšį. Vis dar manoma, kad kyšiai padeda spręsti problemas. Tikrasis antikorporacinis potencialas, t. y. žmonės, kurie neduotų kyšio iš pagarbos teisei ir moralei, tesudaro apie 15 proc. Tokia yra tikrovė neabejingų piliečių akimis. Kokią iš to galima daryti išvadą? Vieną jų atskleidžia visuomenės apklausų rezultatai. Lietuvos gyventojai nepasitiki įstatymų leidžiamąja valdžia, politinėmis partijomis, ne itin pasitiki teisėsaugos ir kitomis institucijomis, t. y. tais valstybės ramsčiais, kurie turėtų dirbti dėl viešojo intereso, užtikrinti visuomenės saugumą ir gerovę. Kyla natūralus klausimas – ką daryti?

Pilietinių organizacijų vaidmuo

Į korupcijos prevenciją ir kontrolę vis aktyviau įsitraukia piliečių grupės. Vienas iš pavyzdžių – visuomeninė organizacija „Transparency International“, įkurta 1993 m. Berlyne. „Transparency International“ parengė nesudėtingą elgesio kodeksą, kuris remiasi Tarptautinių prekybos rūmų ir Jungtinių Tautų Organizacijos darbu. Ekvadoro vyriausybė ir „Transparency International“ pritaikė šį kodeksą valstybės pareigūnams ir privačioms įmonėms, dalyvaujančioms viešųjų sutarčių konkursuose (Klitgaard, 2000, p. 13). Įmonės pažadėjo kyšių neduoti, o valstybės pareigūnai – jų nereikalauti ir neimti. Įmonės suinteresuotos, kad kiti taip pat neduotų kyšių. Etikos kodeksą pasirašiusios įmonės susijungusios galėtų reguliuoti ir kitų įmonių veiklą, jeigu galima, užtikrinti nuobaudas ir tyrimo būdus.

Taigi tarptautinės organizacijos, kurių darbas tiesiogiai susijęs su nepakantumo korupcijai skatinimu ir antikorporacine veikla, pavyzdžiui, „Transparency International“, taip pat tokios organizacijos kaip Pasaulio bankas, Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Jungtinės Tautos siūlo įvairius korupcijos prevencijos būdus. Vienas iš šiandien labiausiai vertinamų dalykų – pilietinės visuomenės stiprinimas.

Korupcijos tyrėjai teigia, kad įvairių reformų sėkmė ir antikorupcinių programų veiksmingumas priklauso nuo stiprios, nebijančios pokyčių ir brandžios pilietinės visuomenės. Korupcijos kontrolė nebus veiksminga, jei visą atsakomybę už šią socialinę ligą piliečiai patikės tik valstybinėms ir kitoms atsakingoms institucijoms, o patys į korupcijos prevencijos procesą aktyviai neįsitrauks.

Kaip teigia vienas pirmųjų „Transparency International“ ideologų J. Pope, pilietinė visuomenė turi kompetencijos ir galių atkreipti dėmesį į visuomenines problemas, tarp jų ir į korupciją. Taigi tikrasis pilietinės visuomenės vaidmuo – *reikšti ir ginti esmines savo pačios vertybes ir neatiduoti šios pagrindinės funkcijos esantiesiems valdžioje* (Pope, 2000, p. 133–135).

Žvelgdami eilinių piliečių akimis, matome, kad korupcija kelia susirūpinimą, didina nesaugumo jausmą, slopina bendruomeniškumą. Vadinasi, labai svarbu pasitelkti neabejingus piliečius, kad jie viešai ir aiškiai reikštų nepakantumą korupcijai. Kokie galėtų būti jų konkretūs veiksmai? Štai puikūs korupcijos prevencijos pavyzdžiai iš Honkongo:

1. Įkurti nepriklausomą *susirūpinusių piliečių komisiją*, kuri išsakytų savo idėjas, susirūpinimą ir pasiūlymus.
2. Įtraukti į korupcijos kontrolę *visuomenės gerbiamus ir žinomus žmones*, juos sudominti ir suaktyvinti, paskirti patarėjais korupcijos klausimais arba nepriklausomais vertintojais.

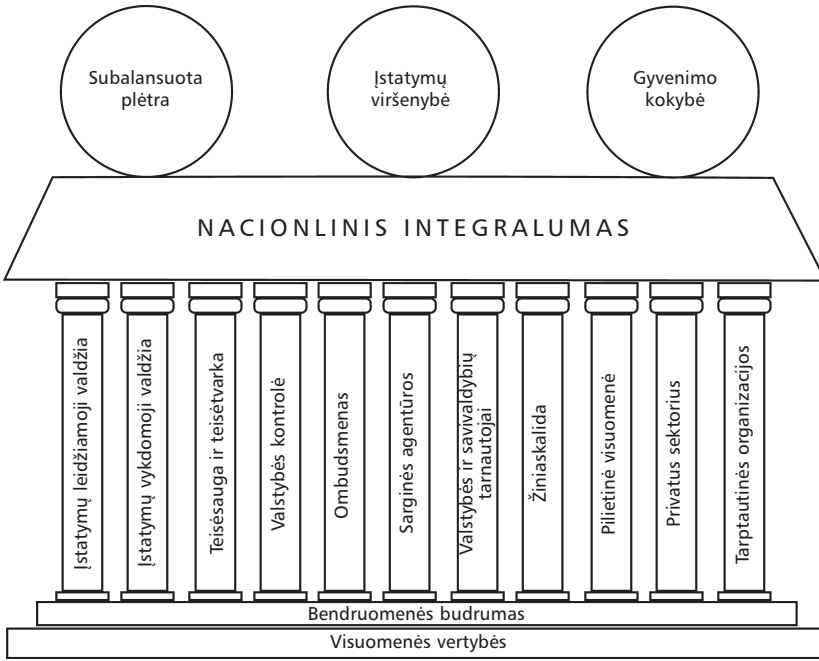
Taip pat labai svarbu:

- pabrėžti *pareiškėjų*, atliekančių savo pilietinę pareigą ir pranešančių apie korupcijos atvejus, svarbą ir naudą visuomenei;
- populiarinti skaidrumą kaip pilietinę vertybę ir kalbėti apie tai.

Kad visuomenės vertybės ir bendruomenės budrumas (t. y. neabejingų piliečių sąmoningumas) yra korupcijos prevencijos sistemos pamatas, regime J. Pope pristatytoje nacionalinio integralumo sistemos koncepcijoje.

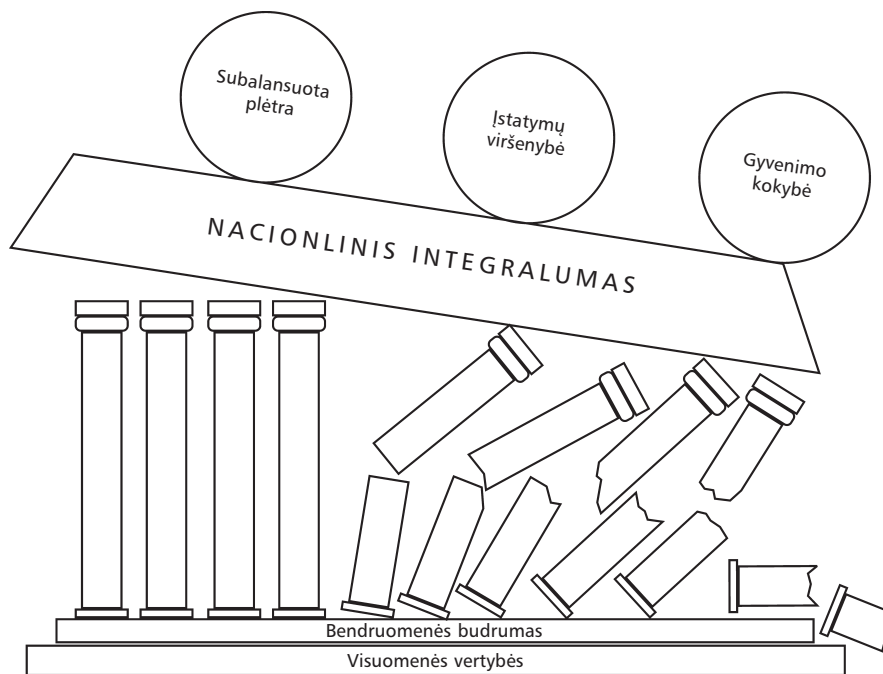
Sisteminis požiūris į korupcijos prevenciją

J. Pope, vienas iš antikorupcinės organizacijos „Transparency International“ kūrėjų, pristatydamas nacionalinio integralumo sistemos koncepciją, pateikė visuminį požiūrį į korupcijos reiškinio suvokimą. Jo koncepcija orientuota į korupcijos prevenciją, o ne į bausmes. Aprašydamas „nacionalinio integralumo sistemą, autorius išskiria vienuolika jos elementų“ (Pope, 2000, p. 35) (žr. 7 pav.): įstatymų leidžiamąją valdžią, įstatymų vykdomąją valdžią, teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijas, valstybės kontrolę, ombudsmeną, žmogaus teisių stebėjimo institucijas (visuomenės sargus), valstybės ir savivaldybių tarnautojus, žiniasklaidą, pilietinę visuomenę, privatų sektorių ir tarptautines organizacijas.

7 pav. Nacionalinio integralumo sistema

Kaip matome, ant šio graikų šventovę primenančio statinio stogo yra trys apskritimai, kurie vaizduoja „subalansuotą plėtrą“, „įstatymų viršenybę“ ir „gyvenimo kokybę“. Apačioje šventovė remiasi į visuomenės vertybių ir bendruomenės budrumo bei sąmoningumo pamatą. Jeigu bendruomenė budri, o visuomenės vertybės stiprios, šventovės kolonos stovės tvirtai. Tačiau jeigu bendruomenė yra apatiška, visuomenėje jaučiamas vertybių stygius, tuomet sistemos (šventovės) pamatas silpnas, o ramsčiai – tušti ir nefunkcionalūs. J. Pope pažymi, kad nors visi šio pastato ramsčiai yra tarpusavyje susiję, jų tvirtumas gali skirtis. Susilpnėjęs vienas ramstis griūdamas gali kliudyti ir pažeisti kitus. Jeigu susilpnės keletas ramsčių, kils pavojus, kad griūdami jie pakirs ir likusiuosius, o tuomet apskritimai, t. y. „subalansuota plėtra“, „įstatymų viršenybė“ ir „gyvenimo kokybė“, nukris ant žemės, ir visas šis didingas statinys sugrius (žr. 8 pav.).

8 pav. Nacionalinio integralumo sistemos griūtis

Reikia turėti omenyje, kad pavaizduotieji ramsčiai įvairiose visuomenėse būna nevienodi: vieni stipresni, kiti silpnesni. Tačiau visada būtina pusiausvyra. Pavyzdžiui, „Singapūre nepakankamą spaudos laisvę atsveria įkyrios ir aktyvios antikorupcinės tarnybos“ (Pope, 2000, p. 36).

J. Pope pabrėžia, kad nacionalinio integralumo sistema susideda ne tik iš institucinių ramsčių, bet ir iš atitinkamų taisyklių bei praktinės veiklos. Pastaroji – tai kompleksas įrankių, kurie stiprina įvairias institucijas. Tokių taisyklių ir praktikos stoka rodo akivaizdų indikatorių silpnumą. Tokia praktika tinka nebūtinai tik vienam konkrečiam ramsčiui, pavyzdžiui, valstybės kontrolė atsiskaito visuomenei, žiniasklaida teikia priėjimą prie informacijos, įstatymų leidžiamoji valdžia užtikrina sąžiningus rinkimus, ombudsmenas tvarko pareiškimus ir atsiliepimus, antikorupcinės ir kitos visuomenės sargų agentūros prižiūri, kaip įgyvendinami įstatymai, ir t. t.

Kaip teigia J. Pope, instituciniai ramsčiai kartu su taisyklėmis ir jų praktiniu taikymu ir sudaro visą nacionalinio integralumo sistemą. Šis sisteminis požiūris atveria naujas korupcijos diagnostikos ir šalinimo galimybes. Nacionalinio integralumo koncepcija siūlo žiūrėti ne į atskiras institucijas (pavyzdžiui, tik į teisėsaugą ir teisėtvarką) ir jų taikomas priemones (pavyzdžiui, kriminalines bausmes), o kurti autonomiškas programas ir vykdyti savarankiškas reformas. J. Pope ragina atsižvelgti į:

- tarpusavio ryšius;
- tarpusavio priklausomybę;
- jungtinį efektyvumą.

IŠVADOS

Pabaigoje svarbu dar kartą pažymėti, kad pastaruoju metu didelio korupcijos tyrėjų ir praktikų dėmesio sulaukia šie du korupcijos kontrolės ir prevencijos būdai:

- korupcijos diagnostika;
- pilietinės visuomenės stiprinimas skatinant reikšti ir ginti svarbiausias savo pačios vertybes.

Pabrėžiamas sisteminis požiūris į korupcijos kontrolę ir prevenciją, pasižymintis jungtiniu taikomų priemonių efektyvumu, tarpusavio priklausomybe ir ryšiais. Korupcijos reiškinys analizuojamas ir aiškinamas ne tik kaip teisės ir kriminalinės justicijos objektas, bet ir platesniame politiniame, socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame kontekste. Dar svarbu paminėti, kad:

- yra daug korupcijos apibrėžimų;
- apibrėžiant korupciją, išskiriami įvairūs aspektai: viešoji tarnyba, viešasis interesas, poreikis, mainai ir kt.;
- sunkumų kyla dėl to, kad nesutampa korupcija kaip teisinė sąvoka ir tai, kaip ją suvokia visuomenė, be to, skiriasi įvairių šalių teisinės bazės ir t. t.
- egzistuoja korupcijos teorinės analizės mikro- ir makrolygmens galimybės, leidžiančios tirti įvairias korupcijos rūšis ir atlikti lyginamąją analizę (sisteminis požiūris) bei aiškinti valdžios delegavimo padarinius (atstovaujamojo ir atstovo požiūris) ir kt.

Aptartosios teorinės ir empirinės įžvalgos atveria naujus šio daugialypio reiškinio aspektus, skatina tolesnius teorinius ir empirinius korupcijos tyrimus atsižvelgiant į laiko ir vietos perspektyvą bei nuolat kintančias ir vis sudėtingesnes jos formas.

Literatūra

1. Andersson S., *Corruption in Sweden. Exploring Danger Zones and Change*. Umea University, Department of Political Science, 2002.
2. Andvig J. Ch., Fjeldstad O. H., *Research on Corruption. A Policy Oriented Survey*. Ch. Michelsen Institute & Norwegian Institute of International Affairs, 2000.
3. *Anticorruption in Transition 2. Corruption in Enterprise-State Interactions in Europe and Central Asia 1999–2002*. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2004.
4. *Anticorruption in Transition. A Contribution to the Policy Debate*. Washington, D. C.: The World Bank, 2000.
5. Dobryninas A., *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
6. Gardiner J. A., „Defining Corruption“, in A. Heidenheimer, M. Johnston (ed.), *Political Corruption. Concepts & Contexts*. Third edition. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002.
7. Gibbons K., „Variations in Attitudes toward Corruption in Canada“, in A. Heidenheimer, M. Johnston, V. LeVine (ed.), *Political Corruption: A Handbook*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1989.
8. *Global Corruption Report 2004. Special Focus: Political Corruption*. Transparency International. London: Pluto Press, 2004.
9. Heidenheimer A., Johnston M., „Terms, Concepts, and Definitions“, in A. Heidenheimer, M. Johnston (ed.), *Political Corruption. Concepts & Contexts*. Third edition. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002.

10. Heidenheimer A., „Perspectives on the Perception of Corruption”, in A. Heidenheimer, M. Johnston (ed.), *Political Corruption. Concepts & Contexts*. Third edition. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002.
11. Klitgaard R., Maclean-Abaroa R., Parnis H. L., *Corrupt Cities. A Practical Guide to Cure and Prevention*. California: Institute for Contemporary Studies, 2000.
12. *Korupcijos apraiškos šalies mastu atrinktose apskrityse ir jose esančiose savivaldybėse*. Parengė A. Dobryninas. Vilnius: „Transparency International“ Lietuvos skyrius, 2004.
13. Lambsdorff J. G., *How Corruption in Government Affects Public Welfare. A Review of Theories*. Gottingen: Center for Globalization and Europeanization of the Economy, 2001.
14. *Lietuvos korupcijos žemėlapis 2004*. Parengė A. Dobryninas. Vilnius: „Transparency International“ Lietuvos skyrius, 2004.
15. Nye J. S., „Corruption and Political Development: A Cost Benefit Analysis”, in A. Heidenheimer, M. Johnston, V. LeVine (ed.), *Political Corruption: A Handbook*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1989.
16. Pope J., *TI Source Book. Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*. Transparency International, 2000.
17. Porta D., Vannucci A., *Corrupt Exchanges, Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption*. New York: Aldine de Gruyter, 1999.
18. Scott J., *Comparative Political Corruption*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1972.
19. www.transparency.org

Natalija Rumianceva

KORUPCIJOS TAKSONOMIJA AUKŠTOJO MOKSLO SISTEMOJE

ĮŽANGA

Kaip rodė ir teberodo įvairūs ekonominiai tyrimai, švietimas daro reikšmingą teigiamą įtaką ekonomikai (žr., pavyzdžiui, Agiomirgianakis, Asteriou, Monastiriotis, 2002). Švietimas gali duoti visuomenei ne tik ekonominės, bet ir nematerialinės naudos, tokios kaip socialinė sanglauda (Heyneman, 2002). Tai tiesa, tačiau čia, kaip ir visur, pasitaiko išimčių. Švietimo sistema gali ir neigiamai veikti ekonomikos augimą bei silpninti socialinę sanglaudą, jeigu jos organizacinė struktūra pasenusi, mokymo programos neatitinka reikalavimų, profesoriai prastai pasirengę, joje klesti korupcija. Jeigu aukštajame moksle veša korupcija, tai ne tik daroma žala visuomenei, bet ir kliudoma vykdyti šios srities reformas ar kitaip ją tobulinti. Korupcija iškraipo paskatas, pateikia klaidinančius mokymo proceso rezultatus, veda prie to, kad imami švaistyti visuomenės išteklių, sukelia daug kitų neigiamų padarinių.

KORUPCIJA AUKŠTAJAME MOKSLE – KAS TAI?

Tradicinis korupcijos (jeigu tik šį reiškinį galima laikyti tradiciniu dalyku) apibrėžimas yra toks: piktnaudžiavimas valdžia siekiant materialinės naudos (Heyneman, 2002, p. 3). Šį apibrėžimą rasime ne tik oficialiai suformuluotą įvairiuose leidiniuose, iš tiesų jis atspindi ir tai, kaip korupciją suvokia paprasti žmonės, o juk būtent šie žmonės geriausiai gali spręsti, kas yra korupcija, nes jie, ypač gyvenantieji besivystančiose šalyse, su šiuo socialiniu reiškiniu susiduria kasdien ir beveik visose gyvenimo srityse. Plačiaja prasme korupciją galima laikyti „pasinaudojimu einamomis pareigomis su tarnyba nesusijusiai veiklai“ (Tanaka, 2001, p. 158). Vis dėlto, kaip teigia Sh. Tanaka, universalus šio reiškinio apibrėžimo nėra, todėl būtina suvokti, kad įvairiose valstybėse korupcija gali būti laikomi skirtingi dalykai, ir kovojant su ja reikia vengti netinkamai suformuluotų idėjų, dėl kurių gali kilti kultūrinių nesusipratimų. Pavyzdžiui, kalbant apie ekonomiškai silpniau išsivysčiusias šalis, paprastas korupcijos apibrėžimas gali tapti kur kas sudėtingesnis. Tokiu atveju tiktų pasakyti, kad ten, „kur yra finansavimas, yra ir korupcija“, arba žengti dar toliau ir tvirtinti, kad „net ir ten, kur finansavimo nėra, korupcija vis tiek yra“. Nors paprastai (bet ne visada) korupciją draudžia įstatymai ir reglamentai, daug kas iš to, ką suvokiame kaip korupciją, yra arba ant įstatymo ribos, arba ją peržengia.

Kadangi švietimas, ir ypač aukštasis mokslas, bendrąja prasme yra svarbios visuomenės vertybės, būtina pabrėžti kitą korupcijos aspektą, kuris nėra tiesiogiai susijęs su materialine nauda. Štai Heyneman (2002, p. 3) siūlo tokį korupcijos švietime apibūdinimą: „Tai piktnaudžiavimas valdžia siekiant asmeninės, taip pat ir materialinės naudos“. Be to, į korupcijos sąvoką reikia įtraukti dar vieną jos elementą – netinkamą profesinį elgesį. Toks elgesys apima atvejus, kai dėstytojas studentams bando įpiršti asmenines vertybes, kai verčia studentus mokėti už savo padaugintą mokomąją medžiagą ir pan. (Heyneman, 2002, p. 3).

Buvo kilusi įdomi diskusija, kuo korupcija laikytina – „žvyru ar alvyva“. Ch. W. Gray ir D. Kaufmann (1998) iškėlė prielaidą, kad, žvelgiant į šį reiškinį iš trumpalaikės perspektyvos,

atrodytų, jog korupcija biurokratinį procesą paspartina, todėl ji veikianti kaip sistemos „alyva“, tačiau ilgalaikės perspektyvos atžvilgiu korupcija ima veikti kaip „žvyras“, nes bereikalingai didėja atliekamų operacijų išlaidos, o ekonominiai rezultatai ima atspindėti sistemos neproduktyvumą. Tačiau aukštajame moksle net ir trumpalaikės perspektyvos požiūriu korupcijos negalima laikyti „alyva“, nes pagrindinis šios sistemos tikslas – ne paspartinti tam tikrus veiksmus ar operacijas, o užtikrinti, kad visuomenė gautų patikimų ir gerai parengtų savo srities specialistų.

KUR KORUPCIJA GALI REIKŠTIS ŠVIETIME?

Norint veiksmingai kovoti su korupcija, pirmiausia reikia numatyti, kur ji gali pasireikšti. Kaip siūlo Sh. Tanaka, tokios smulkesnės švietimo sritys yra aukštosios mokyklos administracija, mokymo priemonių ar kitų prekių pirkimas ir dėstytojų korupcija.

Korupcija švietimo įstaigų administracijoje

Korupcijos aukštosios mokyklos administracijoje galima tikėtis atvejais, kai darbuotojai siekia paaukštinimo, kai vyksta stojamieji ar baigiamieji egzaminai, kai dėstytojai ar profesorai priimami į darbą, kai dalijama turima įranga.

Priėmimas į aukštąją mokyklą

Daugelyje šalių gana įprasta, kad korupcija skverbiasi į studentų priėmimo procesą. Būtinai deramai įvertinti studentų atrankos ir priėmimo į universitetus svarbą. Tikimasi, kad aukštosios mokyklos atsirinks gambiausius kandidatus, kurie tinkamiausiai pasinaudos švietimui skirtomis lėšomis ir galiausiai taps kompetentingais ir atsakingais už savo veiksmus specialistais. Trumpalaikės perspektyvos atžvilgiu iškreipta atrankos procedūra suteikia aukštosios mokyklos administracijos darbuotojams materialinės naudos, kenkia mažas pajamas turintiems, tačiau gabiems studentams, o ilguoju laikotarpiu tai neabejotinai kenkia visai visuomenei, nes, esant korumpuotai studentų priėmimo į universitetus tvarkai, visuomenė negalės tinkamai pasirinkti būsimų lyderių ir specialistų. „Studentų atranka yra svarbiausias kiekvienos švietimo sistemos ramsis ir visuomenės sanglaudos laidas. Ji reprezentuoja viešųjų gėrybių esmę. Jeigu sistema yra korumpuota arba jeigu dauguma mano, kad ji tokia yra, tai mažai kurį švietimo sistemos aspektą galima sėkmingai įgyvendinti. Nekreipdami dėmesio į korupciją atrenkant studentus, rizikuosime visais kitais ekonominiais ir socialiniais šalies siekiais ir tikslais“ (Heyneman, 2002).

Korupcija priimant studentus labai paplitusi visame pasaulyje. Pablogėjus valstybių, išgyvenančių pereinamąjį laikotarpį, ekonominei padėčiai ir gerokai sumažėjus jų universitetų dėstytojų ar profesorių atlyginimams, korupcija per stojamuosius egzaminus ten tapo įprastu reiškiniu. „Aukštojo mokslo kronikoje“ teigiama, kad „korupcija yra tik vienas iš daugybės veiksnių, kurie, praėjus daugiau nei dešimčiai metų nuo tada, kai, 1991 m. žlugus Sovietų Sąjungai, buvo atgauta nepriklausomybė, ir toliau klesti valstybėse nuo Vidurio ir Rytų Europos iki Baltijos jūros, nuo Kaukazo kalnų iki Vidurinės Azijos“ (The Chronicle of Higher Education, v. 48, is. 16). Pažvelgus į Gruzijos aukštojo mokslo sistemą, „atrodo, kad čia perkama ir parduodama viskas“ (The Chronicle of Higher Education, v. 48, is. 47), tas pat pasakytina ir apie studentų priėmimą. Ukrainoje, norint būti priimtam į universitetą be jokių oficialių atrankos procedūrų, reikia sumokėti vidutiniškai

3 tūkstančius dolerių (The Chronicle of Higher Education, 1996, p. A44), tuo tarpu tėvų, iš kurių tikimasi gauti kyšį, vidutinis atlyginimas paprastai neviršija 50 dolerių per mėnesį (žinios iš autorės asmeninės patirties).

Indijoje, kur gyvena per milijardą žmonių, švietimui skiriama pernelyg mažai lėšų, o poreikis įgyti mokslinį laipsnį yra nenumaldomas. Šiandien šioje šalyje į aukštąjį mokslą žiūrima kaip į paprastą prekę, kuri, kaip ir kiekvienas kitas produktas, gali būti perkama ir parduodama. Kaip teigia „Aukštojo mokslo kronika“, mokestis už stojamojo egzamino balų suklastojimą yra nuo 80 dolerių už mažai populiarias studijų kryptis, tokias kaip sanskrito tyrimai, iki 500 dolerių už populiariausias, pavyzdžiui, susijusias su kompiuteriais (The Chronicle of Higher Education, v. 48, is. 47). Na, o priėmimo į medicinos studijas kaina yra maždaug 20 000 dolerių. Norint patekti į koledžą nemokant pinigų, reikia pasinaudoti ryšiais ir pažintimis. Visoje Indijoje veikia išplėtotą ir sudėtingą „rezervavimo“ sistema. Maharaštroje, kuri yra antroji pagal gyventojų skaičių Indijos valstija ir kurioje įsikūręs Bombėjus, vietos dalijamos pagal kastas ir protėvių kilmę. Vidutiniškai 5 proc. planinių vietų skiriama studentams, kurie surinko mažiau negu oficiali galutinė riba. Tolanio koledže 1 proc. vietų į koledžą rezervuojamas tiems, kurie turi pažinčių politiniuose sluoksniuose (The Chronicle of Higher Education, v. 48, is. 47). Kai kuriais atvejais pačiuose švietimo sistemą reglamentuojančiuose įstatymuose paliekama spragų, leidžiančių klestėti korupcijai. Ypač prasta padėtis Indijos medicinos mokyklose. Pavyzdžiui, pagal įstatymą 15 proc. visų medicinos mokyklų vietų būtina rezervuoti nuolat vienoje vietoje negyvenantiems indams. Jeigu medicinos mokyklos nesugeba panaudoti joms skirtos kvotos, – o šito joms paprastai niekada nepavyksta padaryti, nes tie keli indų kilmės Didžiosios Britanijos ar Amerikos piliečiai verčiau renkasi medicinos studijas kitose Azijos šalyse, – tai likusios laisvos vietos parduodamos didžiausią kainą pasiūliusiems asmenims.

Pretendentai į didžiausio ir prestižiškiausio Čekijos Respublikos universiteto, gyvuojančio jau daugiau kaip 750 metų, Teisės fakultetą pardavinėjo savo pačių jau išlaikytus stojamuosius egzaminus už 50 000 kronų (1500 dolerių). Būsimi studentai, norintys įsigyti ne tik egzamino klausimus, bet ir atsakymus, turėdavo mokėti dvigubai didesnę sumą (Tucker, 2000).

Esama įvairių būdų, kaip kovoti su korupcija studentų priėmimo metu. Vyriausybė gali atidžiai tikrinti egzaminavimo procesą, kad užkirstų kelią kyšių ėmimui ir spaudimui, arba atimti iš universitetų būsimų studentų egzaminavimo teisę ir perleisti ją nepriklausomoms egzaminavimo įstaigoms, kaip tai daroma Jungtinėse Amerikos Valstijose ar Didžiojoje Britanijoje. Vis dėlto nepriklausoma egzaminavimo įstaiga taip pat dar negarantuoja, kad priėmimas vyks be korupcijos. Korupcija gali sėkmingai keroti ir tokioje įstaigoje, nesvarbu, kokia ji bus – viešoji ar privati. Greta švietimo sistemos restruktūrizavimo ar kitų jos pokyčių reikia pasirūpinti ir tokiais ne mažiau svarbiais klausimais: kaip užtikrinti gana dideles dėstytojų pajamas, jų aukštas moralines ir etines nuostatas.

Korupcija personalo valdyme

Kaip ką tik aptarėme, kompetentingų ir gabių studentų pasirinkimas yra viena svarbiausių patikimos švietimo sistemos sudedamųjų dalių. Kitas ne ką mažiau reikšmingas dalykas siekiant užtikrinti universitete būtiną pusiausvyrą yra aukštos kvalifikacijos dėstytojai. Deja, besivystančiose šalyse atrenkant darbuotojus pasitaiko korupcijos atvejų net ir fakulteto lygmenyje. Universitetuose yra keletas žmogiškųjų išteklių valdymo sričių, ku-

riose sunku išvengti korupcijos. Tai dėstytojų priėmimas, darbo krūvio paskirstymas, atlyginimų ir pensijų mokėjimas. Įdomu, kad įvairiose valstybėse korupcijos formos šiose srityse labai skiriasi priklausomai nuo ekonominio ir kultūrinio regiono konteksto. Štai keletas pavyzdžių.

Čekijos Respublikoje patyrę mokytojai, net ir tie, kurie finansuojami iš įvairiausių Vakarų valstybių fondų ir kuriems nereikia mokėti atlyginimo iš paties universiteto biudžeto, susiduria su problema, kaip įsidarbinti universitete. Kaip pažymėjo A. Tucker (2000), Čekijos universitetų fakultetų dekanai turi įgaliojimus samdyti būsimus dėstytojus, tačiau į darbą retai kada priimami kompetentingi darbuotojai. Labai dažnai įdarbinimas prasideda nuo to, kad jau iš anksto pasirenkamas vienas kandidatas. Vėliau pasirodo skelbimai, kad ieškoma žmogaus eiti dėstytojo pareigoms, tačiau paprastai į juos niekas neatsiliepia pageidaujanti dalyvauti atrankoje, nes visi žino, jog ši vieta skirta iš anksto pasirinktam kandidatui. Kaip pabrėžė A. Tucker, čekai į tokią padėtį žvelgia realistiškiau negu italai, kurie, net ir žinodami, kad skelbime nurodyta vieta greičiausiai jau užimta, vis tiek siunčia gyvenimo aprašymus ir motyvacinius laiškus (Tucker, 2000). Čekijos universitetų tyrimas pateikia nemažai duomenų apie netinkamą žmogiškųjų išteklių valdymą. Dekanai kvalifikuotus dėstytojus dažnai skiria dėstyti visai ne tų dalykų, kuriuos šie geriausiai išmano, dėstytojams nesuteikiama būtinų išteklių, pradedant apgyvendinimu ir baigiant mokomosios medžiagos kopijavimu. Be to, jiems paskirtieji kursai priskiriami prie pasirenkamųjų dalykų, kad studentai nebūtų motyvuoti rinktis būtent šių, nesvarbu, kad galbūt geriausių, fakulteto dėstytojų paskaitų. Pagrindinė tokio netinkamo profesinio elgesio priežastis yra vis dar gajus, iš komunistinių laikų atėjęs senųjų dėstytojų požiūris – nenorėdami užleisti savo privilegijuotos vietos kvalifikuotesniems dėstytojams, kurie gali pasigirti naujausiomis žiniomis ir įgūdžiais, į atsiradusias laisvas vietas jie skiria vadinamuosius „savus“ žmones.

Kaip teigiama „Aukštojo mokslo kronikoje“, apie ketvirtadalis Atlantiko, vieno iš prestižiškiausių Kolumbijos universitetų, kuriame mokosi 18 000 studentų, darbuotojų (administracijos, profesorių, paprastų darbininkų) neturi jokių pareigų. Dauguma jų dirba vos kelias valandas per dieną arba tiesiog leidžia laiką šnekučiuodamiesi. Dar visai neseniai kai kurie profesoriai gaudavo atlyginimą, nors jau kelerius metus nebuvo pasirodę darbe. Klastodami dokumentus ar duodami kyšius atsakingiems universiteto pareigūnams, profesoriai, administracijos darbuotojai ir darbininkai užsitikrindavo didesnę, negu priklausytų, pensiją arba išeidavo į ją anksčiau, negu leidžia įstatymai, ar viską sutvarkydavo taip, kad, net jiems mirus, jų šeimos nariai ir toliau gautų pinigus (The Chronicle of Higher Education, v. 48, is. 47).

Šitokia korupcija švietime suvešėjo tik dėl prastos organizacinės struktūros ir silpnos teisinės valstybės. Korupciją skatina gaunama materialinė nauda, tačiau tokia nematerialinė nauda kaip socialinio tinklo išlaikymas irgi atlieka ne paskutinį vaidmenį.

Diplomų pardavinėjimas

Korumpuota studentų priėmimo ir dėstytojų samdymo tvarka iškraipo švietimo sistemą ir jos vertybes, o diplomų pardavinėjimas leidžia jų pirkėjams iš viso apeiti ir ignoruoti aukštojo mokslo sistemą, nes šie žmonės, net nepabuvę studentais, įgyja visus reikiamus išsilavinusio asmens statusą patvirtinančius dokumentus ir gali naudotis atitinkamomis privilegijomis. Pavyzdžiui, Kinijoje, Haidiano – Pekino rajono, kuriame įsikūręs universite-

tas, – gatvėse, diplomai su padirbtais tikrų universitetų antspaudais parduodami už 25 dolerius (The Chronicle of Higher Education, v. 48, is. 47). Išplitus tokiam apgaulinėjimui ir klastojimui, patys diplomai dabar nebe taip vertinami. Pasak Pekino technologijos universiteto tyrimų, ne mažiau kaip pusė milijono valstybinių įstaigų darbuotojų turi netikrus mokslinius laipsnius.

Diplomų pardavinėjimas tapo įprastu reiškiniu ir buvusios Sovietų Sąjungos respublikose. Vis dėlto čia padirbto diplomo kaina aukštesnė negu Kinijoje. Reikia paminėti, kad Ukrainoje suklastoti diplomai dažnai parduodami ir užsieniečiams, kas menkina Ukrainos aukštojo mokslo patikimumą ne tik pačioje šalyje, bet ir užsienyje, kenkia tiek Ukrainos, tiek užsienio ekonomikai. Be to, tokiose valstybėse kaip Rusija ar Ukraina aspirantams, būsimiems filosofijos daktarams, vis dažniau pardavinėjamos senos kandidatinių disertacijų. Keturių „pakartotinai naudojamų“ disertacijų, parašytų praeito amžiaus aštuntajame ar devintajame dešimtmetyje, „rinkinuką“ galima įsigyti vos už 200 dolerių. Netgi įmanoma išplėtoti „verslą“ parduodant nepanaudotas disertacijas kurso draugams.

Pasiekti apčiuopiamų rezultatų kovojant su tokia korupcija vien draudimais vargu ar pavyktų, nes juk ir dabar draudžiama pardavinėti diplomus ir disertacijas. Vienas iš galimų šios problemos sprendimo būdų – įsteigti autonominę akreditavimo įstaigą, kuri egzaminuotų visus diplomą turinčius asmenis ir informuotų darbdavius apie kandidatų kvalifikaciją. Jeigu diplomo pirkėjas žinos, kad prieš įsidarbindamas vis tiek bus egzaminuojamas, stimulus įsigyti suklastotus dokumentus greičiausiai sumažės.

Akreditacija

Aukštojo mokslo institucijos yra viešai pripažįstamos tik atlikusios oficialias akreditavimo sistemos procedūras. Tai reiškia, kad, norint tapti pripažintu universitetu, būtina atitikti tam tikrus standartus ir reikalavimus. Tačiau jeigu akreditavimo sistema yra korumpuota, „žemos kokybės institucijos gali išduoti diplomus asmenims, kurių žinios ir įgūdžiai galbūt neatitinka profesinių standartų“ (Heyneman, 2002). Asmenų akreditavimas taip pat labai svarbus. Pavyzdžiui, tokiose šalyse kaip Ukraina, kur korupcija pasireiškia ir priimant studentus, ir parduodant diplomus, akreditavimą atlieka patys universitetai, o tai kelia nemažai abejonių dėl suteikto mokslinio laipsnio kokybės ir nepalieka jokių kitų būdų patikrinti jo patikimumą. Korupcijos atvejų dažnai pasitaiko ir per baigiamuosius egzaminus, kada studentai gali gauti patenkinamą pažymį įdavę egzaminuotojui kyšį. Todėl darbdaviams sunku spręsti apie neseniai aukštąjį mokslą baigusių studentų profesinį patikimumą. Tokiu atveju korupciją gali sumažinti tik nepriklausoma akreditavimo įstaiga, žinoma, su sąlyga, kad pati nebus korumpuota.

Dėstytojų korupcija

Dar viena labai opi problema – dėstytojų korupcija, nes šiuo atveju studentai yra įtraukiami tiesiogiai, būtent jie ir nukenčia. Daugelyje besivystančių šalių studentų ir dėstytojų santykių negalima apibūdinti kaip lygių su lygiais bendravimo (santykiai nėra horizontalūs), priešingai, šie santykiai yra hierarchiniai (vertikalūs), dėstytojas juose yra viršesnis už studentus. Tokioje viršenybe grindžiamoje aplinkoje ėmus klestėti korupcijai, studentai dažnai pradedami išnaudoti. Be to, dėstytojų korupcija nesuteikia lygių

galimybių įgyti išsilavinimą. Pavyzdžiui, kai kurie pasiturintys studentai studijuoja tik mokėdami kyšius ir taip nuskriausdami vargingesnius kolegas. Kartais dėstytojai kyšius ima tik iš negabių studentų, tokių, kurie nepajėgia susidoroti su studijų programos reikalavimais. Tokiu atveju gabūs ir darbštūs studentai dar gali kyšio neduoti. Tačiau kartais dėstytojai kyšio reikalauja iš visų studentų, nesvarbu, gabūs jie ar ne. Jo nedavusieji egzamino neišlaiko. Tokia praktika ne tik sudaro sąlygas atsirasti nieko vertiems specialistams, bet ir neleidžiama perspektyviems lyderiams panaudoti savo potencialo. Dažnai dėstytojų korupcija galima laikyti jų netinkamą profesinį elgesį, pavyzdžiui, kai studentai spaudžiami pirkti dėstytojų parengtą ir išleistą mokomąją medžiagą, o vėliau sudaromi juodieji sąrašai tų, kurie tai daryti atsisakė. Nerimą kelia dar vienas aspektas – ilgalaikė korupcija aukštojoje mokykloje gali taip paveikti studentus, kad ateityje jie taip pat taps korumpuoti.

Dėstytojų korupcija ir netinkamas profesinis elgesys yra pasaulyje paplitęs reiškinys. Buvusios Sovietų Sąjungos respublikos, Kinija, Kolumbija, Indija ir Čekijos Respublika – visos jos gali pasidalyti patirtimi apie dėstytojus, imančius iš studentų kyšius per egzaminų sesijas, apie dėstytojus, primetančius studentams savo pažiūras politinės santvarkos ar kitais panašiais klausimais, apie dėstytojų seksualinį priekabiavimą ar nematerialių paslaugų reikalavimą ir gavimą (pavyzdžiui, studentas savaitgalį vyksta padirbėti dėstytojo sodyboje, o dėstytojas už tai jį papildomai moko po paskaitų, ir šis automatiškai sėkmingai baigia kursą). Įdomu, kad Čekijos Respublikos Aukštojo mokslo įstatymas tokios korupcijos, kaip ir daugelio kitų jos rūšių, kurias čia jau aptarėme, nedraudžia (Tucker, 2000). Tai leidžia manyti, kad, ko gero, ir kitose šalyse, o ypač buvusios Sovietų Sąjungos respublikose, tai irgi nedraudžiama, nes kai tose nepriklausomybę įgijusiose valstybėse buvo kuriami nauji įstatymai, švietimo pareigūnai nebuvo linkę pagalvoti apie korupciją šioje srityje. Dėl kažkokių priežasčių to jie nedaro iki šiol.

Kita vertus, dėstytojų korupcijos prevencija neišvengiamai susijusi su jų atlyginimo dydžiu. Dėstytojų atlyginimas turi būti aukštesnis už pragyvenimo minimumą, antraip visos pastangos kovoti su korupcija šioje srityje bus bevaisės. Čia kyla ir etikos, moralės klausimų – kokia yra toji žemiausia atlyginimų riba, kurią peržengus kyšių ėmimą dėstytojai ir mokytojai bus linkę pateisinti, o kada jie taip elgiasi tiesiog iš godumo, o ne dėl to, kad negalėtų pragyventi.

Pirkimų korupcija

Jei švietimo institucijos, spręsdamos, kuri bendrovė tieks mokymo priemones, remiasi ne siūlomų prekių kokybe, o kyšiais ar kitokia nauda, gaunama iš konkuruojančių gamintojų, jos prisideda prie korupcijos klestėjimo švietimo sistemoje.

Svarbiausia kalbant apie pirkimų korupciją – suprasti jos motyvaciją. Šalis, suinteresuota gauti užsakymą, siūlo šaliai, įgaliotai pasirinkti geriausią pasiūlymą, kyšį, jeigu pastaroji užtikrins, kad užsakymą gaus būtent šis tiekėjas. Galimas tokio elgesio rezultatas – neatitinkančios nustatyto standarto arba pernelyg brangiai kainuojančios prekės ir paslaugos. Švietimo sistemoje galutiniai tokių prekių ir paslaugų vartotojai yra studentai, todėl kaip tik jie labiausiai ir nukentės.

Kaip pažymėjo S. Heyneman, tiekimo korupcija gaji visose šalyse nuo Kenijos ir Ugandos iki JAV, nesvarbu kokios ekonomiškai stiprios jos būtų (Heyneman, 2002, p. 10).

KORUPCIJOS RŪŠYS

Apžvelgus sritis, kuriose gali klestėti korupcija, labai svarbu nustatyti pagrindinius korupcijos proceso veikėjus ir jų motyvaciją. Tai galima padaryti analizuojant Sh. Tanaka (2001) paminėtas korupcijos rūšis, išskiriamas pagal:

- apimtį (didelio masto, smulki korupcija);
- vietą (ministerijos, savivaldybės, įmonės, mokyklos, klasės lygmens korupcija);
- tai, ar dalyvauja pašaliniai asmenys;
- paklausą ar pasiūlą.

Korupcijos apimties analizė gali daug ką atskleisti ir padėti diagnozuoti korumpuotą sistemą. Šis aspektas gali sutapti su kyšio ėmėjo motyvacija: ar kyšį ima iš godumo, ar kad pragyventų, ar dėl šių abiejų priežasčių. Esant smulkaus masto korupcijai, kyšio ėmėjo motyvacija yra gauti pajamų ar dovanų, kad galėtų prisidurti prie mažo ar laiku neišmokamo atlyginimo arba nusipirktų būtiniausių prekių.

Tokia korupcija atitinka dėstytojų korupciją ir yra dažnas reiškinys valstybėse, išgyvenančiose pereinamąjį laikotarpį. Dėstytojai tiesiog kovoja dėl išlikimo ir siekia nors išmaitinti savo šeimas. Vyriausybė, suinteresuota turėti valstybėje stiprią ir patikimą aukštojo mokslo sistemą, turi rasti būdų padaryti taip, kad dėstytojai iš savo atlyginimo galėtų pragyventi. Tiesą sakant, Sh. Tanaka (2001) kelia mintį, jog tada, kai dėstytojų atlyginimai mažesni už pragyvenimo minimumą, paprasčiausias korupcijos uždraudimas prieš tai nesiimant jokių priemonių pakelti atlyginimus gali ne tik neduoti naudos, bet net ir pabloginti padėtį.

Rasti korupcijos vietą svarbu dviem aspektais. Pirma, tai padeda nustatyti korumpuotus asmenis. Antra, tai leidžia įvardyti dėstytojus ar administracijos darbuotojus, turinčius pernelyg daug galių. Jeigu, pavyzdžiui, pripažįstama, kad dėstytojas yra korumpuotas ir kad kyšius jis paprastai ima auditorijoje, kurioje vyksta egzaminas, tai galima užkirsti kelią jam taip daryti kitąkart.

Būtina nustatyti ir visus korupcijos procese dalyvaujančius pašalinius asmenis. Įdomus pavyzdys, kaip kovoti su korupcija atsižvelgiant į konkrečią vietą ir pagrindinius asmenis, galinčius imti kyšį, yra Azerbaidžano patirtis. Šioje šalyje veikia unikali sistema, kokios nėra jokiaje kitoje buvusios Sovietų Sąjungos respublikoje. Pati idėja iš dalies pasiskolinta iš Turkijos. Porą dienų prieš kasmečius stojamuosius egzaminus ir porą dienų po jų valstybinės egzaminų komisijos nariai apgyvendinami bunkeriuose, kad negalėtų atskleisti arba parduoti būsimų egzaminų klausimų kopijų ar už pinigus pakeisti egzaminų vertinimų. Atidžiai prižiūrint nesuinteresuotai trečiajai šaliai, keliose vietose rengiama keletas skirtingų egzaminų klausimų kombinacijų, kurias atrenka kompiuteris. Tikrieji egzaminų klausimai su ginkluota palyda pristatomi tik egzaminų išvakarėse. Iš pirmo žvilgsnio tai gali panėšėti į kraštutinę prevencinę priemonę (The Chronicle of Higher Education, 48, is. 16, p. 5). Tačiau pats būdas iš tiesų veiksmingas, ir jeigu galutinis tikslas yra patikima aukštojo mokslo sistema, tai gal ir daugiau valstybių nors kuriam laikui galėtų juo pasinaudoti. Vis dėlto pagrindinis kovos su korupcija aukštajame moksle siekis išlieka tas pats – sukurti sistemą, kurioje nepasitaikytų ar tik retai pasitaikytų korupcijos atvejų ir kur egzaminų metu nereikėtų atidžiai stebėti auditorijos.

Kito aspekto – paklausos arba pasiūlos – nulemtos korupcijos analizė leidžia įžvelgti korumpuotos sistemos kontūrus ir iškelia problemas, su kuriomis vėliau reikės kovoti pasitelkus prevencines programas ir priemones. Kai kyšio ėmėjas turi gerokai daugiau

galių negu kyšio davėjas, tokia korupcija vadinama paklausos nulemta, o kai jėgų pusiausvira tarp šių dviejų asmenų maždaug vienoda, kalbame apie pasiūlos nulemtą korupciją. Dėstytojų korupcija, kai kyšį duoda studentas, paprastai yra nulemta paklausos, t. y. ją inicijuoja pats dėstytojas. Vis dėlto pasitaiko ir išimčių. „Aukštojo mokslo kronikoje“ aprašyta istorija, kurią papasakojo vienas Pekino universiteto dėstytojas. Artėjant baigiamiesiems egzaminams, į jį kreipėsi vienas filosofijos daktaru siekiantis tapti studentas, kuris retai pasirodydavo paskaitose. Jis tiesiog norėjo įteikti dėstytojui 100 juanių banknotų ritinėlį. Tuščioje auditorijoje šis studentas bandė įbrukti dėstytojui į kišenę pinigus, kurių vertė – keli šimtai dolerių. Kyšio įduoti nepavykus, užsispyręs studentas su vokeliu, pilnu pinigų, vėliau pasirodė prie dėstytojo namų. Bandymas įbrukti kyšį baigėsi tuo, kad dėstytojas vokelį paėmė ir išmetė į koridorių, užtrenkdamas priešais studentą duris (The Chronicle of Higher Education, v. 48, is. 47, p. 1). Jeigu korupcijos atvejai Kinijos universitetuose nebūtų įprasti, šis pavyzdys atrodytų komiškas. Dėl šio konkretaus pasiūlos nulemtos korupcijos atvejo niekas nebuvo nubaustas, nors apie jį žinojo mažiausiai vienas universiteto administracijos darbuotojas.

Kai korupciją lemia pasiūla, pažeidėjai ar kyšių davėjai gali imti tarpusavyje konkuruoti dėl geresnių galimybių. Pavyzdys – atvejai, kai mokomųjų priemonių gamintojai, siekdami gauti aukštųjų mokyklų užsakymų, duoda nemenkus kyšius.

KORUPCIJOS PRIEŽASTYS IR PADARINIAI

Priežastys ir prevencinės priemonės

Korupcijos gyvavimo švietime priežastis galima nagrinėti trijuose lygmenyse: instituciniame, organizaciniame ir atskirų individų. Taip pat būtina skirti veiksnius, kurie korupciją remia ir kurie – motyvuoja.

Netobula universitetų valdymo sistema, jos trūkumai dažnai remia korupciją, nes nesukuriama pakankamai kliūčių užkirsti šiam reiškiniui kelią. Faktas, kad universitetai nekonkuruoja tarpusavyje ir kad visuomenė beveik neįtraukiama į jų reikalų sprendimą, neskatina šių mokymo įstaigų fakultetų ir darbuotojų rūpintis vidaus politika ir sprendimų priėmimo procesu, atsižvelgiant į gaunamus iš studentų ir aukotojų pinigus bei institucijos prestižą. Institucinio lygmens korupciją veikia ir akreditavimo veiksnys, kai gali atsitikti taip, kad švietimo įstaiga nebus akredituota arba bus įvertinta kaip teikianti nepakankamos kokybės studijas. Išsamesnį veiksnį, turinčių įtakos institucinio lygmens korupcijai, sąrašą galima parengti atsižvelgiant į analizuojamos valstybės kontekstą.

Sveikos universitetų institucinės aplinkos kūrimas – lėtas ir ilgas procesas. Konkrečias rekomendacijas galima suformuluoti tik po to, kai moksliniai darbuotojai, dirbantys tam tikrame geografiniame regione ir glaudžiai bendradarbiaujantys su vietos aukštojo mokslo įstaigų vadovais, pateiks savo išvadas.

Organizacinio lygmens korupcijos prielaidos ir motyvai apima netinkamą organizacinę struktūrą, atskaitomybės ir kontrolės stoką bei netinkamą motyvacinę struktūrą, įskaitant materialines ir nematerialines paskatas. Pirkimų korupcija švietimo įstaigose iš dalies atsiranda dėl prastos organizacinės struktūros įvairiose pasaulio vietose. Atskaitomybės stoka, kai nesibijoma įsitraukti į netiesėtą veiklą, taip pat sudaro sąlygas piktnaudžiauti. Kontrolės ir tinkamos struktūros veiksnys, kad ir koks svarbus būtų, nenusveria reikšmės tinkamos motyvacinės struktūros, įskaitant pragyvenimo lygį viršijančius atlygi-

nius bei tokių kiekvienam būdingų poreikių kaip savigarba ir savo gebėjimų demonstravimas patenkinimą, ir laimėjimą, kad fakultetų bei administracijos darbuotojai jaustųsi neatsiejamai susiję su organizacija. Kaip teigia organizacijų teorija, jeigu organizacija nesugeba sėkmingai motyvuoti savo darbuotojų, jai nepavyks garantuoti glaudaus bendradarbiavimo.

Autorės nuomone, korupcijos atvejų gerokai sumažėtų aukštojo mokslo įstaigų administracinę struktūrą ir motyvacinę sistemą atnaujinus taip, kad jos atitiktų šiuolaikinius universiteto aplinkos reikalavimus.

Jei net išsprendus visas institucinio ir organizacinio lygmens problemas korupcija išlieka, vadinasi, ji iš esmės susijusi su asmeniniais universiteto darbuotojų charakterio bruožais. Asmeninio lygmens nulemtai korupcijai įtakotos gali turėti tokie veiksniai kaip profesinis išdidumas ar jo nebuvimas, godumas, nenoras rizikuoti ir t. t. Asmeniniai fakultetų darbuotojų bruožai gali korupciją arba skatinti, arba kaip tik užkirsti jai kelią. Šie bruožai paprastai išsiugdomi dar būsimeis dėstytojams studijuojant. Jeigu mokantis universitete vyksta ne tokie, kaip turėtų, procesai, jeigu studentai mato netinkamus dėstytojų profesinio elgesio pavyzdžius, tai vėliau jie gali susidaryti klaidingą nuomonę apie tai, koks tas elgesys turėtų būti.

Netinkamą dėstytojų požiūrį ir elgesį galima keisti rengiant specialias paskaitas, prapuojuojant tinkamas vertybes ir moralines nuostatas.

Padariniai

Kaip pažymima Tarptautinio valiutos fondo darbo dokumentuose, korupcija „daugelyje šalių gali pakelti kainas ir sumažinti vyriausybės galią teikti bei finansuoti tokias paslaugas kaip sveikatos apsauga ir švietimas“ (Gupta, Davoodi, Tiongson, 2000, p. 3). Korupcija iš tiesų neigiamai veikia ekonomikos plėtrą (Gupta, Davoodi, Tiongson, 2000, p. 3). Vis dėlto švietimui ji daro ir kitokią, ne tik ekonominę, įtaką.

Švietimo sistema atlieka reikšmingas socialines funkcijas. Būtent ji yra socialinio mobilumo kanalas. Idealiu atveju tikimasi, kad aukštojo mokslo sistema, iš gausybės pretendentų kruopščiai atrinkusi kandidatus, parengs būsimus valstybės lyderius. Manoma, kad atrankos procesas (tiek priėmimas, tiek visos kitos atrankos) remiasi akademiniais įrašų turiniu, testų įvertinimais ir kitomis priemonėmis, rodančiomis kandidatų akademinis gebėjimus. Tačiau korumpuotoje švietimo sistemoje atranką, paremtą turiniu, keičia atranka, nulemta pinigų. Į universitetą patenka tie, kurie duoda kyšį. Į kandidatų ar studentų nuopelnus, motyvaciją ir atsidadimą profesijai neatsižvelgiama. Esant korumpuotam būsimų šalies lyderių atrankos procesui, daug nusipelnusių kandidatų nėra pasirenkami, o jų vietą užima niekuo nenusipelnę asmenys. Tai turės neigiamos įtakos šalies vadovavimui ateityje ir savo ruožtu neigiamai paveiks visą ekonominę ir socialinę jos raidą (Heyneman, 2002).

Be to, korupcija aukštajame moksle gali turėti ir labai greitai pajuntamų neigiamų padarinių konkrečios visuomenės ar bendruomenės gerovei. Pavyzdžiui, korumpuotą medicus rengiančią mokymo įstaigą baigia širdies chirurgas, kuris niekada nepasivargino savarankiškai laikyti egzaminų, o visuomet rėmėsi įtakingų giminaičių „pagalba“. Kitas pavyzdys, rodantis, kaip korupcija švietime gali padaryti didžiulę žalą, yra neseniai Ukrainoje nutikęs įvykis, kai vos nespėjo Rovno atominė elektrinė ir vos nepasikartojė Černobylio katastrofa. Tyrimo komisijai išnagrinėjus priežastis, kodėl susidarė tokia pavojinga padėtis,

paaikėjo, kad darbuotojai, atsakingi už branduolinių reaktorių, nėra baigę oficialaus mokymo, o Odesos politechnikos instituto diplomus įgijo apeidami aukštojo mokslo sistemą. Deja, Ukrainoje gyvuoja ne viena tokias „paslaugas“ teikianti aukštojo mokslo įstaiga.

Korupcija aukštajame moksle yra neabejotinai žalingas reiškinys. Ji veikia visuomenę ne iš karto pastebimais ir netiesioginiais būdais. Kitaip tariant, ji kenkia esamai ir būsimai visuomenės gerovei, siūlydama trumpalaikį problemų sprendimą tiems, kurie turi pakankamai galios ir nebijo įsitraukti į korupciją.

Globalizacija ir korupcija

Šiuolaikiniame pasaulyje, kuriame vis lengviau pereiti valstybių sienas, labai svarbu suprasti, kad menkai ar vidutiniškai išsivysčiusių valstybių aukštojo mokslo korupcija tampa ir pažangiausių valstybių problema. Pavyzdžiui, kaip teigiama „Aukštojo mokslo kronikoje“, Amerikos dėstytojai, profesoriai ir mokslininkai, žinodami apie kitose valstybėse klestinčią korupciją, gali mažiau pasitikėti tų valstybių deklaruojamu siekiu tobulinti savo švietimo sistemą bei vykdomomis mainų programomis. Kadangi vis daugiau studentų iš užsienio užsirašo į Amerikos koledžus, amerikiečiams dėstytojams gali kilti toks klausimas: „Ar tie, kurie įpratę pažymius pirkti, o ne sąžiningai pelnyti, nepabandys šio įpročius įdiegti ir pas mus?“ (The Chronicle of Higher Education, v. 48, is. 47, p. 2).

Panagrinėkime pavyzdį – atrankos į doktorantūros studijas procedūrą, kuri taikoma JAV. Norint, kad būtų svarstoma, ar studentas tinkamas studijuoti doktorantūroje ir gauti finansinę paramą, būtina pateikti rekomendacijas, įvertinimų nuorašus bei GRE ir TOEFL testų balus. Tačiau ką daryti, jeigu Kinijoje visi minėtieji dokumentai yra atvirai parduvinėjami visiems norintiems juos įsigyti? Galima nusipirkti rekomendacijas ir nuorašus bei sumokėti sumaniam draugui, kad šis išlaikytų egzaminus vietoj tikrojo kandidato. Ar turėtų ekonomiškai stiprios valstybės, siekdamos išvengti kokybės reikalavimų neatitinkančių studentų, griežtai tikrinti atvykstančiųjų iš užsienio akademinius įrašus? Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Vokietijoje, taip ir daroma. Ten reikalaujama, kad kandidatai iš besivystančių šalių, norintys mokytis magistrantūroje ar doktorantūroje, Vokietijoje išlaikytų egzaminus iš viso kurso. Tuo tarpu Amerikos universitetai yra santykinai neapsaugoti nuo korupcijos užsienio šalių aukštojo mokslo sistemoje padarinių. Nors neseniai kompiuteriuose buvo įdiegtos programos, leidžiančios atlikti TOEFL, GRE, GMAT ir kitus standartizuotus testus ir turinčios apsaugoti nuo testų rezultatų klastojimo, kadangi jos tikrina egzaminuojamo asmens tapatybę, vis dar gaunama atsiliepiimų, kad besivystančiose šalyse vis tiek sugebama šių standartizuotų testų rezultatus suklastoti. Iš tiesų būtų įdomu sužinoti, kaip, pavyzdžiui, Kinijoje pavyksta pasiekti, kad apsimetėliai studentai (ar tie, kurie laiko už juos egzaminus) sugeba padirbti net I-20 ir IAP-66 imigracijos formas, leidžiančias studentams ir atvykėliams pagal mainų programą kreiptis su prašymu gauti JAV vizą (informacija iš asmeninių autorės pokalbių).

EMPIRINIS PRATIMAS

Buvo atliktas vienas empirinis pratimas apklausiant keletą užsienio šalių studentų, kurie šiuo metu studijuoja Vanderbilto universitete. Pagrindinis jiems užduodamas klausimas – ar teko asmeniškai susidurti su korupcija savo šalies aukštojo mokslo įstaigose. Apklausti aštuoni studentai, kurių du buvo atvykę iš Lotynų Amerikos, o šeši – iš Gruzijos, Ukrainos ir Rusijos.

Respondentai iš Lotynų Amerikos, kurie mokosi privačiuose universitetuose (vienas Meksikoje, kitas Brazilijoje), teigė, kad jų pačių aukštosiose mokyklose korupcijos nėra, tačiau abu nurodė, kad yra girdėję, jog valstybiniuose jų šalių universitetuose to iš tiesų pasitaiko.

Respondentai iš Gruzijos ir Ukrainos neatskleidė, ar jiems patiems yra tekę susidurti su korupcija, tačiau visi paminėjo keletą pavyzdžių apie korupciją jų šalių universitetuose. Respondentas iš Rusijos, pats viename universitete dirbęs dėstytoju, pripažino, kad yra buvę atvejų, kai studentų tėvai bandė jį papirkti per egzaminų sesiją.

Kalbantis su kiekvienu jų atskirai, paaiškėjo, kad įvairiuose regionuose požiūris į korupciją aukštajame moksle skiriasi. Atrodo, kad Gruzijoje ir Ukrainoje korupcija šioje srityje jau yra tapusi norma, įprastu dalyku, tuo tarpu respondentas iš Rusijos (gyvenantis ne Maskvoje) teigė, kad jo aukštojoje mokykloje į korupciją žiūrima kaip į problemą ir kad universiteto rektorius ėmėsi įvairiausių priemonių jai išnaikinti.

Apskritai gana sunku išgauti iš studentų „tikrą istoriją“ apie tai, kaip jiems patiems teko susidurti su korupcija. Galbūt netgi dar sunkiau būtų tokią istoriją išgauti iš pačių dėstytojų ar universitetų administracijos darbuotojų. Siekiant patikimesnių rezultatų, interviu reikėtų atlikti toje šalyje, apie kurią norima surinkti informaciją, bei apklausti daugiau žmonių, kad būtų gauta daugiau pavyzdžių, leidžiančių daryti konkrečias išvadas. Studentus reikia apklausti neoficialioje aplinkoje ir garantuoti anonimiškumą. Daugiau patarimų, kaip gauti patikimos informacijos, galima sužinoti iš žmonių, dažnai imančių interviu.

IŠVADOS

Korupcija aukštajame moksle yra visose pasaulio valstybėse pasitaikantis reiškinys. Ji gali būti įvairiausių formų ir rūšių, reikštis įvairiose mokymo pakopose ir daryti įtaką daugybei konkrečios aukštosios mokyklos veiklos sričių, pradedant pačiu mokymo procesu ir baigiant įstaigos akreditavimu bei mokymo priemonių ar kitų prekių įsigijimu.

Neabejotina, kad korumpuotos aukštosios mokyklos išleidžia į darbo rinką netinkamai pasirengusius ir nepakankamai kvalifikuotus diplomantus. Tai neigiamai veikia ekonominę ir socialinę visuomenės raidą tiek ilgalaikės, tiek trumpalaikės perspektyvos požiūriu. Korupcijos priežastis geriausia nagrinėti žvelgiant į tris jos lygmenis – institucinį, organizacinį ir atskirų asmenų. Kiekvienas lygmuo, tiriamas atsižvelgiant į konkrečios šalies kontekstą, gali suteikti minčių, kokių prevencijos priemonių reikėtų imtis norint korupciją sumažinti.

Dera neužmiršti, kad korupcija kaip reiškinys yra netobulos visuomenės ir institucijų organizacinės struktūros padarinys, todėl kovoti su ja reikia pasitelkus mokslinį požiūrį ir įvairius tyrimus, o ne tik skelbiant skambius šūkius, kurie galbūt nemažai pasako apie mūsų požiūrį į šį reiškinį, tačiau nė kiek nepadedą problemos suprasti ir spręsti.

Korupcija aukštajame moksle yra aktuali daugeliui pasaulio šalių, ir ypač dabar, kai jos formos tapo dar įvairesnės ir rafinuotesnės, kai jas vis sunkiau analizuoti, tačiau dar pavojingiau jų tiesiog nepaisyti. Korupcija gali reikštis kiekvienoje mokymo proceso pakopoje – pradedant stojamaisiais ir baigiant baigiamaisiais egzaminais. Studentus ji gali paveikti ir tiesiogiai, ir netiesiogiai. Ypač svarbu aukštojo mokslo korupcijos problemas spręsti menkai ar vidutiniškai išsivysčiusiose šalyse, nes ten korupcija ir yra ypač paplitusi, tuo tarpu kaip tik šių valstybių visuomenėms labiausiai reikia, kad švietimo

sistema veiktų efektyviai ir kad jaunieji specialistai sustiprintų šalies ekonomiką. Pirmiausia būtina užtikrinti, kad turimi riboti ištekliai nebūtų švaistomi nekvalifikuotiems studentams rengti ir kad būsimi šalių lyderiai būtų atrenkami sąžininguose ir atviruose konkursuose.

Literatūra

1. Agiomirgianakis G., Asteriou D., Monastiriotis V., „Growth Effects of Human Capital and Stages of Economic Development: A Panel Data Investigation of Different Country Experiences“, *The ICFAI Journal of Applied Economics*, November, 2002, p. 31–47.
2. „Corrupt Admission Alleged in China“, in *The Chronicle of Higher Education*, September 2001, 48/03, p. A51.
3. „Corruption Plagues Academe Around the World“, in *The Chronicle of Higher Education*, August 2002, 48/47, p. A32.
4. „Corruption Undermines Education in India“, *Christian Science Monitor*, December, 1993.
5. „Corruption, Conflict, and Budget Cuts Afflict Academe in Former Soviet Republics“, in *The Chronicle of Higher Education*, December 2001, 48/21, p. A40–42.
6. Gray C. W., Kaufmann D., „Corruption and development“, *Finance & Development*, March, 1998.
7. Greenwald I., „Corruption and Shortage Hamper Higher Education in Ukraine“, in *Chronicle of Higher Education*, 1996, 42, p. A44.
8. Gupta S., Davoodi H., and Tiongson E., „Corruption and the Provision of Health Care and Educational Services“, in *IMF Working Paper*, 2000.
9. Heyneman S., *Education and Corruption*. 2002.
10. „In China, Bribery and Fakery Lower the value of Degrees“, in *The Chronicle of Higher Education*, August 2002, 48/47, p. A33.
11. „In Colombia, Decades of Graft Cripple a University“, in *The Chronicle of Higher Education*, August 2002, 48/47, p. A32.
12. „In Georgia, Professors Hand Out Price Lists“, in *The Chronicle of Higher Education*, August 2002, 48/47, p. A34.
13. „In India, Suitcases of Money Buy Admission to College“, in *The Chronicle of Higher Education*, August 2002, 48/47, p. A36.
14. Tanaka, Sh., „Corruption in Education Sector Development: A Suggestion for Anticipatory Strategy“, *The International Journal of Educational Management*, 2001, 15/4, p. 158–166.
15. Tucker A., „Reproducing Incompetence: The Constitution of Czech Higher Education“, in *Eastern European Constitutional Review*, 2000, 94–99.

Tadas Tamošiūnas

KORUPCIJA LIETUVOS AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE: POŽIŪRIAI, PROBLEMOS, SPRENDIMO GALIMYBĖS

„Korupcija – tai socialinis reiškinys, daugiau ar mažiau būdingas visoms visuomenėms. Jos mastą galima sumažinti, bet visiškai išnaikinti dar nepavyko niekam“, – dažnai skaitome analitinėje literatūroje, organizacijų, kovojančių su korupcija, pareiškimuose. Išsamūs lyginamieji tyrimai rodo, kad Lietuva vis dar tebėra tarp valstybių, kurios susiduria su didelėmis korupcijos problemomis¹. Ar šis žalingas reiškinys būdingas mūsų šalies aukštosios mokyklos? Kiekybiniai pastarųjų metų tyrimai tai neabejotinai patvirtina. Kaip rodo Lietuvos studentų atstovybių sąjungos iniciatyva atliktas tyrimas, 33 proc. respondentų prisipažino dėstytojams davę kyšį. „Spinter“ tyrimo duomenimis, tą patį tvirtino 40 proc. respondentų. Skaičiai stulbinantys ir daug kam – pirmiausia aukštųjų mokyklų administracijoms, dėstytojams – greičiausiai labai nemalonūs. Tai liudija karštligiška ir kategoriška ne vienos aukštosios mokyklos reakcija į tyrimų duomenis. Neva tyrimų metodologija netobula, respondentų atsakymai tendencingi ir pan.² Suprantama, socialiniams tyrimams (o juos irgi ne šventieji atlieka) neretai būdingos paklaidos, susijusios su dalyvių atrankos, duomenų rinkimo patikimumu, vis dėlto korupcija yra akivaizdus aukštųjų mokyklų gyvenimo faktas. Įvairūs samprotavimai, kuriais linkstama šią problemą sumenkinti, skatina ne vien domėtis, ar aukštosios mokyklos pasiryžusios šalinti korupcijos apraiškas, bet pirmiausia kelti klausimą, ar apskritai pasirengusios jas pripažinti. O gal daliai šių mokyklų darbuotojų ir studentų korupcija išvis nėra jokia problema? Šiems hipotetiniams klausimams nagrinėti Šiuolaikinių didaktikų centras, įgyvendindamas projektą „Korupcijos prevencija šviečiant, informuojant bei sąmoninant visuomenę“, inicijavo kiekybinį³ ir kokybinį⁴ tyrimą korupcijos sampratos analizei aukštosiose mokyklose aptarti. Kokybinio tyrimo duomenys turi ir dalinį kiekybinį matmenį, nes pasikartojantys respondentų atsakymai vertintini kaip plačiau atstovaujama nuomonė. Tyrimo rezultatai leidžia geriau perprasti dėstytojų ir studentų nuostatas ir laikyseną korupcijos atžvilgiu, o kartu tiksliau numatyti šio reiškinio prevencijos galimybes. Toliau trumpai pristatomi tyrimo rezultatai ir išvados.

¹ Plačiau žr. „Transparency International“ Lietuvos skyriaus tyrimų ataskaitose: <http://www.transparency.lt>

² „Korupcija v vuzach“, *Ekspress nedelia*, 2004, Nr. 48.

³ Aukštųjų mokyklų dėstytojų anketinė apklausa. Kadangi korupcija yra latentinio pobūdžio reiškinys, turintis neigiamą emocinį ir institucinį krūvį, buvo pasirinkta tikslinė, vadinamoji prieinamų atvejų, respondentų apklausa. Nors ir nenumatydama statistinio reikšmingumo parametru bei ribodamasi aprašomąja statistika, ji vis dėlto leidžia aptarti vyraujančias nagrinėjamo reiškinio tendencijas. Be to, tikslinę atranką lėmė ir riboti tyrimo ištekčiai. Iš viso apklausta 90 dėstytojų iš 10 aukštųjų mokyklų (7–12 respondentų kiekvienoje). Surinkti duomenys apdoroti naudojant statistinių duomenų paketą SPSS/10.

⁴ Pusiau struktūruoti interviu su aukštųjų mokyklų dėstytojais ir studentais. Šie interviu remiasi atvirojo pobūdžio klausimais, kurie pokalbio metu plėtojami ir tikslinami. Toks metodas įgalino surinkti kokybinę informaciją, svarbią korupcijos sampratos įvairovei tarp aukštųjų mokyklų atstovų atskleisti. Surinkti duomenys buvo suskirstyti (nominuoti) į tam tikras grupes. Iš viso interviu metu apklausta 20 dėstytojų ir 25 studentai iš 25 aukštųjų mokyklų (7 iš jų – nevalstybinės).

AUKŠTŪJŲ MOKYKLŲ SUBJEKTŲ SANTYKIS SU KORUPCIJA

Anketinės apklausos duomenimis, korupcija, kaip ir buvo tikėtasi, yra vienas latentiškesnių reiškinių aukštosiose mokyklose, ją atvirai vertinti dėstytojams yra gana nepatogu. Tai byloja faktai, kad didesnė dalis (du trečdaliai) respondentų girdėjo ar buvo susidūrę su korupcija savo aukštojoje mokykloje, bet informacija apie ją dažniausiai plinta netiesiogiai ir neformaliai: pokalbiuose su studentais (44 proc.) ar kolegomis (42 proc.), bet ne iš administracijos ar, pavyzdžiui, aukštosios mokyklos spaudos. Vertinant korupciją aukštosiose mokyklose, respondentams neabejotinai daro įtaką žiniasklaida – apie korupciją kitose aukštosiose mokyklose iš jos sužinojo penkis kartus daugiau apklaustųjų negu apie korupciją savo pačių mokykloje.

Interviu duomenys patvirtina anketinės apklausos metu išryškėjusį korupcijos latentiskumą – kalbėti apie ją atvirai, fiksuoti jos apraiškas ar juolab asmeninį santykį su ja dažnam respondentui gana keblu netgi anoniminėje apklausoje. Apskritai ir dėstytojų, ir studentų atsakymai gana panašūs, tik studentų jie atviresni. Kai kuriais atvejais tos pačios aukštosios mokyklos dėstytojų ir studentų atsiliepimai buvo iš esmės priešingi: studentai teigė korupciją gyvuojant, dėstytojai – neigė. Interviu išryškino tendenciją, kad privačioms aukštosioms mokykloms būdingas atviresnis požiūris į šį reiškinį. Iš kai kurių atsakymų matyti, kad atitinkamą dėmesį korupcijos prevencijai privačios mokyklos skyrė dar savo kūrimosi laikotarpiu, taip pat ir vėlesnėje veikloje. Galima manyti, kad šios aukštosios mokyklos konkurencinėje aplinkoje yra aiškiau įsipareigojusios korupcijos prevencijos atžvilgiu.

KORUPCIJOS SAMPRATOS AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE

Remiantis anketinės apklausos duomenimis, galima daryti prielaidą, kad, dėstytojų akimis, korupcija šiuo metu nėra tarp svarbiausių aukštųjų mokyklų problemų. Manoma, kad kitose mokyklose ji kiek didesnė (27 proc. atsakymų) nei savojoje (19 proc.). Turint omenyje korupcijos aukštosiose mokyklose lygį, kurį užfiksavo kiekybiniai tyrimai, tokia nuomonė rodo, kad dalis akademinės bendruomenės narių neįvertina šio žalingo reiškinio poveikio. Tokią nuomonę galėjo lemti ir faktas, kad respondentai korupciją neretai susiaurina iki tiesioginio kyšininkavimo, o, pavyzdžiui, savo publikacijų siūlymo ir parduvinėjimo studentams ar smulkių dovanėlių, teikiamų dėstytojams prieš įvertinimą, korupcijos apraiškomis nelaiko.

Interviu duomenys rodo, kad daliai tiek dėstytojų, tiek studentų būdinga be aiškių ribų, gana reliatyvizuota korupcijos samprata. Smulkios dovanėlės (įskaitant nedideles pinigų sumas), teikiamos studentų iniciatyva, pagalba kolegų giminaičiams dažnai (ir vėl pirmiausia valstybinėse aukštosiose mokyklose) suprantama kaip žmogiškų santykių dalis. Viena respondentė pareiškė: „Argi kvėpalai prieš egzaminą arba 50 Lt yra korupcija? Kokia čia korupcija, juokinga“. Panašių nuomonių esama ir daugiau:

„Mano nuomone, korupcija – tai kažokie didžiuliai finansiniai srautai, machinacijos su jais, o dovanas arba kartais net padėjimą įstoti galima laikyti žmogiška pagalba.“

„Korupcija yra išprovokuotos, išreikalautos, bet ne studentų inicijuotos dovanos.“

„Dovanos nėra korupcija.“

„Priklauso nuo dovanos vertės.“

„Korupcija ir kyšis – kažin ar tai tas pats. Korupciją aš sieju su valdininko priimamu sprendimu, kuris priklauso nuo kyšio. Dėstytojai tokių galimybių neturi.“

„Už paprasčiausią pažymą valstybinėje įstaigoje aš turiu mokėti, o egzaminų perlaikymas nėra tarifikuotas. Tai kodėl studentų padovanotą saldinių dėželę reikia laikyti korupcija?“

„Korupcijos tuo požiūriu, kaip aš ją suprantu, aukštosiose mokyklose nėra. Gal jeigu šefas paprašytų kam nors parašyti aukštesnį pažymį, priskirčiau tai prie korupcijos. Šiuo atveju korumpuotas būtų šefas, o ne aš.“

Cituotąsias nuomones formulavę respondentai dėstytojai vertintini kaip korupcijos plėtos aukštosiose mokyklose subjektai. Tačiau aukštųjų mokyklų, pirmiausia valstybinių, administracija, regis, iki šiol dar nėra subrendusi principingai įvertinti tokių darbuotojų atsakomybės.

Kita vertus, apie pusė visų atsakymų rodo ir dalies dėstytojų kategorišką, nepripažįstantį išlygų požiūrį į aptariamąjį reiškinį – korupcija laikomos bet kokios dovanos, klientiniai ryšiai, studentų šantažavimas, publikacijų platinimas, protekcijos, privilegijos. Štai keletas pavyzdžių:

„Bet kokias dovanas laikau bandymu paveikti dėstytoją. Jei dėstytojas verčia pirkti savo publikacijas, tai jau korupcija. Dėstytojai gali ieškoti kontaktų siekdami asmeninės naudos – tai irgi laikau korupcija.“

„Bandymas papirkti dėstytoją dovanomis, pinigais, pinigų čekiais, lengvatų, paslaugų siūlymas, kvietimas į renginius. Jeigu renginiuose dalyvauja patys studentai, tai, aišku, ne korupcija, bet jeigu renginys organizuotas tik dėstytojams, tai jau įtartina, ypač jeigu balius rengiamas komisijai prieš egzaminą.“

„Išankstinės dovanos, piniginės dovanos, publikacijų platinimas primygtinai siūlant jas pirkti, pažįstamų ryšiai, kursinių, diplominių darbų pardavimas ir pirkimas.“

„Dovanas prieš egzaminą laikau korupcija.“

„Žlugdymas egzamino metu ir sakymas, kad yra kitų galimybių jį išlaikyti. Kai dėstytojas netoleruoja studentų mąstymo saviraiškos. Kai kurie dėstytojai įspraudžia studentus į rėmus: ką patys moka, tą ir studentai turi atkartoti – nei daugiau, nei mažiau. Čia aš įžvelgiu galimybę korupcijai atsirasti.“

„Korupcija laikyčiau pažinčių ieškojimą dėl asmeninės naudos. Tai privilegijų teikimas, motyvuotas asmeniniais ryšiais arba jausmais.“

„Ryšiai su giminaičiais, pažįstamais, kai jiems daromos nuolaidos įstoti į aukštąją mokyklą arba studijuojant.“

„Asmenų, kurie yra kieno nors pažįstami ar giminės, protegavimas.“

Studentų nuomonės išsiskyrė panašiai kaip ir dėstytojų. Ir jiems būdinga reliatyvistinė pozicija: vienų manymu, korupcija nėra problema, o jos ribos neaiškios, kitų vertinimai principingi, atitinkantys dėstytojų. Taigi galime tvirtinti, kad aukštosiose mokyklose šiuo klausimu yra susiformavusios dvi nuomonių grupės.

Iš atsakymų į anketos klausimus matyti, kad atsakomybę už šį reiškinį respondentai dažniausiai linkę primesti studentams: atseit jie patys kalti, nes nori lengviau gauti teigiamą įvertinimą (65 proc.). Tai patvirtina ir antras pagal dažnumą atsakymas – „jeigu nebūtų kas duoda, nebūtų ir kas ima“ (44 proc.). Tokia nuomonė laikytina akivaizdžia etinio reliatyvizmo, moralinės brandos (jei ne sugedimo) stokos apraiška: kas gi, jei ne dėstytojai ir administracija, pirmiausia kuria formalias ir neformalias bendrabūvio aukštojoje mokykloje taisykles ir yra labiausiai už jas atsakingi. Interviu duomenimis, dėstytojai korupcijos agentais, iniciatoriais ir organizatoriais dažniausiai laiko studentus, o šie – dėstytojus ir administracijos darbuotojus. Abiejose grupėse buvo ir tokių respondentų, kurie nurodė abipusę iniciatyvą. Kokybiniai pastebėjimai (respondentų tonas, akcentai, įsitikinimas) leidžia manyti, kad kai kuriose aukštosiose mokyklose gyvuoja gana nusistovėjusi korupcijos tvarka: yra aišku, kuo, kada ir kam atsidėkoti, kad abi šalys būtų patenkintos. Kai kurios respondentų minimos korupcijos formos (pavyzdžiui, paliekami vokai, atvirai teikiamos dovanos ir pan.) rodo dalyje aukštųjų mokyklų esant pakančią korupcijai aplinką. Labai problemiškomis aplinkybėmis laikytina tai, kad nukenčia negalintys „atsidėkoti“ studentai ir kad korupcija tampa lyg ir suprantamu, natūraliu reiškiniu. Taigi iš pradžių korupcija reliatyvizuojama, o vėliau pateisinama (vienas studentas tvirtino: „Ne visada gali lankyti paskaitas... Porą kartų už tai dėstytojams atsidėjau... Kartoju, tai ne korupcija, tai žmonių tarpusavio santykiai“).

Interviu metu dėstytojai korupcijos priežastis dažniausiai siejo su finansiniais aukštųjų mokyklų ir savo pačių sunkumais, kai kurių darbuotojų sąžiningumo stoka, „išpūstais“ konkursais, nepagrįstu studentų siekiu įgyti prestižinę specialybę ir dar iš sovietmečio gaja „atsidėkojimo“ tradicija; studentai tarp priežasčių pabrėžė keblią finansinę dėstytojų padėtį ir siekį šitaip papildyti jų pinigines bei neskaidrias studijų taisykles. Kad jų pačių aukštojoje mokykloje korupcija nėra didelė problema, tvirtina truputį daugiau nei pusė respondentų, tačiau šiame vertinime galima įžvelgti racionalizaciją, nes lyginama su numanomu bendru korupcijos lygiu kituose jų mokyklos padaliniuose arba apskritai Lietuvoje, taip aptariamą problemą sumenkinant. Kaip didžiausią korupcijos žalą respondentai nurodo aukštosios mokyklos įvaizdžio menkinimą, iškreipto požiūrio į studijas formavimą, smukusią rengiamų specialistų kompetenciją.

KORUPCIJOS PREVENCIJOS KRYPTYS

Atsakę į anketos klausimus respondentai iš korupcijos prevencijos priemonių pirmiausia paminėjo teisinį korupcijos persekiojimą, administracinės kontrolės sugriežtinimą, anti-korupcinį švietimą, dėstytojų socialinių garantijų išplėtimą, švietimo proceso tobulinimą. Interviu duomenys iš esmės rodo tuos pačius akcentus: griežtinti administracines sankcijas, kontrolę, didinti dėstytojų socialines garantijas, kad šie vertintų savo darbo vietą, plėtoti viešumą. Problemiška aplinkybė – dalis respondentų neįžvelgia būtinybės vengti korupcijos.

Šio tyrimo duomenys patvirtina ankstesnių kiekybinių tyrimų rezultatus fiksuojant įvairiakryptį korupcijos išplitimą, rodo dalies akademinės bendruomenės narių (dažniau-

siai valstybinių aukštųjų mokyklų atstovų) reliatyvizuotą korupcijos suvokimą ir pateisinimą. Tai šio reiškinio prevenciją daro sunkiau įmanomą, nes darosi neaišku, su kokiomis apraiškomis kovoti. Svarstant šią tendenciją, aukštosiose mokyklose tikslinga plėtoti aktyvesnes diskusijas. Šios mokyklos, būdamos švietimo institucijos, greta kitų funkcijų privalo stiprinti savo studentų moralines vertybes, atitinkamus socialinius įgūdžius, o ne formuoti deviacinę, socialiai žalingą elgseną. Jeigu aukštosios mokyklos korupcijai neskirs deramo dėmesio, sunku tikėtis, kad ateityje valstybė sulauks kompetentingų, etiniu požiūriu švarių specialistų.

**ANTIKORUPCINIO
UGDYMO
INTEGRAVIMAS
Į STUDIJŲ
PROGRAMAS**

Arūnas Poviliūnas

KORUPCIJA DEVIACIJŲ SOCIOLOGIJOS POŽIŪRIU¹

DEVIACIJŲ SOCIOLOGIJOS KURSO MODULIS

Modulio tikslas

Išnagrinėti korupcijos reiškinių deviacijų sociologijos požiūriu.

Modulio uždaviniai

1. Išsiaiškinti deviacijų interpretavimo skirtumus.
2. Apibrėžti objektyvistinį ir subjektyvistinį deviacijų aiškinimus.
3. Apibūdinti korupcijos reiškinių kaip deviaciją.
4. Susipažinti su korupcijos aiškinimų įvairove.
5. Išsiaiškinti veiksnius, nuo kurių priklauso įvairūs korupcijos aiškinimai.

1 paskaita.

OBJEKTYVIOJI IR SUBJEKTYVIOJI DEVIACIJOS SAMPRATOS

Sociologija nagrinėja socialinius santykius. Sociologai tiria, kaip žmonės prieina prie bendrų savo padėties apibrėžimų ir aiškinimų; kaip tų apibrėžimų pagrindu formuojasi grupės; kaip nustatomos elgesio taisyklės; kaip vieni kitiems priskiria socialinius vaidmenis ir verčia laikytis savo taisyklių. Visi šie sociologų gvildenami klausimai yra dalis platesnio klausimo – kaip atsiranda (o gal sukuriama?) ir išlaikoma socialinė (san)tvarka?

Deviacija (liet. „nukrypimas, nuokrypa“) yra socialinių normų nesilaikymas ar pažeidimas. Nagrinėjant deviacijas (nukrypimus) galima geriau suprasti socialinės tvarkos ypatumus. Sykiu tiriant deviacijas išryškėja, kaip atsiranda ir nuo ko priklauso „nukrypusio“ gyvenimo modeliai.

Deviaciją kaip socialinį reiškinį galima tirti bent dviem požiūriais. Pirmasis deviaciją laiko objektyvia duotybe, antrasis traktuoja kaip subjektų tarpusavio sąveikos padarinį. Pirmąją deviacijos sampratą vadiname objektyviaja, antrąją – subjektyviaja.

Objektyvioji deviacijos samprata

Sociologai, traktuojantys deviaciją kaip objektyviai egzistuojantį reiškinį, apibrėžia visuomenės normas ir nukrypimą nuo jų laiko deviacija. Paprastai jie vadovaujasi trimis prielaidomis:

1. Esą visuomenė iš esmės sutaria dėl normų, todėl, šio požiūrio šalininkų nuomone, nukrypimą palyginti nesunku pastebėti ir įvardyti.
2. Paprastai nukrypimai susiję su sankcijomis. Tokių sankcijų pavyzdžiai galėtų būti ignoravimas, apkalbos, teisiniai veiksmai ir pan.
3. Bausmė, skirta nukrypusiam asmeniui, dar kartą patvirtina grupei, kad jos narius sieja tam tikros bendros normos.

¹ Rengiant medžiagą talkino Vilniaus universiteto Sociologijos bei Sociologijos ir kriminologijos studijų programų antro kurso magistrantai Mindaugas Liaudenskis, Vytis Kapturauskas, Jolita Pipiraitė ir Jolanta Vonševičiūtė. Visiems jiems nuoširdžiai dėkoju už aktyvų dalyvavimą.

Iš objektyviosios deviacijos sampratos kyla šie svarbiausi klausimai:

1. Kokios socialinės ir kultūrinės aplinkybės sukelia deviacijas?
2. Kodėl žmonės, nepaisydami gresiančių sankcijų, nusižengia normoms?
3. Kas leistų iki minimumo sumažinti ir kontroliuoti deviaciją?

Iš šių prielaidų ir klausimų išsirutuliojo keletas deviacijų tyrimo procedūrų:

Pirmas žingsnis. Išvardyti, ką visuomenei arba grupei „galima daryti“ ir ko „negalima“.

Antras žingsnis. Išnagrinėti oficialius dokumentus ir kitą medžiagą apie asmenis, pažeidžiančius visuomenėje susiklosčiusias taisykles ir normas.

Trečias žingsnis. Pasikalbėti su tuose dokumentuose minimais žmonėmis ir pasikonsultuoti su socialinės kontrolės institucijų atstovais, tokiais kaip policininkai ir teisėjai.

Ketvirtas žingsnis. Išsiaiškinti, kuo deviantai skiriasi nuo nedevariantų (pavyzdžiui, gal pirmieji dažniau kilę iš iširusių šeimų), kad galėtume įžvelgti socialines ir kultūrinės sąlygas, kurioms esant nukrypęs elgesys būtų labiau tikėtinas.

Penktas žingsnis. Sukurti deviacijas aiškinančią teoriją, o paskui ją pritaikyti šio reiškinio prevencijai ir koregavimui.

Objektyviosios deviacijos sampratos vertinimas

Objektyviosios deviacijos sampratos pranašumas yra aiškiai formuluojami klausimai, o trūkumai susiję su pagrindinėmis prielaidomis. Visuomenėje tiek daug įvairiausių grupių ir mąstymo būdų, kad žmonės dažnai nesutaria, kas laikytina norma. Dėl šios priežasties, taip pat dėl to, kad kai kurie žmonės patenka į socialinės kontrolės institucijų tinklą, o kiti to išvengia, neretai sunku nustatyti, kas yra deviantas, o kas nėra. Be to, dauguma socialinės kontrolės institucijų dirba su atrinktomis grupėmis, taigi tam tikros žmonių grupės turi daugiau už kitas galimybių būti nubaustos už nukrypimus. Vadinas, deviacijų prigimtis, priežastys ir padariniai nei paprasti, nei vienodi.

Subjektyvioji deviacijos samprata

Sociologų, kurie sutelkia dėmesį į socialinę deviantų diferenciaciją, prielaidos paprastai esti kitokios.

1. Jie teigia, kad žmonės ir grupės sąveikauja ir bendrauja vieni su kitais pasitelkdami visiems bendrus simbolius (sąlytinė ir kūno kalba, rengimosi stilius ir pan.). Simbolių komunikacija leidžia žmonėms nustatyti tam tikrus tipus, vieniems kitus priskirti tiems tipams bei atitinkamai veikti.
2. Jie daro prielaidą, kad deviaciją geriausia suprasti ir aiškinti vienu sąveikavimo su kitais ir priskyrimo tam tikram tipui požiūriu, kad klijuojamos devianto etiketės yra simboliai, kurie žmones diferencijuoja ir stigmatizuoja.
3. Šio požiūrio šalininkai mano, kad žmonės elgiasi vadovaudamiesi tokiais apibrėžimais. Taigi įtariamus nukrypėlius žmones laiko kitokiais ir kitaip su jais elgiasi.

Šią sampratą palaikantys sociologai pagrindinį dėmesį sutelkia į socialinius apibrėžimus, arba definicijas, ir į tai, koks jų poveikis socialinei sąveikai (bendravimui).

Viena vertus, jie gilinasi į požiūrį ir veiksmus tų, kurie asmenį apibrėžia kaip deviantą. Jie nagrinėja:

- 1) aplinkybes, kurioms esant žmogus turi daugiausia galimybių būti priskirtas prie nukrypėlių ir paženklintas kaip toks;

- 2) kaip žmogui priskiriamas devianto vaidmuo;
- 3) kokių veiksmų imasi kiti, remdamiesi tokiu to asmens apibrėžimu;
- 4) kokie yra tų veiksmų padariniai.

Antra vertus, šiems sociologams taip pat labai svarbu žmogaus, laikomo deviantu, požiūris ir reakcijos. Jie tiria:

- 1) kaip žmogus reaguoja į tokį jam paskelbtą nuosprendį;
- 2) kaip jis priiima devianto vaidmenį;
- 3) kaip dėl to pakinta jo santykiai su grupės nariais;
- 4) kaip pasikeičia devianto savivoka.

Subjektyviosios deviacijos sampratos vertinimas

Interakcinė samprata reiškia, kad deviacija traktuojama ne kaip objektyviai anapus žmonių valios egzistuojantis reiškinys, o kaip žmonių sąveikos rezultatas. Taigi deviantai laikomi tam tikru būdu socialiai tipizuotais žmonėmis. Tokia tipizacija paprastai susijusi su pastangomis suprasti akivaizdžiai netipiškus (nukrypusius ar nenormalius) veiksmus ir suteikti jiems prasmę. Stengdamiesi tokius veiksmus ir poelgius suprasti, žmonės paprastai pradeda stereotipiškai interpretuoti, apibrėždami veikėją kaip tam tikro tipo asmenį (keistuolis, trenktas, girtuoklis, psichopatas ir t. t.), įvertindami devianto motyvus moraliniu požiūriu, o kartu ir tai, kaip reikėtų su juo elgtis.

Objektyviosios ir subjektyviosios deviacijos sampratų palyginimas

Objektyvioji deviacijos samprata pirmiausia sutelkia dėmesį į deviantui būdingas ypatybes arba sąlygas, sukėlusias normos neatitinkančius veiksmus arba elgesį, o subjektyvioji į pirmąją vietą kelia ir pačių deviantų, ir žmonių, lipinančių jiems devianto etiketes, apibrėžimus ir veiksmus bei vienų ir kitų sąveiką. Dėl to pastaroji samprata vadinama interakcine.

2 paskaita.

BIURŲ NUSIKALTIMAI

Jungtiniame Amerikos sociologų bendruomenės ir Amerikos ekonomistų asociacijos renginyje, vykusiame 1939 m., vienas amerikiečių sociologas perskaitė paskaitą „Biuro nusikaltimas“ („White collar crime“; angliškas terminas *white collar*, reiškiantis nefizinį darbą (atitinkamai fizinis darbas vadinasi *blue collar*), kartais lietuviškai verčiamas pažodžiui – *baltoji apykaklė*). *White collar crimes* – tai biuruose ir kontorose padaromi su biurų ir kontorų veikla susiję nusikaltimai. Kitas svarbus šių nusikaltimų bruožas tas, kad čia nusikalsta pakankamai gerbiami žmonės, dažnai priklausantys aukštesniam socialiniam sluoksniui. Tad biuruose dirbantys ir dažniausiai finansinius nusikaltimus darantys asmenys vadinami biurų nusikaltėliais, o jų nusižengimai – biurų nusikaltimais.

Tirdamas biurų nusikaltimus, E. Sutherland kartu su kolegomis sukūrė diferencinių asociacijų teoriją, kuri remiasi šiais pagrindiniais teiginiais:

1. Nusikalstamas elgesys ne paveldimas, o išmokstamas.
2. Nusikalstamo elgesio išmokstama bendraujant su kitais žmonėmis.
3. Nusikalstamo elgesio išmokstama nedidelėse artimiau bendraujančių žmonių grupėse.

4. Mokantis nusikalstamo elgesio, išmokstama ir paties nusikaltimo padarymo, ir su juo susijusių motyvų, siekių, požymių bei racionalizavimo būdų.
5. Įsisavinant motyvus ir siekius, įstatymai skirstomi į priimtinius ir nepriimtinius, į tokius, kurių laikytis dera ir kurių – nebūtina.
6. Individas tampa deviantu arba nusikaltėliu tada, kai nuostatą, kad įstatymų laikytis reikia, įveikia nuostata, kad to daryti nebūtina. Čia tiesiogiai susiduriame su diferencine asociacija. Asmuo ima veikti nusikalstamai, nes nuolatos susiduria su nusikalstamo elgesio atvejais ir vis mažiau savo artimiausioje aplinkoje regi nenusikalstamo elgesio pavyzdžių.
7. Diferencinės asociacijos gali skirtis dažniu, trukme, svarba ir intensyvumu.
8. Nusikalstamo elgesio mokomasi taip pat kaip ir kitokio elgesio. Taigi nusikalstamas elgesys nėra tik mėgdžiojimas ar imitavimas.
9. Nusikalstamas elgesys yra tam tikrų bendrųjų vertybių ir normų išraiška, tačiau paaiškinti jo šiomis vertybėmis ir normomis nėra jokio pagrindo, nes nenusikalstamas elgesys remiasi irgi tomis pačiomis vertybėmis ir normomis.

Visuomenė biurų nusikaltimus laiko mažiau pavojingais už gatvėje daromus, tokius kaip plėšimai, prievartavimai, vagytės ir t. t. Tačiau iš tiesų yra priešingai – biurų nusikaltimai pavojingesni, nes jų padariniai – ne tik didžiuliai finansiniai nuostoliai, jie gali būti ir daugelio mirčių, sužalojimų priežastis.

Išskirtinos keturios biurų nusikaltimų rūšys:

1. Nusikaltimai kompanijai. Daugiausia jų padaro kompanijų darbuotojai ar klientai. Tai darbuotojų vagystės savo darbovietėse. Joms būdingi tokie požymiai:
  - Darbuotojų vagystės dažnesnės didesnėse ir mažiau asmeniškose bendrovėse. Vogti iš didelės kompanijos – tarsi vogti iš niekieno.
  - Šios vagystės dažnesnės įmonėse, kurių darbuotojai jaučiasi išnaudojami, per mažai apmokami ar skatinami. Vagystę darbuotojai suvokia labiau kaip tam tikrą pelnytą atlygį ar kompensaciją už darbą.
  - Darbuotojai gali pradėti vogti pajvairindami monotonišką darbą.
  - Darbuotojai, vagiantys savo darbovietėse, nelaiko savęs nusikaltėliais.
2. Nusikaltimai darbuotojams. Bendrovės privalo užtikrinti saugią ir sveiką darbo aplinką, tačiau dažnai šių reikalavimų nepaiso. Taip elgiamasi, nes:
  - siekiama maksimalaus ir greito pelno, o darbuotojų saugumui ir sveikatai užtikrinti reikia papildomų išlaidų, todėl šie dalykai dažnai ignoruojami;
  - darbuotojai nuasmeninami ir laikomi greitai pakeičiamais gamybos proceso komponentais;
  - valstybinės institucijos šiems nusikaltimams skiria per mažai dėmesio.
3. Nusikaltimai klientams. Šie nusikaltimai labai įvairūs. Dažniausi iš jų: klientų apgaulinėjimas, klaidinga reklama, sveikatai pavojingų prekių pardavinėjimas, sukčiavimas, susitarimai dėl kainų.
4. Nusikaltimai visuomenei. Jie dažniausiai susiję su aplinkos tarša.

Biurų nusikaltimų nuostolius galima suskirstyti į tris grupes:

1. Ekonominiai nuostoliai. Šie nusikaltimai daro milžiniškus finansinius nuostolius. Labiausiai dėl jų nukenčia žemesniųjų sluoksnių ir vyresnio amžiaus žmonės.
2. Fiziniai nuostoliai. Fiziniai biurų nusikaltimų nuostoliai yra sudėtingesni, mažiau asmeniškai ir sunkiau ištiriami nei gatvės nusikaltėlių daroma žala.

3. Socialiniai nuostoliai. Biurų nusikaltimai silpnina socialines institucijas, mažina pasitikėjimą jomis, smukdo visuomenės moralę, kursto socialinę nesantaiką.

Biurų nusikaltimai skiriasi nuo padaromų gatvėse tuo, kad yra racionaliai planuojami, atidžiai įvykdomi ir duoda didelį pelną. Veiksniai, lemiantys šių nusikaltimų išskirtinumą:

1. Nusikaltimo aukos net nežino, kad bendradarbiauja atlikdamos biuruose suplanuotus nusikaltimus.
2. Visuomenė biurų nusikaltimams yra palyginti abejinga.
3. Biurų nusikaltimų ištiriama palyginti nedaug, nes nusikaltėliai yra politiškai ar ekonomiškai įtakingi asmenys.
4. Biurų nusikaltėliai labiau panėšėja ne į stereotipinius nusikaltėlius, o į gerbiamus, įtakingus žmones ir tokiais save laiko.

Motyvai, dėl ko daromi biurų nusikaltimai, aiškinami trejopai:

1. pabrėžiami psichologiniai veiksniai (noras elgtis ne pagal taisykles, nesugebėjimas atsispirti, neurotiškas siekis lyderiauti ir bet kokia kaina uždirbti pinigų ir pan.);
2. pasitelkiama diferencinė asociacija (anot E. Sutherland, asmuo išmoksta nusikalstamo elgesio, jeigu grupėje, kuriai jis priklauso, toks elgesys būdingesnis nei nusikalstamas);
3. nusikalstamas elgesys neutralizuojamas (nusikaltimą darantys asmenys nelinkę savęs laikyti tikrais nusikaltėliais, savo veiksmus savaip racionalizuoja arba neutralizuoja). D. Matza, neseniai lietuviškai išleistos knygos „Nusižengiamumo srovėje“ (angl. „Delinquency and Drift“) autorius, išskiria šiuos penkis neutralizavimo būdus:
  - paneigiama atsakomybė. Nusikaltėlis mano esąs bejėgis atsispirti socialinėms jėgoms ir aplinkybėms: kalti tėvai, alkoholis, darbdavys, pati kompanija ir t. t.;
  - paneigiama žala. Nusikaltęs asmuo tvirtina, kad žala, kurią jis padarė, labai menka;
  - paneigiama auka. Nusikaltėlis sakosi vykdąs teisingumą ir baudžias auką;
  - paneigiama teisėsauga: „Jie patys yra nusikaltėliai“;
  - akcentuojama aukštesnė pareiga. Įstatymų reikalavimus pranoksta kiti dalykai: reikia padėti šeimai, draugams ir pan.

3 paskaita.

KORUPCIJOS APIBRĖŽIMAS

Nors beveik visi tyrėjai sutaria, kad korupcija yra reiškinys, būdingas visoms visuomenėms, santvarkoms ir šalims, tyrimai rodo, kad nuomonės dėl korupcijos apibrėžimo, vertinimo ir aiškinimo gerokai skiriasi. Atliekant empirinius tyrimus, nuolatos susiduriama bent su dviem dalykais, kurie gali trukdyti geriau suprasti korupcijos reiškinį.

1. Stinga tikslaus korupcijos apibrėžimo. Kaip ir daugelis kitų socialinių mokslų sąvokų, korupcijos sąvoka yra nepastovi, kintanti ir priklausoma nuo istorinių, socialinių bei kultūrinių sąlygų.
2. Korupcijos mastas ir supratimas paprastai kinta priklausomai nuo socialinio konteksto. Šio reiškinio masto įvertinimas, taip pat normos, kuriomis remiantis jis apibūdinamas ir vertinamas, kinta priklausomai nuo vietos ir laiko.

Įvairiose šalyse apibrėžimai skiriasi iš esmės, ir šią problemą pirmieji iškėlė kultūros antropologai, nurodydami skirtumus, nulemtus nevienodo socialinio, religinio ir kultūrinio

konteksto. Be to, korupcija yra konkretus politinis reiškinys, todėl ją apibrėžti dar sunkiau. Politikos mokslininkų apibrėžimai skiriasi nuo šiuolaikiniuose baudžiamuosiuose kodeksuose esančių korupcijos sampratų.

Socialinių mokslų apibrėžimai

Labai įvairius korupcijos apibrėžimus, randamus socialiniuose moksluose, galima suskirstyti į tris pagrindines grupes. Tai yra apibrėžimai, akcentuojantys:

- 1) valstybės tarnybą;
- 2) rinkos santykius;
- 2) visuomenės interesą.

Valstybės tarnybą akcentuojantys korupcijos apibrėžimai

Dauguma politikos mokslininkų tradiciškai renkasi apibrėžimus, kurie orientuojasi į tokią elgseną arba praktikas, kurios pažeidžia teises, arba formalias, normas, reguliuojančias valstybės tarnybos veiklą.

Valstybės tarnybą akcentuojantys apibrėžimai galėtų padėti išnarplioti šį sudėtingą reiškinį, apribodami korupcijos aibę iki matomiausių, akivaizdžiausių atvejų. Iš tikrųjų normos, kuriomis vadovaujamos šios grupės apibrėžimuose, nedaug skiriasi nuo baudžiamųjų kodeksų normų. Labai dažnai siekiančios mažinti korupciją teisinės reformos yra pastangos susidoroti su plintančios korupcijos faktais. Kai tam tikri korupcijos atvejai išplinta ir tampa sunkiai valdomi, valstybės tarnybą reguliuojančios normos peržiūrimos arba sugriežtinamos. Tai didina visuomenės nepasitikėjimą politikais ir valdžios institucijomis.

Valstybės tarnybą akcentuojantys apibrėžimai yra stabilūs, objektyvūs ir dėl to tarp politikos mokslininkų gana populiarūs. Teisinis redukcionizmas supaprastina norminius aspektus. Teigiama, kad teisės normos perteikia realių, taigi apčiuopiamų, vertybių sistemą, kurią *a priori* galima laikyti tam tikro meto visuomenės papročių ir etinės bei teisinės struktūros išraiška.

Kritika

Bet net ir tada neįmanoma išvengti teisės normų interpretuojamojo pobūdžio skirtumų ir netobulumų bei jų keitimosi bėgant laikui. Kyla klausimas, kuri valstybės tarnybą reglamentuojančių normų formuluotė turėtų būti taikoma.

Daugelio autorių nuomone, korupcijos apibrėžimo kriterijų reikia ieškoti įstatymų leidybos, teismų ir kitų valdžios institucijų vartojamame norminiame diskurse. Tačiau turėtina omenyje, kad teisės normos turbūt labiausiai atspindi konkrečios grupės – valdančiojo elito – etikos normas ir standartus, todėl socialiniu požiūriu gali būti ginčytinos ir taisytinos.

Valstybės tarnybą akcentuojantys apibrėžimai už kitus apibrėžimus galėtų būti pranašesni tuo, kad lengviau palyginti skirtingas šalis, visuomenes, santvarkas, tačiau daugelis dalykų lieka neapibrėžti, vadinasi, ir nepaaiškinti.

Rinkos santykius akcentuojantys korupcijos apibrėžimai

Kur kas mažiau mokslininkų, aiškindami korupciją, savo prielaidas kildina iš ekonominės teorijos, t. y. aiškina korupciją kaip mainais už pinigus gautus politinius sprendimus,

kurių siekia privatūs veikėjai ir kuriuos valstybės tarnautojai gali išvengdami atsakomybės parduoti (pasiūla), tačiau gali tai darydami ir būti sugauti (atsakomybė). Apibrėžimas grindžiamas iš viešojo pasirinkimo teorijos išplaukiančiu teiginiu, kad visi socialiniai agentai iš savo privilegijuotos padėties tarnyboje racionaliai siekia naudos (mokesčių minimizavimas), kai tik tam pasitaiko proga ar galimybė.

Apibrėžimas atrodo įtikinamas, kai kalbama apie korupcijos atvejus, kuriuose teisinis kriterijus ne toks aiškus (kyšininkavimas, dalies neteisėtai gautų pinigų atidavimas aukštesniam pareigūnui). Korupcija iš esmės suvokiama kaip valstybės tarnautojų ir privataus verslo atstovų mainai.

Kritika

Bet jeigu korupcija apibrėžiama kaip racionalus elgesys siekiant maksimalios asmeninės naudos, kas tada turėtų skatinti priimti piniginių atlygį, jeigu įstatymas už tai numato bausmę? Apibrėžimas taip pat ignoruoja „moralinę kainą“ (visuomenės pasmerkimą, vyresnybės ir kolegų nepritarimą bei asmeninės moralės normas), kuri daro įtaką logiškai socialinių agentų argumentacijai įsivelti į korupciją. Kai kurie rinkos santykius akcentuojančių apibrėžimų šalininkai pripažįsta egzistuojant moralinę įstatymų pažeidimo kainą, bet nepateikia aiškių nuorodų, kas gi yra ta moralinė kaina.

Remiantis rinkos sąvokomis, pamirštama, kad normos ir principai, saistantys ir įpareigojantys valstybės tarnautojus ir išrinktuosius pareigūnus, skiriasi nuo principų ir normų, kurie taikomi rinkos veikėjams. Korupcijos rinką – ginčytiną sąvoką – galima apibrėžti kaip lygiagrečius mainus, kur menkos „gėrybės“ skirstomos už nelegalią kainą, kitokią, negu nustatyta valdžios, ir daroma įtaka jos viešajai politikai (t. y. juodoji rinka). Toks apibrėžimas netgi nesiderina su laisvosios rinkos mechanizmais. Pats apibūdinimas „juodoji“, t. y. neaiški ir baustina, prieštarauja pasirinkimo laisvei, apibūdinančiai rinkos ekonomiką.

Visuomenės interesą akcentuojantys korupcijos apibrėžimai

Pastaraisiais metais socialinių mokslų atstovai vis dažniau mano, kad abiejų aprašytųjų tipų apibrėžimai buvo siaurai suvokiami. Viena vertus, rinkos santykius akcentuojantys apibrėžimai parankūs tada, kai turime reikalą su sandorių korupcija, bet nepakankami kalbant apie nepiniginius socialinius mainus ir jų moralinius padarinius bei prasmes. Kita vertus, buvo priešinamasi tendencijai korupciją traktuoti kaip valstybės tarnybos reglamentuojamas normas ir taisykles, taikomas ribotam skaičiui elgesio būdų, dažniausiai kriminalinio pobūdžio. Atgaivinta klasikinė viešųjų interesų samprata ir įrodinėjama, kad aiškinant korupcijos esmę viešieji interesai yra ne tik naudingas, bet ir neišvengiamas kriterijus. Visuomenės interesas ragina žmones įveikti egoizmą, savanaudiškumą, derinti savo preferencijas ir poreikius su kitų reikmėmis ir nesuinteresuotai bei nešališkai įvertinti teisę pasirinkti.

Kritika

Iškart kyla klausimas, „kieno moralės normos“ lemia, „kas yra sugedę“. Moralumas suvokiamas kaip socialinis konstruktas, ir tai, kas yra arba nėra korupcija, priklausys nuo komentuojančio asmens nuomonės. Tačiau „visuomenės interesą“ pakeitus dar miglotesne ir menkliau nusistovėjusia „visuomenės nuomonės“ sąvoka, aiškiau nepasidaro.

Kritikai tvirtina, kad viešasis interesas yra silpna referencija, kadangi dažniausiai nėra apibrėžta, ką šis terminas reiškia: viešumo sąvoka yra sunkiai išaiškinama, o inte-

resas – tai dar vienas pliuralistinių valstybės teorijų žargonas. Šią sąvoką galima plačiai interpretuoti, dėl to atliekant lyginamuosius vertinimus jos linkstama atsisakyti. Sąvoka „viešasis (ar visuomenės) interesas“ – jos vertybės, nuomonės ir įstatymai – skirtingose visuomenėse yra kitokie, ir nuo to priklauso, kas įvardijama kaip korupcijos poreiškiai. Vis dėlto tai neturėtų kliudyti paaiškinti, kodėl visuomenės, apibrėždamos korumpuotas praktikas ar elgesį, vartoja skirtingas normas arba kodėl tos normos laikui bėgant kinta.

4 paskaita.

KORUPCIJOS AIŠKINIMO RAIDA

Korupcija kaip „teisingos valstybės“ nuopuolis

Tokiems Vakarų politinės minties pradininkams kaip Platonas ar Aristotelis korupcija galėjo reikšti teisingų santvarkų, kai valdoma siekiant „visuotinio gėrio“, „bendro labo“, išsigimimą į tokias santvarkas, kai valdoma siekiant naudos sau (t. y. tironiją, oligarchiją, demagogiją). Ši tradicija tęsėsi per visą Vakarų politinės minties formavimąsi nuo Tomo Akviniečio iki J. J. Rousseau, nuo Ch. L. Montesquieu iki E. Burke, nuo XX a. dekadanso filosofų (R. C. Aron, A. Malraux) iki šiuolaikinių demokratijos teoretikų (R. A. Dahl, J. Sartori). Teorinė moralistinio požiūrio silpnybė yra ta, kad empiriškai taip ir lieka neapibūdinta, kokios normos ir standartai apibrėžia korupciją. Aiškumas buvo aukojamas glausnumui tiek, kad pernelyg netiesiogiai pasakoma, kaip ir kodėl elgesys yra nukrypęs ir nuo kokių normų.

Be to, po Antrojo pasaulinio karo prasidėjusi dekolonizacija į politinį pasaulio žemėlapi atvedė daugybę naujų subjektų, kurių demokratijos vertybės nebūtinai yra tokios, kokiomis istoriškai remiasi Vakarų demokratijos.

Korupcija šiuolaikinių socialinių teorijų požiūriu

Korupcijos tyrimus priskiriant tam tikroms teorinėms mokykloms arba kryptims, nenorima pernelyg supaprastinti metodų ir požiūrių įvairovės, padedančios užčiuopti šio reiškinio sudėtingumą.

Tipologizuojant siekiama tiems, kurie su dalyku nesusipažinę arba kurie susiduria su šia problematika atlikdami tyrimus, padėti suvokti savo sąsajas su kiekviena iš galimų alternatyvų, taip pat ir nepakankumą, savo vertinimų šališkumą, nulemtą jų pačių pasirinkimo.

Kiekvieno teorinio požiūrio specifika iš esmės priklauso nuo reiškiniui interpretuoti pasirinktų apibrėžimų. Jų evoliucija žymi, kaip keitėsi reiškinio įvardijimo ir aiškinimo būdai.

Funkcionalistinis požiūris

Funkcionalistų požiūriu, korupcija – tai dar viena politinės įtakos forma. XX a. septintajame dešimtmetyje funkcionalizmas toleravo tam tikras korupcijos formas teigdamas, kad jos stiprina ekonomiką ir politinę integraciją. Ramiau jaustis padėjo kultūrinis reliatyvizmas, nes buvo tvirtinama, kad korupcija yra būdinga konkrečios kultūros arba visuomenės ypatybė.

Čia nesunku įžvelgti N. Machiavelli politikos viziją. Šis Florencijos mąstytojas pastebėjo, kad kova dėl valdžios, naudojimasis valdžia ir jos išlaikymas atvėrė duris įvairioms bendrosioms ir demokratiniams, ir autoritariniams santvarkų strategijoms, kurios nebūtinai apsiribojo visuomenėje įsigalėjusiomis teisėmis ir etikos normomis, o funkcionalistai žengė toliau, pareikšdami, kad korupcija, nors ir būdama nemoralus dalykas, padarė politinei sistemai teigiamą poveikį. Korupcija „patėpė sistemos ratus“ šalyse, kurių biurokratinis administravimo aparatas buvo perkrautas, ir padėjo išlaikyti netvirtas sistemas.

Kritika

Šiandien būtų sunku įrodinėti konvencinių korupcijos formų naudą šalyse, kuriose tokios praktikos toleravimas prisidėjo prie korupcijos išplitimo ir institucionalizavimo kitose viešojo gyvenimo srityse bei parengė dirvą politinės sistemos žlugimui. Maža to, nuomonė, esą korupcija atsilikusios ekonomikos regionuose, tokiuose kaip Lotynų Amerika, Azija ir Afrika, skatino ekonomikos augimą, politinį dalyvavimą ir veiksmingesnį administravimą, istoriškai pasirodė esanti klaidinga. Funkcionalistai niekada nepaaiškino ilgalaikio neigiamo korupcijos poveikio.

Rinkos požiūris

Rinkos požiūris iš esmės remiasi į korumpuotus biurokratinio lygmens sandorius. Taip ekonomikos teorija sujungiama su neoliberaliomis valstybės teorijomis. Nors ir smarkiai kritikuodami funkcionalistinį požiūrį į korupcijos naudą vystymuisi, šie teoretikai taip pat siekė išvengti moralės klausimų, nukreipdami savo utilitarinio pobūdžio argumentus į racionalų individų apsisprendimą sudaryti korumpuotus sandorius. Vadinasi, korupcija priklauso nuo dviejų svarbiausių veiksnių – esamų galimybių struktūrų ir paskatų.

Gerovės valstybės krizė ir socializmo ekonomikos žlugimas suteikė palankią terpę conceptualizuoti korupciją kaip neteisėtą viešosios ir privačiosios sričių kompromisą. Buvo įrodinėjama, kad korupcija plito ten, kur valstybė skverbėsi į rinką tiesiogiai – per intervencinę politiką ir nuosavybę – ir netiesiogiai – per „obstrukcinį“ rinkos reguliavimą. Priemonės buvo siūlomos pernelyg paprastos: jeigu korupcijos plitimą lemia perdėtas valstybės kišimasis ir rinkos ekonomikos reguliavimas, vadinasi, būtina privatizuoti ir nebereguliuoti. XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje rinkos požiūrio šalininkai buvo mažiau linkę palaikyti neoliberalų teiginį, kad „kuo mažiau valstybės, tuo mažiau korupcijos“. Visame pasaulyje vykstantys privatizavimo ir atsisakymo reguliuoti procesai sukūrė naujas korupcijos galimybių ir ją skatinančių veiksnių struktūras. Politinių ekonomistų įnašas į korupcijos tyrimą netrukdo neoliberalioms valstybės teorijoms interpretuoti korumpuoto elgesio motyvacijos kaip viešojo pasirinkimo.

Kritika

Teoriniu požiūriu racionalaus pasirinkimo samprata nuvertino asmens etikos normas, varžančias valstybės pareigūno „pasirinkimą“ arba norą įsivelti į korupciją. Iš tiesų kiekvieno asmens sąžiningumo normos, kurias galėtume pavadinti valstybės tarnybos etosu, peržengia naudos ir sąnaudų skaičiavimus ir yra svarbus elementas aiškinantis, kas yra korupcija. Vis dėlto teorinis šio korupcijos aiškinimo silpnumas labiau siejasi su neoliberalių valstybės teorijų trūkumais.

Sisteminis (arba neoklasikinis) požiūris

Šio požiūrio šalininkai vengia supaprastintos ir mechanistinės demokratijos proceso interpretacijos ir teigia, kad demokratija yra ne tik procedūrų ir institucijų rinkinys, bet ir normų sistema, turinti galutinius tikslus, kuriuos būtina įgyvendinti visuomenėje. Dabartinė demokratijos teorijos literatūra įdėmiai analizuoja norminius aspektus ir ypatybes, taip pat ir jų patologiją bei priemones, neleidžiančias išsigimti. Taip yra ne dėl to, kad demokratijose korupcija būtų dažnesnė negu nedemokratijose, bet kad jos padariniai daro daugiau žalos pamatiniams demokratijos principams: lygybė, atsakomybė ir viešųjų sprendimų skaidrumas bei politinių institucijų teisėtumas svarbiau už valstybės aparatą.

Atgijęs moralistinis požiūris eina išvien su stiprėjančiu įsitikinimu, kad pastaraisiais dešimtmečiais etiniai demokratijos pagrindai išsigimsta. Akademinis susidomėjimas pasaulyje po Šaltojo karo didėjančia korupcija glaudžiai siejasi su valstybės žlugimo procesais ir demokratijos tvirtėjimu Vidurio ir Rytų Europoje, taip pat su krize, kurią išgyvena liberaliosios demokratijos modelis: susilpnėjo politinis dalyvavimas ir solidarumas, vyksta partijų ir partinės sistemos, teisinės valstybės, gerovės valstybės krizė.

Korupcija laikoma ne atsitiktiniu „supuvusiu obuoliu“, o sisteminiu reiškiniu, dažnai sėkmingesniu negu teisėta politinė sistema, iš kurios ji ima sau išteklius. Tai atrodo ne kaip išimtis, o veikiau kaip taisyklė: korupcija sudaro grėsmę demokratijos pagrindams, sukelia institucijų krizę, destabilizuoja pasaulio ekonomiką, padeda organizuotam nusikalstamumui, skatina visuomenės panieką politiniam gyvenimui ir pakerta visuomenės, arba bendro labo, idėją. Korupcija garbina galios ir ekonomikos susijungimą: pinigai didina galimybę įgyti valdžią, o valdžia įgalina turtėti.

Socialiniai teoretikai raginami kritiškai pažiūrėti į savo apibrėžimus ir įtraukti į empirinius korupcijos aiškinimus norminius aspektus. Politinė institucijų krizė ir reforma buvo pagrindinės konjunktūrinės ypatybės, iškėlusios būtinybę atlikti norminę korupcijos analizę, ir tai nebuvo atsieta nuo pasaulio ekonomikos nuosmukio XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje. Visuomenė nebėra nusiteikusi politinės korupcijos toleruoti: nors ekonomikos bumai XX a. aštuntajame dešimtmetyje buvo palankūs pernelyg atsainiam požiūriui į korupciją, bet neigiami praeito dešimtmečio pokyčiai ir didėjanti socialinė nelygybė skatino atkreipti į šį reiškinį dėmesį.

XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje korupcija buvo smerkiama visuose sprendimų priėmimo lygmenyse: vietos, regioniniame, nacionaliniame ir tarptautiniame. Ryškėjo neatitikimas tarp teisės, formalių normų ar standartų ir normų, kurių laikosi apskritai visa visuomenė. Dauguma demokratijų įsitraukė į demaskavimus žiniasklaidoje, skandalus, politinius tyrimus ir teismų procedūras. Valdžios, net ir tos, kurios iki šiol korupciją laikė „kitų problema“, reagavo įgyvendindamos įvairias kontrolės priemones ir siekė politinį gyvenimą padaryti moralesnį.

Stiprėjantis tarptautinių vyriausybinių (Europos Tarybos, Europos Sąjungos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Pasaulio banko, Tarptautinio valiutos fondo) ir nevyriausybinių (Tarptautinių prekybos rūmų ir kt.) organizacijų susirūpinimas korupcija sutapo su kitais tarptautinio masto reikalais ir problemomis, tokiomis kaip aplinkos niokojimas ir žmogaus teisės.

Korupcija ir viešoji politika

Atliekant tyrimus, dabar ypač domimasi tuo, kaip korupcija veikia valdžios gebėjimą ir efektyvumą priimti sprendimus, turint omenyje konkrečiai šaliai būdingus organizacinius ir požiūrių ypatumus. Trumpai tariant, korupcija ir geras valdymas yra nesuderinami.

Korupcija – tai ne tik moralės, bet ir viešosios politikos problema. Ji veša ten, kur išsigimė visuomenės etika, kur nėra aiškių taisyklių, kuriomis vadovaujantis būtų vykdomi viešieji reikalai, ir kur viešajai ir privačiai veiklai stinga tinkamų reguliavimo būdų, garantuojančių, kad socialiniams procesams bus daroma tinkama ir teisinga įtaka. Kintantis valstybės pobūdis ir nykstantis skirtumas tarp viešumo ir privatumo pastaraisiais metais yra korupcijos problemų ašis, tai skatina sprendimus priimančius politikus kreipti dėmesį į būtinybę stiprinti kontrolę ir peržiūrėti viešojo gyvenimo normas.

Šiuolaikinio sprendimų priėmimo proceso sudėtingumas (skirtingi sluoksniai, veikėjai, politinės įtakos mechanizmai), pridėjus dar tai, kad stinga viešų sprendimų ir skaidrių procedūrų, sudarė sąlygas privilegijuotam naudojimuisi valstybės ištekliais ir pakenkė visuomenės pasitikėjimui demokratija.

Kaina, kurią visuomenė moka už korupciją, neapskaičiuojama. Negana to, kad yra našta mokesčių mokėtojams, korupcija dar įtvirtina neefektyvumą ir nenusimanyimą. Išpučiamos rinkos veikėjams tiesiogiai arba pagal sutartis teikiamų viešųjų paslaugų ir teikiamų gėrybių rinkos kainos – taip, aukojant sąžiningą konkurenciją, skatinamas klientizmas. Korupcija sudaro sąlygas politinio protegavimo terpėje vežėti nekompetencijai ir neišmanymui, todėl daugelio šalių politikai bandė reguliuoti ir kontroliuoti korupcijai palankią padėtį.

Jungtinės Tautos be paliovos kalba apie korupciją ir smerkia ją kaip nesugebėjimo valdyti ir blogos visų lygmenų politikos rezultatą. Tarptautinės organizacijos (OECD, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas) taip pat supranta, kad jų programos nebus įgyvendintos vien nusamdžius kvalifikuotus ekonomistus ir kad būtina atsižvelgti į specifinius socialinius, kultūrinius, politinius bei institucinius veiksnius, nuo kurių priklauso plėtra. Finansinė pagalba atsilikusioms šalims, užuot prisidėjusi prie jų augimo, padėjo valdžioje išsilaiykti korumpuotam elitui. Europos Komisija primygtinai tvirtina, kad kriterijus, leidžiantis atsilikusios ekonomikos šalis išskirti finansiniu požiūriu ir numatyti joms prekybos privilegijas, turėtų būti geras valdymas. Vertindamas korupcijos praktikas Europos Sąjungos institucijose, o tiksliau – Europos Komisijoje, Europos Parlamentas taip pat laikosi abipusiškumo pozicijos.

5 paskaita.

EMPIRINIAI KORUPCIJOS TYRIMAI

Su Lietuvoje atliktais korupcijos tyrimais galima susipažinti „Transparency International“ organizacijos Lietuvos skyriaus interneto svetainėje www.transparency.lt.

Lietuvoje nuolatos atliekami dvejopi empiriniai korupcijos tyrimai. Jau šešeri metai matuojamas korupcijos suvokimo indeksas (KSI) (žr. 1 lent.), o nuo 2001 m. atliekami „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ tyrimai.

Korupcijos suvokimo indeksas rodo, kiek tiriamojoje šalyje suvokiama egzistuojanti valstybės ir savivaldybių tarnautojų ir politikų korupcija. KSI yra kompleksinis rodiklis, nustatomas remiantis verslo atstovų apklausomis ir kitais ekspertų tyrimais. Tarptautinės politinės institucijos, verslo ir finansų struktūros laiko KSI svarbiu informacijos šaltiniu.

1 lentelė. Lietuvos korupcijos suvokimo indeksas 1999–2004 m.

Metai	Korupcijos indeksas	Tyrimų skaičius	Iš viso šalių, Lietuvos vieta
1999	3,8	6	99/50
2000	4,1	4	90/43
2001	4,8	5	91/38
2002	4,8	7	102/36
2003	4,7	10	133/41
2004	4,6	9	146/44

„Lietuvos korupcijos žemėlapis“ tyrimo tikslas – institucinė ir geografinė korupcijos paplitimo stebėseną, atliekama remiantis sociologinėmis Lietuvos gyventojų ir verslo atstovų apklausomis. Ji apima: 1) Lietuvos gyventojų ir verslininkų požiūrio į korupciją, jos lygį ir vaidmenį visuomenėje analizę; 2) Lietuvos gyventojų ir verslininkų asmeninės patirties susiduriant su korupcijos (kyšių) atvejais apibendrinimą ir informacijos apie korupciją šaltinius; 3) Lietuvos visuomenės antikorpucinio potencialo įvertinimą.

Kuri šalis korumpuota labiau? Ar XX a. pabaigoje korupcijos buvo daugiau negu devintajame dešimtmetyje? Socialinių ir politikos mokslų atstovams vis dažniau rūpi įvertinti korupciją kaip veiksmą, vedantį prie platesnio, empiriškai pagrįsto lyginamojo šio reiškinio aiškinimo.

Pirmausia siekiama įvertinti korupcijos lygį, bet susiduriama ir su sunkumais. Pastangos įvertinti korupciją įvairiose labai skirtingų teisės ir moralės normų besilaikančiose šalyse buvo kritikuojamos kaip akademinė stereotipinimo priemonė. Stereotipinimo problema iškyla operacionalizacijos lygmenyje, bet taip pat siejasi su lyginamais parametrais. Kaip apimti kuo daugiau atvejų neprarandant nuoseklumo ir galimybės palyginti? Įvairios šalys valdomos vadovaujantis skirtingomis taisyklėmis ir normomis, tad iškart kyla klausimas, kieno standartus ar normas lyginant reikėtų laikyti atskaitos tašku.

Taip grįžtama prie problematikos, anksčiau išryškėjusios lyginamuosiuose darbuose, – kaip išvengti „kultūrinio reliatyvizmo“. Būtina labai paisyti kultūrų specifiškumo, nors dažnai tai leidžia toleruoti kai kurias korupcijos formas, laikant jas aptariamai visuomenei naudingomis. Dėl to ekspertai pabrėžia, kad vertinant korupcijos suvokimą konkrečioje šalyje reikia žiūrėti į KSI balus, o ne į vietą, kurią užima valstybė. Tiek balus, tiek vietą gali pakoreguoti viso labo tyrimo metodologijos pokyčiai.

Socialinių ir politinių mokslų atstovai pataria naudotis šiuo korupcijos suvokimo indeksu, nors ir turinčiu nepaneigiamų metodologinių trūkumų, ir remtis juo kaip išėities tašku toliau tikslinant ir aiškinantis korupciją.

Deja, būta nedaug bandymų kokybiškai įvertinti korupcijos lygį, apibūdinti jos kontrolės priemonių sistemas ir įvertinti jų veiksmingumą. Galiausiai kaip politikos klausimas korupcija yra dalis kumuliacinio mokymosi proceso, kai kaupiama ankstesnė patirtis atliekant korupcijos kontrolę, įvertinant jos sėkmes ir nesėkmes.

Esamų kartais kontroversiškų apibrėžimų įvairovė gali tapti kliuviniu atliekant empirinius tyrimus. Alternatyva – sąvoką operacionalizuoti, o tai nėra paprasta.

Empiriniuose tyrimuose apibūdinant korupcijos lygį labai dažnai remiamasi teisiniais, arba formaliais, kriterijais. Paprastai jie laikomi pastoviais ir tiksliais rodikliais to, kas yra korupcijos lygis tam tikroje visuomenėje ir tam tikru metu. Tačiau net ir teisės normos

nėra vienalytės. Korupcijos sąvoka, kaip ją apibrėžia daugelis baudžiamųjų kodeksų, itin nesiskiria nuo kitų nusikaltimų, tokių kaip sukčiavimas, išeikvojimas, plėšimas. Taip pat buvo linkstama korupcijos apibrėžimą išplėsti siekiant apimti daugiau paplitusių reiškinių (pavyzdžiui, įtraukti nepinigines paskatas, atskirti pasyvias ir aktyvias iniciatyvas, teisėtus arba neteisėtus rezultatus).

Teisės kriterijai irgi nėra tikslus rodiklis: dauguma korumpuotų sandorių yra nematomi ir slapti. Pakitusi apimtis gali būti veiksmingesnio baudžiamojo persekiojimo rezultatas. Pašalinant iš korupcijos koncepcijos visuomenės reakciją, rizikuojama sukurti teisinę dichotomiją (pavyzdžiui, nekorumpuotas teisės atžvilgiu, bet ne teisės atžvilgiu – korumpuotas). Be to, ne viskam, kas yra teisėta, moraliai pritaria piliečiai.

Korupcija susijusi ir su nuomonėmis. Daugeliui žmonių ji gali reikšti skirtingus dalykus ir būti nepaliaujamai naudojama kaip politinis ginklas. Kitas viešosios nuomonės pasmerkimo aspektas yra tai, kad, nepaisant nusistovėjusių teisės normų, korupcija pavadinamas skirtingas elgesys. Geresnis visuomenės supratimas iš esmės priklauso nuo to, kaip ir kokie akivaizdūs pavyzdžiai buvo padaryti visuomenei matomi. Visuomenės nuomonė yra nestabili ir lengvai politiškai paveikiama. Dažniausiai ji yra nepakankamas kriterijus, besiremiant nestabiliais, miglotais, gal net prieštariniais standartais, kurie apima įvairiausių visuomenės požiūrius, bet kritika neprilygsta lanksčiai alternatyvai, kaip įvertinti kokybinius skirtumus.

Vis dėlto grynai visuomenės nuomone grįstas aiškinimas taip pat nėra sprendimas. Kokių mastu visuomenės nuomonė yra svarbi norint suprasti etinės ir juridinės struktūros pokyčius, tokiu korupcijos smerkimas nėra tik nuomonės dalykas. Visuomenės kaltinimai žengia toliau negu įtarimai, kuriuos kelia garsūs laikraščiai, rinkimų kampanijų retorika arba karšti parlamento debatai, ir pasmerkimas gali virsti baudžiamuoju persekiojimu.

Korupcijos negalima apibrėžti remiantis tik teisiniais arba visuomenės nuomonės kriterijais. Būdamą nukrypęs elgesys, korupcija susijusi ir su taisyklių ar normų, reglamentuojančių valstybės tarnybą, laužymu, ir su nekodifikuotų, plačiai pripažįstamų etikos normų pažeidimu.

Literatūra

1. Mény Y., Sousa de L., *Corruption: Political and Public Aspects, Encyclopaedia of Social and Behavioural Sciences*. Elsevier Ltd., 2004.
2. Rubington E., Weinberg M. S., *Deviance: The Interactionist Perspective*. Allyn and Bacon, 1996.
3. Thio A., *Deviant Behavior*. HarperCollinsPublishers, 1988.
4. www.transparency.lt

Tadas Tamošiūnas

KORUPCIJA KAIP DEVIACIJOS FORMA

SOCIALINĖS ORGANIZACIJOS KURSO MODULIS

Socialinės organizacijos kursas nagrinėja socialinę tvarką ir netvarką. Šiais aspektais tiriami socialinių institutų, socialinių agentų, socialinės struktūros, socialinės elgsenos reiškiniai ir problemos. Korupcija šiame kurse pristatoma kaip netvarką lemiantis veiksnys, deviacijos (netoleruotino elgesio) forma. Ji analizuojama remiantis socialinės organizacijos kurse jau išnagrinėta deviacijos samprata. Tema dėstoma socialinių mokslų (pirmiausia sociologijos ir politologijos) studentams. Auditoriniam darbui skiriamos 6 val., savarankiškam – 8 val. Atsiskaitymo forma – kontrolinis darbas.

Integruoto kurso tikslai

1. Supažindinti studentus su korupcijos samprata ir raiška įvairiose socialinio gyvenimo srityse, išnagrinėti ją deviacijos analizės kontekste.
2. Suformuoti gebėjimą atpažinti korupcijos apraiškas ir sustiprinti antikorupecinę laikyseną.

Kurso struktūra

1 tema „Korupcijos samprata“

Korupcijos apibrėžimai. Korupcijos rūšys. Korupcijos veiksniai: tarptautinė ekonominė globalizacija, privatizacija, viešieji pirkimai, vertybinis reliatyvizmas, skaidrumo stoka finansuojant politines partijas ir kampanijas, nepotizmo tradicija ir kt. Korupcijos supratimo reliatyvumas. Korupcijos vertinimas funkcijų (argumentai už) ir disfunkcijų (argumentai prieš) bei deviacijos sudedamųjų dalių (elgesio, normų, vertintojų) aspektais.

2 tema „Korupcijos matavimo metodika ir būklė Lietuvoje“

Sociologinių tyrimų rezultatai ir jų kaita pastaraisiais metais. Visuomenės požiūris į korupciją prieštarīgumas ir neapibrėžtumas. Tarptautinių organizacijų požiūris į korupciją Lietuvoje. Pagrindiniai korupcijos padariniai šalyje: mažėja investicijų efektyvumas, ribojama konkurencija, surenkama mažiau mokesčių, nyksta pasitikėjimas valstybinėmis institucijomis ir kt.

3 tema „Korupcijos prevencija“

Teisiniai korupcijos prevencijos pagrindai. Pagrindinės korupcijos prevenciją vykdančios organizacijos. Kompleksinis korupcijos prevencijos pobūdis. Antikorupecinės iniciatyvos OECD šalyse ir Lietuvoje. Pilietinės visuomenės svarba. Žiniasklaida kaip korupcijos prevencijos veiksnys. Antikorupecinio švietimo patirtis ir svarba.

Literatūra

1. Grosse T. G., *Antikorupciniai veiksmai ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) šalyse (1 d.)*, http://www.stt.lt/lt/files/antikorup_1_dalis.pdf
2. Grosse T. G., *Antikorupciniai veiksmai ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) šalyse (2 d.)*, http://www.stt.lt/lt/files/antikorup_2_dalis.pdf
3. *Lietuvos korupcijos žemėlapiai*, <http://www.transparency.lt/tyrimai.php>
4. *Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas*, http://www.stt.lt/lt/files/korupcijos_prevencijos_ist.pdf
5. Rose-Ackerman S., *Korupcija ir valdžia: priežastys, padariniai ir reforma*. Vilnius: Vaga, 2001.
6. Vaitiekus S., *Korupcijos prevencijos sistema Lietuvoje: organizacijos ir veiksmų apžvalga*. Vilnius: „Transparency International“ Lietuvos skyrius, 2002.

Priedas.

Aktyvusis užsiėmimas „Korupcijos funkcijos ir disfunkcijos“

Analizuojant deviacijos formas, dažnai aptariamos jų funkcijos ir disfunkcijos, pirmąsias suprantant kaip socialinio gyvenimo atžvilgiu teigiamas įtakas, o antrąsias – kaip neigiamas. Funkcijas ir disfunkcijas paranku aptarti ir nagrinėjant korupcijos reiškinį, nes tai padeda geriau jį perprasti, kritiškiau įvertinti nusistovėjusius stereotipus, ypač viešajame gyvenime. Šis aktyvusis užsiėmimas tinka pirmajai modulio temai. Jo trukmė – 45 min.

Eiga

1. Paskelbiamas diskusinis klausimas apie galimas korupcijos funkcijas ir disfunkcijas. Studentai suskirstomi į keletą grupių, kurios išsirenka diskusijai vadovaujantį pirmininką ir raštininką, fiksuojantį grupės teiginius. Kiek grupių sudaryti, sprendžia dėstytojas, atžvelgdamas į studentų skaičių (viena grupė – 4–6 asmenys). Svarbu, kad grupių skaičius būtų lyginis. Grupėms išdalijami dideli popieriaus lapai ir skiriama užduotis. Vienos jų vardija korupcijos funkcijas, kitos – disfunkcijas ir trumpomis tezėmis užrašo tai lapuose. Tarp užrašytų tezių paliekami tarpai komentarams.
2. Grupės 15 min. diskutuoja argumentus, užrašydamos lapuose korupcijos funkcijas ir disfunkcijas. Tada grupių atstovai pristato savo formuluotes ir jas pagrindžiančius argumentus. Kitų grupių prašoma šių pasisakymų nekomentuoti.
3. Pristatymams baigusis, grupių, formulavusių korupcijos disfunkcijas, lapus dėstytojas perduoda grupėms, kurios pristatė korupcijos funkcijas, ir atvirkščiai. Kita užduotis – formuluoti kontrargumentus ir surašyti jau esančių teiginių apačioje. Darbo trukmė – 15 min.
4. Paeiliui pristatomi kontrargumentai, šįkart jau reaguojant ir diskutuojant visiems užsiėmimo dalyviams. Šiame darbo etape pageidautina išryškinti ir modeliuoti korupcijos padarinius, netiesioginį, ne visuomet akivaizdžiai matomą jos poveikį. Pavyzdžiui, gali būti pateiktas argumentas (funkcija), kad korupcija padeda greičiau sutvarkyti asmeninius verslo reikalus, tačiau tuo atveju tikslinga aptarti netiesioginį tokio elgesio poveikį arba tolesnius padarinius, pavyzdžiui, keliant klausimą, kaip dėl to padidėja verslo kaštai, ir pan. Diskusijos rezultatyvumas labai priklauso nuo dėstytojo išankstinio pasirėngimo, nes daugumą galimų argumentų už ir prieš korupciją galima numatyti iš anksto.

Vitalija Skėruvienė

KORUPCIJA KAIP TEISĖS OBJEKTAS

VERSLO (KOMERCINĖS) TEISĖS KURSO MODULIS

Dalyko paskirtis, apimtis, ryšys su kitais dalykais

Dalykas susideda iš teisės pagrindų ir komercinės teisės. Jis skiriamas verslo vadybos, turizmo ir viešbučių aptarnavimo specialybių studentams. Šio dalyko studentai mokosi du semestrus (4-ame antro kurso semestru – teisės pagrindų, o 5-ame trečio kurso semestru – komercinės teisės). Apimtis – 4 kreditai, per abu semestrus 160 val. (56 val. paskaitų, 56 val. pratybų, 74 val. savarankiškų studijų). Šiame dalyke 60 val. skirta anti-korupciniam ugdymui. Paskaitose teorinė medžiaga derinama su praktine veikla. Dalykas lavina bendruosius studentų gebėjimus, todėl siejasi su kitais dalykais – verslininkystės įvadu, vadyba, karjeros valdymu, finansais, tarptautine rinkodara, darbų sauga.

Dalyko tikslai ir uždaviniai

Suteikti studentams teisės teorijos, Lietuvos Respublikos konstitucinės, darbo, civilinės, administracinės, baudžiamosios ir komercinės teisės žinių. Lavinti studentų loginį mąstymą, formuoti norminių teisės aktų supratimą, supažindinti su Lietuvos antikorpucine politika, ugdyti pilietinę brandą ir sąmoningumą.

Dalyko dėstymo metodai

Vadovaujamasį žadinimo, prasmės suvokimo ir apmąstymo schema. Teorinės paskaitos derinamos su studentų praktine veikla siekiant apmąstyti teorines žinias, vyksta diskusijos, skatinančios atsakyti į klausimus, analizuoti ir spręsti problemas.

Vertinimas

Praktiniai darbai – 10 proc.

Savarankiški darbai – 20 proc.

Kontroliniai darbai – 20 proc.

Egzaminas – 50 proc.

1–6 paskaitos.

TEISĖS TEORIJA (6 AKAD. VAL.)

1 tema „Teisės šaltiniai ir jų rūšys. Norminiai teisės aktai“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Supažindinti su teisės šaltiniais.
2. Suvokti norminių teisės aktų reikšmę, gebėti juos rasti ir analizuoti.
3. Lavinti studentų loginį mąstymą.

Metodai

Paskaita, darbas su šaltiniais, analizė, diskusija.

Žadinimas

Pamokos pradžioje studentams pateikiamas klausimas, ką jie žino apie teisės šaltinius ir jų skirtumus, vyksta diskusija šiuo klausimu.

Pasmės suvokimas

Paskaita pagal šį planą:

1. Pagrindiniai teisės šaltiniai teisės istorijoje (teisės paprotys, teisinis precedentas, norminės sutartys, norminis teisės aktas).
2. Norminiai teisės aktai.
  - 2.1. Įstatymai. Konstituciniai ir paprastieji įstatymai.
Įstatymų priėmimas (įstatymų leidybos iniciatyvos teisė; įstatymo projekto svarstymas; įstatymo priėmimas ir paskelbimas).
  - 2.2. Poįstatyminiai teisės aktai.
Bendrieji poįstatyminiai aktai.
Vietiniai poįstatyminiai teisės aktai.
Žinybiniai poįstatyminiai teisės aktai.
Vidaus organizaciniai poįstatyminiai aktai.

Apmąstymas

Ar galima teisės principus priskirti teisės šaltiniams?
Kuo skiriasi senosios ir naujosios redakcijos teisės aktai?

Studentai atsako į šiuos klausimus:

1. Kokie žinomi teisės šaltiniai teisės istorijoje?
2. Kuo norminis teisės aktas skiriasi nuo norminės sutarties?
3. Kuo įstatymas skiriasi nuo poįstatyminio akto?
4. Kokios yra įstatymo priėmimo pakopos?
5. Kaip skirstomi poįstatyminiai teisės aktai pagal taikymo sritį ir priėmimo subjektus?

Namų darbai

1. Perskaitykite iš P. Čiočio mokomosios knygos „Teisės pagrindai“ temas „Teisės realizavimas“ ir „Teisėtumas ir teisėtvara“.
2. Suraskite nurodytąjį teisės aktą – Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymą (Žin., 2003, Nr. 38-1728). Paieška svetainėje www.lrs.lt. Lietuvos Respublikos teisės aktų paieška (nurodyti leidinio pavadinimą, leidimo metus, teisės akto numerį).

2 tema „Korupcija ir įstatymai“ (4 val.)

Savarankiško darbo tikslai ir uždaviniai

1. Supažindinti su teisės realizavimo formomis.
2. Supažindinti su teisės šaltiniais, reglamentuojančiais korupcijos prevencijos priemones.
3. Išsiaiškinti korupcijos sąvoką.
4. Ugdyti studentų kritinį mąstymą.

Metodai

Pokalbis, diskusija, lyginamoji analizė, savarankiškas darbas.

Žadinimas

Ar galite vienu žodžiu pasakyti, apie ką kalbama šioje citatoje: „...tyčiniai asmens veiksmai, kuriais tiesiogiai arba netiesiogiai žadamas, siūlomas, duodamas, prašomas ar primamas neteisėtas atlygis siekiant asmeninės naudos sau ar kitiems asmenims už tam tikrų funkcijų atlikimą arba neatlikimą“ (Raudonienė A., „Modernėjanti klasikinio korupcijos apibrėžimo Lietuvoje kaita“, in *Jurisprudencija*. Mokslo darbai, t. 32. Vilnius, 2002).

Prasmės suvokimas

Diskusija „Ką esate girdėję apie korupciją?“

Studentai supažindinami su teisės šaltiniais, kurie reglamentuoja korupcijos prevencijos priemones. Tai yra Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas.

Skiriama užduotis palyginti korupcijos sąvokas.

Korupcija (apibrėžimas, kurį pateikia Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas) – tai „asmens pažadėjimas, siūlymas ar davimas bet kokio neteisėto atlygio valstybės politikui, pareigūnui ar tarnautojui, taip pat valstybės politiko, pareigūno ar tarnautojo tiesioginis ar netiesioginis prašymas arba priėmimas bet kokio neteisėto atlygio sau ar kitam asmeniui arba priėmimas pasiūlymo ar pažado dėl tokio atlygio už tam tikrų funkcijų vykdymą ar nevykdymą, taip pat asmens pažadėjimas, siūlymas ar davimas bet kokio neteisėto atlygio bet kuriam asmeniui, kuris teigia galįs daryti įtaką valstybės politikui, pareigūnui ar tarnautojo sprendimams, taip pat asmens, kuris teigia galįs daryti įtaką valstybės politikui, pareigūnui ar tarnautojo sprendimams, tiesioginis ar netiesioginis prašymas arba priėmimas bet kokio neteisėto pasiūlymo ar pažado dėl tokio atlygio, taip pat bendrininkavimas darant šioje dalyje nurodytas veikas“.

Pokalbis apie teisėtumo principus: įstatymo viršenybė; teisėtumo vientisumas; teisėtumo visuotinumas; teisinės atsakomybės neišvengiamumas; teisėtumo ir tikslingumo derinimas; asmens teisių ir laisvių garantavimas.

Diskusija šiais klausimais:

Kam įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtintos teisės normos?

- Kad būtų įgyvendinami jų reikalavimai.
- Kad žinotume, jog tokios teisės normos yra.

Kodėl būtina laikytis teisės normų?

- Kad nepažeistume teisės normų nustatytų reikalavimų.
- Kad susilaikytume nuo draudžiamų veikų.

Ar teisės vykdymas privalomas?

- Ar galima nemokėti mokesčių?
- Ar galima neblaiviams vairuoti automobilį?

Naudojimasis teise – tai:

- teisė pasinaudoti norminio akto teikiamomis galiomis;
- teisė pasirinkti galimybę sudaryti sandorius.

Kas yra teisės taikymas:

- kompetentingų valstybės institucijų įgyvendinami teisės normų nustatyti reikalavimai;
- asmenų veiksmai siekiant apginti savo pažeistas teises.

Ar valstybės įgaliosios institucijos yra teisės taikymo subjektai?

- Tik kompetingos valstybės institucijos.
- Piliečių teisės yra ribotos.

Kas ir koku pagrindu gali taikyti prievartą?

- Teismai, prokuratūra, policija, arbitražai, įvairios valdymo institucijos, turinčios specialius įgaliojimus.
- Piliečiai tokių įgaliojimų neturi.
- Ar piliečiai turi teisę dalyvauti taikant teisę, o jeigu turi, tai kaip?
- Negalima teigti, kad apskritai piliečiai neturi teisės taikyti teisę.
- Piliečių teisė taikyti įstatymus yra apribota (teisminiame bylos nagrinėjime) kaip liudytojų, baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimų slėpimą ir t. t.

Ar gali piliečiai užkirsti kelią teisės pažeidimams, o jeigu gali, tai kaip?

- Taip, gali kitą asmenį įspėti ar sulaikyti darant teisės pažeidimą.
- Apie teisės pažeidimą pranešdami atitinkamiems pareigūnams.

Kokią reikšmę įgyvendinant teisės normas turi teisėtumas?

- Jis suprantamas kaip praktinis teisės normų reikalavimų įgyvendinimas.
- Jis suprantamas kaip bendrasis teisės principas, reiškiantis reikalavimą visiems teisės subjektams tiksliai ir nenukrypstamai įgyvendinti teisės normas.

Kokiuose dokumentuose galima rasti šias sąvokas: kyšininkavimas, korupcija, biurokratizmas, piktnaudžiavimas tarnyba, papirkimas?

- Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse.
- Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatyme.
- Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatyme.
- Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme.
- Kokie pagrindiniai teisėtumo reikalavimai?
- Kad jo laikytųsi ne tik eiliniai piliečiai ir organizacijos, bet ypač valstybės institucijos ir pareigūnai.
- Kad būtų įgyvendinami teisėtumo principai: vienodas teisėtumas, teisėtumo visuotinumas, įstatymo viršenybė, teisinės atsakomybės neišvengiamumas.

Apmąstymas

Ar mūsų šalyje klesti korupcija?

Ar mes, savo šalies piliečiai, galime kovoti su korupcija, o jeigu galime, tai kaip?

Išvados

Korupcija – piktnaudžiavimas valstybine valdžia siekiant asmeninės naudos.

Naudojimasis teise – aktyvūs veiksmai, kuriais įgyvendinami teisiniai įgalinimai.

Teisės realizavimas – tai teisės normų, nustatytų reikalavimų ir galimybių įgyvendinimas praktinėje teisės subjektų (valstybinių institucijų, nevalstybinių organizacijų, pareigūnų, piliečių) veikloje. Tik taip pasiekiami teisės normų tikslai, užtikrinamas teisinio reguliavimo veiksmingumas.

Teisės laikymasis – susilaikymas nuo veiksmų, kuriuos draudžia teisės normos.

Teisės taikymas – ypatinga teisės realizavimo forma, kai kompetentingos valstybės institucijos įgyvendina teisės normų nustatytus reikalavimus, priimdamos individualius teisės normų taikymo aktus teisės normoms realizuoti.

Teisės vykdymas – veiksmai, kuriuos atlikti reikalauja teisės normos. Svarbu, kad teisėtumo principo laikytųsi ne tik eiliniai piliečiai ir organizacijos, bet ypač valstybės institucijos ir pareigūnai. Su šiuo principu nesuderinami tokie valstybės pareigūnų veiksmai kaip kyšininkavimas, papirkimas, piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi ir kiti, nes jie labai menkina valstybės institucijų autoritetą.

7–34 paskaitos.

KONSTITUCINĖ TEISĖ (28 AKAD. VAL.)

1 tema „Pagrindinės žmogaus teisės, laisvės ir pareigos“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti konstitucinės teisės normas ir gebėti jas analizuoti.
2. Žinoti konstitucines žmogaus teises, laisves ir pareigas.
3. Ugdyti studentų pilietinę brandą ir sąmoningumą.

Metodai

Diskusija, darbas grupėmis.

Žadinimas

Diskusija „Ką žinote apie žmogaus teises, laisves ir pareigas?“

„Kuriant atvirą, darnią pilietinę visuomenę ir teisinę valstybę, teisė tampa vis reikšmingesne socialine vertybe, žmogaus laisvės matu. Kita vertus, žmogaus laisvės lygis priklauso nuo to, kiek jis yra susipažinęs su valstybės Konstitucija, įstatymais bei kitais teisės aktais ir suvokęs būtinybę jų laikytis“ (Prapiestis J., *Namų advokatas*. Vilnius, 2002).

Prasmės suvokimas

Darbas grupėmis. Skaitymas ir pasirengimas diskusijai šiomis temomis:

1. Žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.
2. Asmens teisės ir laisvės.
3. Politinės teisės ir laisvės.
4. Socialinės-ekonominės teisės.
5. Asmens pareigos.

Svarbu žinoti

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 str. formuluojamas bendrasis principas, kad, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Konstitucinis Teismas 2002 m. gegužės 8 d. nutarime pažymėjo, kad „šiuo Konstitucijos straipsniu yra nustatytas vienas

esminių principų, kuris reiškia, kad žmogaus teisėtą elgesys nėra neribotas ir absoliučiai laisvas. Žmogus, būdamas socialinė būtybė, gyvena visuomenėje tarp į save panašių ir lygių savo orumu ir teisėmis žmonių. Kiekvienas žmogus turi pareigas visuomenei, kurioje tik ir gali laisvai ir visiškai vystytis asmenybė, pagrindinė iš tų pareigų – nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“ (Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt., *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2002, p. 343).

Apmąstymas

Ar pažeidžiamos mūsų teisės ir laisvės?

Namų darbai

1. Perskaitykite Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių konvenciją (*Žin.*, 1995, Nr. 60-1501).
2. Perskaitykite Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (*Žin.*, 1996, Nr. 33-807).

2 tema „Teisinės žmogaus teisių ir laisvių gynimo garantijos“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti konstitucinės teisės normas ir gebėti jas analizuoti.
2. Žinoti, į kokias kompetentingas valstybės institucijas galima kreiptis norint apginti savo pažeistas teises.
3. Skatinti studentus analizuoti, ar pažeidžiamos jų teisės ir ar jie atlieka savo pareigas.

Metodai

Diskusija, analizė, darbas grupėmis.

Žadinimas

Diskusija šiomis temomis:

1. Kokius žinote vaikų teisių pažeidimo Lietuvoje atvejus?
2. Ar pažeidinėjamos Lietuvoje žmogaus teisės?

Prasmės suvokimas

Aptariamos Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme išvardytos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės: „(...) teisė gyventi ir augti, teisė būti sveikam, teisė į individualybę ir jos išsaugojimą, teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę, teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas, vaiko turbinės teisės, teisė į gyvenamąjį būstą, socialinės teisės (teisė į mokslą, autorių teisės ir kt.), teisė į valstybės paramą ir išlaikymą, teisė į poilsį ir laisvalaikį, vaikų priklausančių tautinėms bendrijoms, teisės, vaiko pabėgėlio teisės, vaiko teisė dalyvauti vaikų apsaugos teisės programose“ (*Žin.*, 1996, Nr. 33-807).

Darbas grupėmis. Studentai suskirstomi į dvi grupes.

1 grupė skaito Lietuvos Respublikos Konstituciją ir pasižymi atitinkamus žmogaus teisių garantijų straipsnius:

- Kiekvienas gali ginti savo teises remdamasis Konstitucija (6 str.).
- Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms (5 str.).

- Asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, įstatymas numato asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą (30 str.).
- Asmuo turi teisę į gynybą (31 str.).
- Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ir biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai (73 str.).

2 grupė skaito Lietuvos Respublikos peticijų įstatymą (1999 m.) ir Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymą (2002 m.).

Svarbu žinoti

2002 m. priimtas Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. Asmuo, stokojantis pakankamai lėšų, kad gautų tinkamą teisinę pagalbą civilinėse ir baudžiamosiose bylose ir galėtų kreiptis į teismą dėl savo pažeistų teisių, turi teisę pasinaudoti šiuo įstatymu.

Apmąstymas

Ar galėčiau pats apginti savo pažeistas teises, o jeigu taip, tai kaip turėčiau tai daryti?

Namų darbai

Laisvasis skaitymas:

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

3 tema „Valstybės valdžios sistema“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti valstybės valdžios sistemą.
2. Susipažinti su konstituciniu Lietuvos Respublikos Seimo statusu, Lietuvos Respublikos Prezidento, Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Respublikos teismų kompetencija.
3. Ugdyti studentų pilietinę brandą.

Metodai

Paskaita, diskusija.

Žadinimas

Minčių lietus tema „Ar gali Lietuvos Respublikos Prezidentas, būdamas valstybės vadovas, daug ką šalyje pakeisti?“

Prasmės suvokimas

Paskaita pagal šį planą:

1. Valdžių padalijimo principas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 str.).
2. Seimas.
  - 2.1. Konstitucinis Lietuvos Respublikos Seimo statusas (55, 64, 67 str.).
  - 2.2. Lietuvos Respublikos Seimo struktūra.

3. Lietuvos Respublikos Prezidentas.
  - 3.1. Lietuvos Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas (77 str.).
  - 3.2. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimai ir įgaliojimų laikas.
  - 3.3. Lietuvos Respublikos Prezidento kompetencija ir įgaliojimų rūšys.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybė.
  - 4.1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės sudėtis ir formavimo tvarka.
  - 4.2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės kompetencija.
  - 4.3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas ir atsistatydinimas.
5. Teismai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Apmąstymas

Kai kurios partijos siūlo keisti šalies Konstituciją ir suteikti daugiau galių Prezidentui. Kaip jūs manote, ar reikia Prezidentui suteikti daugiau galių? Jeigu taip, tai kokių? Ar Lietuvai tinka valdžių padalijimo principas?

Išvados

Valstybės institucijų organizavimas ir veikla remiasi tam tikrais principais – tai svarbiausios valstybės aparato kūrimo idėjos ir nuostatos. Šie principai – viešumo ir atvirumo, atstovavimo gyventojų interesams, profesionalumo ir kompetencijos, teisėtumo, valdžių padalijimo – atskleidžia socialinį valstybės institucijų turinį, pagrindinius tikslus ir uždavinius.

Namų darbai

Suraskite ir perskaitykite Lietuvos Respublikos teismų įstatymą (*Žin.*, 2002, Nr. 17-649).

4 tema „Teismų sistema Lietuvoje. Teisėsaugos institucijos“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti teismų sistemą ir jų kompetenciją.
2. Žinoti teisėsaugos institucijas ir jų kompetenciją.
3. Ugdyti studentų gebėjimą analizuoti.

Metodai

Diskusija, darbas grupėmis.

Žadinimas

Perskaitykite užduotį ir atsakykite į klausimą:

„Du studentai rytą skubėjo savo automobiliu į paskaitas. Juos sustabdė kelių policininkas ir apkaltino per greitai važiuvus, nors studentai greičio nebuvo viršiję. Kadangi vaikinams būtinai reikėjo dalyvauti paskaitoje, jie davė policininkui 20 Lt ir pasipiktinę nuskubėjo į savo mokyklą. Kam studentai gali apskųsti neteisėtus pareigūno veiksmus?“

Prasmės suvokimas

Darbas grupėmis.

1 grupė skaito Lietuvos Respublikos Konstituciją ir pasirengia aptarti, ką naujo sužinojo apie Lietuvos teismų sistemą ir kompetenciją.

- Apylinkės teismai.
- Apygardos teismai.
- Lietuvos Respublikos apeliacinis teismas.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas.
- Administraciniai teismai.

2 grupė skaito atitinkamus įstatymus ir pasirengia aptarti šiuos klausimus:

1. Lietuvos Respublikos prokuratūra ir jos pagrindinės funkcijos.
2. Lietuvos Respublikos policija.

Išvados

Teismų sistema sudaro galimybę įgyvendinti konstitucinę Lietuvos Respublikos piliečių teisę į teisminę gynybą nuo kėsimosi į Konstitucijoje, įstatymuose, sutartyse įtvirtintas jų teises ir laisves. Pagal Konstituciją asmuo turi teisę, kad jo byla teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas. Teismas visa savo veikla turi užtikrinti, kad bylos būtų išnagrinėtos paisant lygybės, viešumo ir per kuo trumpesnę laiką.

Apmąstymas

Darbų pristatymas.

Praktiniai darbai

Studentai rašo 5–7 puslapių referatus nurodytomis temomis ir pasirengia juos pristatyti.

5 tema „Socialinės-ekonominės teisės“ (2 akad. val.)

Praktinio darbo tikslai

1. Žinoti teisės aktus, reglamentuojančius socialinę apsaugą.
2. Gebėti dirbti su įvairiais šaltiniais.
3. Gebėti auditorijoje pristatyti savo darbą.

Metodai

Savarankiškas darbas su šaltiniais, diskusijos.

Eiga

Studentai rašo referatą nagrinėjama tema ir pasirengia jį pristatyti. Galimas darbo planas:

1. Teisės į darbą nuostatos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Tarptautinės darbo organizacijos konvencijose.
2. Teisė į socialinę apsaugą.
  - 2.1. Socialinė apsauga ir Europos socialinė chartija.
  - 2.2. Teisės aktai, reglamentuojantys socialinę apsaugą.
3. Kultūrinės teisės.
  - 3.1. Teisė į mokslą.
  - 3.2. Asmenų, priklausančių tautinėms bendrijoms, teisių apsauga.

Diskusija „Ar iš tiesų laikomasi Lietuvos Respublikos Konstitucijos principo, kuris valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams laiduoja nemokamą mokslą?“

Darbų pristatymas pagal dėstytojo pateiktus klausimus.

Išvados

Socialinė apsauga – tai valstybės nustatytų socialinių-ekonominių priemonių suteikiant gyventojams piniginę paramą, lengvatas, socialines paslaugas iš specializuotų visuomeninių fondų visuma atsiradus įstatymo svarbiomis pripažintoms socialinės rizikos aplinkybėms.

Teisę į darbą įvairiais aspektais reglamentuoja Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos. Pataisytoje Europos socialinėje chartijoje formuluojamas vienas pagrindinių principų – kiekvienas žmogus turi turėti galimybę užsidirbti pragyvenimui darbu, kurį pats laisvai pasirenka.

Socialinė parama suprantama kaip priemonių, apimančių socialines paslaugas ir piniginę paramą, kompleksas. Pagrindinis socialinių paslaugų tikslas – patenkinti gyvybinius asmens poreikius ir sudaryti žmogaus orumo vertas gyvenimo sąlygas, kai pats jis to padaryti nepajėgia. (*Iš verslo vadybos specialybės studentų referato*)

Literatūra

1. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt., *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2002.
2. Čiočys P., *Teisės pagrindai*. Vilnius, 2002.
3. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas (2002 m.).
4. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.

6 tema „Politinės teisės ir laisvės“ (2 akad. val.)

Praktinio darbo tikslai

1. Gebėti rasti atitinkamus teisės šaltinius.
2. Žinoti teisės aktus, reglamentuojančius politines teises ir laisves.
3. Ugdyti pilietiškumą.

Metodai

Savarankiškas darbas, diskusija.

Eiga

Studentai pagal pateiktą planą rašo referatą ir pasirengia jį pristatyti.

1. Teisė dalyvauti valdant savo šalį.
2. Teisė kritikuoti valstybės įstaigų ir pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus.
3. Teisė rinktis į taikius susirinkimus.
4. Teisė laisvai burtis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas.

Diskusija „Ar turime teisę dalyvauti valdant savo šalį?“

Darbo pristatymas pagal dėstytojo pateiktus klausimus.

Išvados

Prie politinių teisių galima priskirti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje deklaruojamą teisę tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus atstovus dalyvauti valdant savo šalį. Ji apima

rinkimų teisę, teisę inicijuoti referendumą, piliečių įstatymų iniciatyvos teisę, peticijų teisę, teisę kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą ir juos apskusti. Prie politinių teisių priskiriama ir teisė vienytis į politines partijas bei teisė lygiomis teisėmis dirbti valstybės tarnyboje (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 33 str. 1 d.).

Remiantis Administracinių bylų teisenos įstatymu (2000 m.), piliečių skundai (prašymai) dėl valstybės institucijų ir vietos savivaldybių įstaigų (tarnybų) pareigūnų priimtų aktų ir veiksmų (t. y. pareigų nevykdymo) gali būti nagrinėjami administraciniuose teismuose arba savivaldybės, apskrities ar Vyriausiojoje administracinių ginčų komisijoje. Už kritiką persekioti draudžiama. (*Iš verslo vadybos specialybės studentės referato*)

Literatūra

1. Čiočys P., *Teisės pagrindai*. Vilnius, 2002.
2. „Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas“, *Žin.*, 2000.
3. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.
4. „Lietuvos Respublikos peticijų įstatymas“, *Žin.*, 1999.
5. „Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas“, *Žin.*, 1993.

7 tema „Konstitucinis valstybės kontrolės statusas. Seimo kontrolieriai“ (4 akad. val.)

Praktinio darbo tikslai

1. Gebėti rasti atitinkamus teisės šaltinius.
2. Žinoti Seimo kontrolierių ir valstybės kontrolės įgaliojimus.
3. Ugdyti kritinį mąstymą.

Metodai

Savarankiškas darbas, diskusija.

Eiga

Studentai rašo referatą „Konstitucinis valstybės kontrolės statusas. Seimo kontrolieriai“.

Diskusija pradedama klausimu, ar Seimo kontrolierių darbas naudingas ir reikalingas šalies piliečiams.

Darbo pristatymas pagal šiuos klausimus:

1. Valstybės kontrolės sistema ir jos įtvirtinimas.
2. Pagrindiniai valstybės kontrolės tikslai.
3. Seimo kontrolierių įgaliojimai.

Išvados

Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatyme nustatyta, kad „Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė yra Lietuvos Respublikos Seimui atskaitinga aukščiausiaji ekonominės finansinės kontrolės valstybės institucija, kuri prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas. Valstybės kontrolė yra juridinis asmuo, turintis atsiskaitomąją sąskaitą Lietuvos banke ir antspaudą su Lietuvos valstybės herbu bei pavadinimu „Lietuvos Respublika. Valstybės kontrolė“ (2 str.).

Valstybės kontrolė savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, įsta-

tymais, tarptautinėmis Lietuvos Respublikos sutartimis ir susitarimais, kitais teisės aktais (3 str.).

Konstitucija įtvirtino ir Seimo kontrolierių – ombudsmenų – instituciją, kurios pagrindinis tikslas – tirti piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ir biurokratizmo. Seimo kontrolierių kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento, Seimo narių, Konstitucinio Teismo ir kitų teismų veiklos, Ministro Pirmininko, valstybės kontrolieriaus ir Vyriausybės bei vietos savivaldybių tarybų veiklos, taip pat prokurorų, tardytojų, kvotėjų procesinių veiksmų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo.

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatyme nustatyta:

1. Kiekvienas pilietis turi teisę pateikti Seimo kontrolieriui skundą dėl valstybės ar savivaldybės institucijos, priskirtos kontrolieriaus kompetencijai, pareigūno piktnaudžiavimo ar biurokratizmo.
2. Seimo kontrolierius taip pat tiria Seimo narių perduotus Lietuvos Respublikos piliečių skundus, kurie atitinka šio įstatymo reikalavimus, taip pat gali tirti užsienio valstybių piliečių ir asmenų be pilietybės skundus (15 str.).

Iš Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo išryškėja, kad paprastas pilietis gali apskųsti savo pareigomis piktnaudžiaujantį valstybės pareigūną ir, padedamas šios institucijos darbuotojų, apginti savo interesus. (*Iš verslo vadybos specialybės studentų referato*)

Literatūra

1. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt., *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2002.
2. Čiočys P., *Teisės pagrindai*. Vilnius, 2002.
3. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.
4. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas.
5. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymas.

8 tema „Vietos savivalda ir valdymas“ (2 akad. val.)

Praktinio darbo tikslai

1. Gebėti rasti ir analizuoti atitinkamus teisės aktus.
2. Žinoti vietos savivaldos institucijas ir jų kompetenciją.

Metodai

Savarankiškas darbas, diskusija.

Eiga

Studentai rašo referatą dėstytojo pasiūlytais klausimais ir pasirengia jį pristatyti.

1. Vietos savivaldos samprata ir teisinis reguliavimas.
2. Savivaldos principai.
3. Savivaldos institucijos ir jų kompetencija.
4. Ekonominis savivaldybių pagrindas.
5. Teisinės savivaldybių veiklos garantijos.

Pradžioje studentų klausiama, ar jie arba jų artimieji yra kada nors koku nors klausimu kreipęsi į savivaldos institucijas ir ar teko jiems nusivilti savivaldos darbuotojų darbu.

Darbo pristatymas pagal dėstytojo pateiktus klausimus.

Išvados

Savivaldos institucijų organizavimas ir veikla yra kiekvienos demokratinės santvarkos pagrindas. Teisinis savivaldos pagrindas yra valstybės įstatymai, savivaldybių veiklos reglamentai ir kiti teisės aktai. Pagrindinius vietos savivaldos santykių principus reguliuoja ir Europos vietos savivaldos chartija. Piliečių teisė dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus laikoma vienu iš demokratijos principų. Todėl Europos vietos savivaldos chartija numato, kad vietos savivaldos principą turi pripažinti šalių vidaus įstatymai, o kur būtina, – ir konstitucija.

Literatūra

1. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt., *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2002.
2. Čiočys P., *Teisės pagrindai*. Vilnius, 2002.
3. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.
4. „Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas“, *Žin.*, 2000, Nr. 91-2832.

9 tema „Teisės, pareigos ir jų gynimo būdai“ (6 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti konstitucinės teisės normas ir gebėti jas analizuoti.
2. Žinoti, į kokias kompetentingas valstybės institucijas kreiptis siekiant apginti savo pažeistas teises.
3. Skatinti studentus analizuoti, ar pažeidžiamos jų teisės ir ar jie atlieka savo pareigas.
4. Ugdyti studentų pilietinę brandą ir sąmoningumą.

Metodai

Darbas grupėmis, diskusija.

Žadinimas

Minčių lietus tema „Ar buvo kada nors pažeistos jūsų konstitucinės teisės? Jeigu taip, tai kokios?“

Prasmės suvokimas

Studentai rašo referatus nurodytomis temomis ir pasirengia juos pristatyti:

1. Socialinės-ekonominės teisės.
2. Politinės teisės ir laisvės.
3. Konstitucinis Valstybės kontrolės statusas. Seimo kontrolieriai.
4. Vietos savivalda ir valdymas.

Apmąstymas

Ar galėsiu ateityje apginti savo pažeistas teises?

Vertinimas

Vertinamas individualus namų darbas, bendrieji studentų gebėjimai, kūrybiškumas ir akademinis aktyvumas seminare.

10 tema „Konstitucinė teisė“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti Lietuvos Respublikos Konstituciją.
2. Gebėti analizuoti ir vertinti.
3. Ugdyti kritinį mąstymą.

Metodai

Darbas grupėmis, diskusija, analizė.

Žadinimas

Minčių lietus „Ar Konstitucijos nuostatos privalomos visiems?“

Prasmės suvokimas

Diskusija šiais klausimais:

1. Pagrindinės žmogaus teisės, laisvės ir pareigos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.
2. Teisinės žmogaus teisių ir laisvių gynimo garantijos.
3. Pagrindinės Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatos.
4. Valdžių padalijimo principas.
5. Teismų sistema Lietuvoje.
6. Teisės saugos institucijos.

Apmąstymas

Darbas grupėmis:

1. Ar norėtumėte, kad Konstitucija būtų pakeista arba papildyta?
2. Kaip privalau elgtis: kaip pilietis ar kaip laisvas žmogus?
3. Ar aktyvi pilietinė visuomenė gali ką nors pakeisti?

Vertinimas

Vertinamas gebėjimas atsakyti į klausimus, diskutuoti.

35–44 paskaitos.

ADMINISTRACINĖ TEISĖ (10 AKAD. VAL.)

1 tema „Administracinė teisė“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti administracinės teisės sąvoką ir šaltinius.
2. Žinoti viešojo valdymo sampratą ir viešojo valdymo institucijų sistemą.
3. Išmokti skirti administracinės teisės ir kitų teisės šakų reguliuojamus teisinius santykius.
4. Ugdyti problemų sprendimo įgūdžius.

Metodai

Paskaita, lyginamoji analizė, savarankiškas darbas.

Žadinimas

Minčių lietus tema „Kodėl daugelis studentų nori studijuoti universitetuose viešąjį administravimą? Kokį darbą jie galės dirbti įgiję šią specialybę? Kuo skiriasi viešasis valdymas nuo viešojo administravimo?“

Prasmės suvokimas

Paskaita pagal šį planą:

1. Administracinės teisės sąvoka.
2. Viešojo valdymo samprata.
3. Viešojo administravimo institucijų sistema.
4. Valstybės tarnyba.

Skiriama užduotis perskaityti Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymą ir susipažinti su valstybės tarnybos, valstybės tarnautojo sąvokomis. Studentai turi žinoti, kaip skirstomos valstybės tarnautojų pareigybės.

Apmąstymas

Užduotys studentams:

1. Administracinės teisės atribojimas nuo kitų teisės šakų.
2. Ar viešajame valdyme klesti korupcija?

Studentai visiems suprantamai pateikia ir užrašo paskaitos išvadas.

Svarbu žinoti

Administracinė teisė yra teisės šaka, kurios normos reguliuoja visuomeninius santykius, atsirandančius viešajame valdyme.

Viešasis valdymas – tam tikrų valdymo institucijų veikla, apimanti visas svarbiausias visuomeninio gyvenimo sritis, vadovavimas tautos ūkio, socialinėms, kultūrinėms ir kitoms reikmėms, piliečiams priklausančių teisių, laisvių ir pareigų valdymo srityje įgyvendinimo užtikrinimas.

Viešojo valdymo institucijos – Vyriausybė, ministerijos, Vyriausybės įstaigos, apskričių viršininkų administracijos, savivaldybių institucijos ir kt.

Svarbiausia viešojo valdymo institucijų paskirtis – įgyvendinti įstatymus ir kitus valstybinės valdžios institucijų priimamus teisės aktus bei organizuoti jų vykdymą.

2 tema „Administracinė atsakomybė“ (4 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti patraukimo administracinę atsakomybę pagrindus.
2. Žinoti, kokie pareigūnai gali nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas.
3. Ugdyti studentų gebėjimą analizuoti ir vertinti.

Metodai

Paskaita, analizė, diskusija.

Žadinimas

Diskusija „Įstatymo nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia“.

Prasmės suvokimas

Paskaita pagal šį planą:

1. Administracinės atsakomybės sąvoka, pagrindas ir ypatumai.
2. Administracinio teisės pažeidimo subjektas.
3. Administracinių nuobaudų rūšys ir skyrimas.
4. Administracinių teisės pažeidimų klasifikacija.
5. Pareigūnai, galintys nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas.

Apmąstymas

Kuo administracinė atsakomybė skiriasi nuo baudžiamosios?

Studentai užrašo paskaitos išvadas atsakydami į šiuos klausimus:

1. Kada atsiranda administracinė atsakomybė?
2. Kas atsako už administracinius teisės pažeidimus?
3. Kokios yra administracinės nuobaudos?
4. Kokie pareigūnai gali nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas?

Išvados

Administracinė atsakomybė – teisinės atsakomybės rūšis, kylanti padarius administracinį teisės pažeidimą. Kaltą asmenį administracinė atsakomybėn patraukia įstatymų įgaliojotų valstybės institucijos (pareigūnai), teismas, skirdami atitinkamą administracinę nuobaudą (įspėjimą, baudą, specialių teisių atėmimą ir kt.).

Administracinės atsakomybės subjektas gali būti fizinis asmuo (piliėtis, pareigūnas), pažeidimo padarymo metu sukakęs 16 m. ir pakaltinamas. Už nepilnamečių padarytus pažeidimus administracinė atsakomybėn traukiami jų tėvai arba juos atstojantys asmenys.

Administracinė korupcija – tai tyčinis esamų įstatymų, taisyklių ir nuostatų iškraipymas juos vykdant, kai valstybės tarnautojams neteisėtu ir neskaidriu būdu suteikiama privati nauda. Viena iš pagrindinių šios korupcijos priežasčių yra valstybės tarnautojų įgaliojimai savo nuožiūra teikti tam tikras privilegijas, nustatyti prioritetus viešųjų paslaugų srityje ar spręsti, kam turėtų būti taikomos taisyklės ir nuostatai, o kam – daromos išimtis. Aukščiausio lygio valstybės tarnautojai, piktnaudžiaudami pareigomis, gali sukurti norminius aktus, taip iškreipiančius valstybės politikos įgyvendinimą, kad pagerintų savo arba savo artimųjų finansinę padėtį.

3 tema „Administraciniai teisės pažeidimai, kuriais kėsinamasi į nustatytą valdymo tvarką“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Supažindinti su administraciniais teisės pažeidimais, kuriais kėsinamasi į nustatytą valdymo tvarką.
2. Ugdyti problemų sprendimo įgūdžius.

Metodai

Paskaita, diskusija.

Žadinimas

Diskusija „Seimo kontrolieriai tiria piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ir biurokratizmo“.

Prasmės suvokimas

Darbas grupėmis. Studentai pasiruošia diskutuoti šiomis temomis:

1. Seimo kontrolieriaus reikalavimų nevykdymas.
2. Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūno reikalavimų nevykdymas.
3. Savivaldžiavimas.
4. Kliudymas valstybės kontrolės pareigūnui.
5. Trukdymas savivaldybės kontrolieriui.
6. Neteisėtas asmens duomenų tvarkymas.
7. Kliudymas asmeniui susipažinti su savo duomenimis ar informacija apie juos.

Svarbu žinoti

Seimo kontrolieriai vaidina svarbų vaidmenį garantuodami žmogaus teises: jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš einamų pareigų. Seimo kontrolierių kompetencija yra įvardyta konkrečiai – valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tyrimas – ir neapima kitų žmogaus teisių pažeidimų kitose srityse. Dėl šios priežasties buvo įsteigtos dar dvi kontrolės institucijos – moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus. Jų kompetencija šiose konkrečiose srityse yra daug platesnė ir apima ne tik santykius, kylančius dėl netinkamo viešojo administravimo funkcijų vykdymo.

Apmąstymas

Diskusija.

4 tema „Administracinė teisė“ (2 akad. val.)

Kontrolinio darbo tikslai ir uždaviniai

1. Patikrinti studentų žinias ir gebėjimą nagrinėti konkrečias situacijas.
2. Lavinti kritinį mąstymą.

Metodai

Kontrolinis darbas.

Eiga

Kontrolinis darbas. Studentai rašo šiomis temomis:

1. Administracinės teisės sąvoka.
2. Viešojo administravimo institucijos.
3. Administracinės atsakomybės sąvoka, pagrindas ir ypatumai.
4. Pareigūnai, galintys nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas.
5. Seimo kontrolieriaus reikalavimų nevykdymas.
6. Kliudymas valstybės kontrolės pareigūnui.
7. Trukdymas savivaldybės kontrolieriui.
8. Neteisėtas asmens duomenų tvarkymas.

Apmąstymas

Rezultatų aptarimas.

Vertinimas

Vertinami studentų atsakymai, akademinis aktyvumas.

45–52 paskaitos.

BAUDŽIAMOJI TEISĖ (8 AKAD. VAL.)

1 tema „Baudžiamoji atsakomybė“ (4 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti nusikalstamų veikų rūšis.
2. Žinoti patraukimo baudžiamojon atsakomybėn pagrindus.
3. Ugdyti gebėjimą analizuoti.

Metodai

Paskaita, diskusija.

Žadinimas

Diskusija „Administracinės, civilinės, drausminės ir baudžiamosios atsakomybės skirtumai ir panašumai“.

Prasmės suvokimas

Paskaita pagal šį planą:

1. Baudžiamosios teisės samprata ir sistema.
2. Nusikalstamos veikos požymiai ir sudėtis.
3. Bendrininkavimas padarant nusikaltimą.
4. Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės.
5. Bausmių sistema ir rūšys.

Išvados

Baudžiamosios teisės normų paskirtis – apsaugoti tam tikrą visuomeninių santykių grupę (tam tikrą gerį) nuo kėsinimosi, o tai apsaugai įgyvendinti būtina nustatyti sankcijas, kurios taikomos už padarytą nusikaltimą. Baudžiamosios teisės normos orientuotos į teisės pažeidėją, kuriam už padarytą nusikaltimą numatomi tam tikri asmeninio ar turtingo pobūdžio apribojimai.

Veika, pavojingumas, priešingumas teisei yra tarpusavyje susiję požymiai. Bent vieno iš šių požymių nesant, nėra ir nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo.

Namų darbai

Ar baudžiamoji teisė yra vienintelė priemonė, taikoma padarius teisės pažeidimą?

Kokie yra nusikalstamos veikos požymiai?

Susipažinti su Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymu, sužinoti pagrindines jo sąvokas.

2 tema „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams“ (4 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams.
2. Susipažinti su nusikalstamomis korupcinio pobūdžio veikomis.
3. Suvokti korupcijos prevencijos tikslus ir uždavinius.

Žadinimas

Įvertinkite šias situacijas:

1. Vyriausybės pareigūnas savo kasmečių atostogų metu naudoja tarnybinį automobilį asmeniniams tikslams.
2. Savivaldybės meras siūlo gerus užsakymus statybos firmai, jeigu ši finansuos jo partijos rinkiminę kompaniją.
3. Prieš egzaminą studentai pasveikino mokytoją Mokytojų dienos proga ir padovanojo jai puokštę gėlių.

Prasmės suvokimas

Diskusija „Kas yra valstybės tarnautojas ir koks asmuo yra jam prilyginamas?“

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 230 str. sąvokų išaiškinimas.

1. Šiame skyriuje nurodyti valstybės tarnautojai yra asmenys, dirbantys valstybės tarnyboje, – valstybės politikai, viešojo administravimo valstybės tarnautojai pagal Valstybės tarnybos įstatymą bei kiti asmenys, kurie, dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose arba įstaigose, teisminėse, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose, atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas.
2. Valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus užsienio valstybės institucijoje, tarptautinėje viešojoje organizacijoje ar tarptautinėje teisminėse institucijoje, taip pat oficialus kandidatas į tokias pareigas.
3. Be to, valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, kuris dirba bet kokioje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje ar verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus viešojo administravimo įgaliojimus, ar teikia viešąsias paslaugas, išskyrus ūkines ar technines funkcijas atliekančių asmenį.

Paskaita pagal šį planą:

1. Nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai pobūdis.
2. Baudžiamosios teisės konvencija prieš korupciją (Lietuva ją pasirašė 1999 m.).

1. Nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai pobūdis

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 str. 3 d. nustatyta, kad „valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“. Žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei įgyvendinimas priklauso nuo valstybės tarnyboje dirbančių asmenų sąžiningumo, atsakomybės ir pareigingumo. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 3 str. 1 d. nustatyta, kad Lietuvos Respublikos valstybės tarnyba grindžiama įstatymo viršenybės, lygiateisiškumo, dorumo ir karjeros principais. Šių principų laikymasis valstybės tarnyboje realiai garantuoja žmogaus teisių, laisvių ir teisėtų interesų apsaugą, teisėtumą visuomenės ir valstybės gyvenime.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXXIII sk. normos numato valstybės tarnybos apsaugą nuo tokio kėsینimosi, nes valstybės tarnyba patiria didelę žalą, kai jos darbuotojai daro nusikaltimus.

Nusikalstant valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, pažeidžiama Konstitucijos nuostata, kad valstybės valdžios pareiga – tarnauti žmonėms, prarandamas žmonių pasitikėjimas ne tik valstybės tarnyba, bet ir apskritai valstybe, sutrikdoma normali valstybės ir savivaldybių institucijų veikla, menkinamas jų autoritetas.

Nusikaltimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams – tai pavojingos veikos asmenų,

kurie, eidami atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje ir pasinaudodami jomis, daro didelę žalą valstybės interesams arba kitiems asmenims. Šie nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai visada susiję su tarnybine subjekto padėtimi. Didelė žala valstybės interesams arba kitiems asmenims – tai vertybinis požymis, todėl žalos pobūdis ir dydis nustatomi atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes (pobūdis, nukentėjusiųjų skaičius, veikos trukmė, posto svarba, reikšmė ir t. t.).

Nusikaltimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams (išskyrus tarnybos pareigų neatlikimą) dažniausiai pasireiškia kaip veikos, kai, pasinaudojant tarnyba valstybinėse institucijose, siekiama arba reikalaujama turinės ar kitokios asmeninės naudos sau ar kitam asmeniui ir kai tai daroma prieštaraujant tarnybos interesams. Šie nusikaltimai apibūdinami kaip korupciniai.

2. Baudžiamosios teisės konvencija prieš korupciją

Nusikaltimai ir nusižengimai valstybės tarnybai gali būti ir tarptautinio pobūdžio (susiję su kreditais, užsienio investicijomis, užsakymų sutarčių sudarymu, privatizavimu dalyvaujant užsienio kapitalui).

1975 m. gruodžio 15 d. Jungtinių Tautų Organizacija priėmė korupciją smerkiančią rezoliuciją ir pakvietė šalių vyriausybes bendradarbiauti kovojant su šiuo reiškiniu.

Europos Taryba 1999 m. priėmė Baudžiamosios teisės konvenciją prieš korupciją (sausio 27 d.) ir Civilinės teisės konvenciją prieš korupciją (lapkričio 4 d.). Lietuva Baudžiamosios teisės konvenciją prieš korupciją pasirašė 1999 m. Šiame dokumente pabrėžiama, kad korupcija reiškiasi ir viešajame, ir privačiajame sektoriuose. Taigi baudžiamosios politikos prioritetas – visuomenės apsauga nuo korupcijos priimant ir vykdant atitinkamus įstatymus ir adekvačias prevencijos priemones.

Kokios nusikalstamos veikos yra korupcinio pobūdžio? Tai kyšininkavimas, papirkimas, piktnaudžiavimas.

Kokia valstybės teisėsaugos įstaiga rengia ir įgyvendina korupcijos prevencijos priemones, atskleidžia ir tiria korupcinius nusikaltimus?

Studentai išsirašo kyšininkavimo, papirkimo ir piktnaudžiavimo sąvokų apibrėžimus iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 225, 227, 228 straipsnių, pasižymi šių nusikaltimų sudėties elementus.

Kyšininkavimas (Baudžiamojo kodekso 225 str.)

Kyšio gavimo esmė (objektas) – papirktas valstybės tarnautojas pats ar per kitus asmenis priima kyšį, už kurį savo tarnybiniais veiksmais (neveikimu) ar pasinaudodamas tarnybine padėtimi turi ar siekia patenkinti kyšio davėjo ar kito asmens interesus. Kyšio paėmimo subjektas yra specialus – tik valstybės tarnautojas ar pareigūnas.

Kyšininkavimo būdai (objektyvioji nusikaltimo pusė) yra tokia veika: 1) kyšio priėmimas; 2) kyšio reikalavimas; 3) pažadas priimti kyšį.

Nusikaltimas yra baigtas, kai valstybės pareigūnas ar tarnautojas priima dalį ar visas vertybes. (Jeigu valstybės pareigūnas rado kyšį paliktą ir pranešė teisėsaugos institucijoms, taikyti Baudžiamojo kodekso 225 str. nėra pagrindo.)

Kyšis gali būti įteikiamas atvirai ir užmaskuotai (pralošimas, nepriklausančių premijų mokėjimas, materialinės naudos teikimas ir kt.).

Kyšio reikalavimo formų gali būti įvairių. Reikalaujamas kyšio, kaltininkas gali grasinti atlikti neteisėtus veiksmus arba neatlikti to, ką iš tikrųjų pagal savo kompetenciją priva-

lėtą. Kyšio gali būti reikalaujama užmaskuotai – valstybės tarnautojas delsia priimti sprendimą, be pagrindo dažnai tikrina, kelia dirbtinius reikalavimus (registruodamas įmonę). Taip pat kyšis gali būti duodamas ir už neveikimą.

Subjektyvioji pusė – tik tiesioginė tyčia. Kaltininkas suvokia, kad materialinė nauda, kurią jis gauna iš kyšio davėjo, yra neteisėtas atlygis. Tai savanaudiškas nusikaltimas, nes kyšį paėmęs pareigūnas supranta, kad tokiu būdu praturtėja ir to nori.

Papirkimas (Baudžiamojo kodekso 227 str.)

Papirkimo objektas – tai perdavimas valstybės pareigūnui ar valstybės tarnautojui kyšio pinigais arba materialiomis vertybėmis ar susitarimas tai padaryti arba sudaryti sąlygas teikti turtinę naudą už jo, kaip valstybės pareigūno, tarnautojo, palankų veikimą, sprendimą, balsavimą ar nuomonės pareiškimą papirkėjo ar kito asmens naudai. Papirkimo subjektas nebūtinai yra specialus – asmuo nuo 16 m. amžiaus. Objektvyioji papirkimo pusė – 1) kyšio perdavimas; 2) susitarimas jį perduoti. Papirkimas yra baigtas, kai atliekama kuri nors iš minėtų veikų.

Kyšis gali būti perduotas atvirai ir užmaskuotai, per tarpininkus. Papirkimo sudėtis bus ir tada, kai kyšį paima asmuo, nekompetentingas atlikti veiksmus, kuriais suinteresuotas kyšio davėjas.

Subjektyvioji papirkimo pusė – tik tiesioginė tyčia. Paperkantis asmuo supranta, jog neteisėtai perduoda kyšį už tai, kad pareigūnas ar tarnautojas atliktų konkrečius neteisėtus veiksmus jo ar kito asmens naudai.

Piktnaudžiavimas (Baudžiamojo kodekso 228 str.)

Piktnaudžiavimo objektas – tyčinis pareigūno ar valstybės tarnautojo pasinaudojimas tarnybine padėtimi savanaudiškais ir asmeniniais tikslais, priešingais tarnybos interesams, padarant žalą valstybei ar asmenims. Piktnaudžiavimo subjektas yra specialus – valstybės tarnautojas ar pareigūnas. Objektvyioji piktnaudžiavimo pusė – aktyvūs veiksmai (kaltininkas neteisėtai gauna naudos sau ar kitiems asmenims valstybės ar savivaldybės turto sąskaita, eksploatuodamas pavaldinių darbą ir kt.).

Kai kuriais atvejais piktnaudžiavimas tarnyba yra baigtas, kai padaroma didelė žala valstybės interesams, atskiriems asmenims. Dažniausiai pažeidžiami turtiniai valstybinių ir savivaldybių įstaigų interesai. Didelė (250 MGL dydžio) žala – vienas iš pagrindinių požymių.

Paprastai didelė žala laikomas ir valstybės tarnautojų ar pareigūnų piktnaudžiavimas žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių (teisės į mokslą, į nemokamą medicininį aptarnavimą) suvaržymais.

Valstybės tarnybos paskirtis – tarnauti žmonėms. Tuo piktnaudžiaujant padaroma žala ne tik asmenims, bet ir valstybės tarnybos autoritetui, valstybės interesams.

Subjektyvioji piktnaudžiavimo pusė – tiesioginė tyčia, pasinaudojimas tarnybine padėtimi tarnybai priešingais interesais. Jai būdinga keletas psichologinių momentų. Kaltininkas:

- 1) suvokia savo veikos pavojingumą, žino, kad nesilaiko įstatymo nuostatų, pažeidžia jį;
- 2) supranta, kad veikia priešingai tarnybos interesams;
- 3) numato, kad dėl tokios veikos bus padaryta žala valstybei ar asmenims;
- 4) nori tokių padarinių.

Apmąstymas

Kaip nusikaltimus valstybės tarnybai atskirti nuo kitų nusikaltimų?

Kam padaroma žala atliekant šiuos nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus?

Prisiminkite korupcijos prevencijos tikslus ir uždavinius.

Namų darbai

1. Žinoti nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams.
2. Suvokti korupcijos prevencijos tikslus ir uždavinius.

Savarankiškas darbas

Perskaitykite ir atlikite šias užduotis:

1 užduotis. Juridinių asmenų registro tvarkytojas, kuris registruoja juridinius asmenis, priėmė iš P. Jonaičio dokumentus UAB „Paukščių pienas“ įregistruoti. Dokumentai buvo paruošti pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.64 str. reikalavimus. P. Jonaitis paprašė registro tvarkytojo iškart patikrinti, ar dokumentai atitinka reikalavimus. Registro tvarkytojas pareiškė turįs daug darbo ir konsultacijų neteikiąs bei pasiūlė užėiti kitą dieną. P. Jonaitis užėjo kitą dieną, tačiau gavo tokį pat atsakymą, be to, rejestro tvarkytojas lyg tarp kitko pareiškė, kad kiekviena paslauga kainuoja. P. Jonaitis užėjo po savaitės, padėjo rejestro tvarkytojui ant stalo 200 Lt ir paprašė patikrinti dokumentus. Rejestro tvarkytojas paėmė pinigus ir mandagiai atsakė, kad dokumentai atitinka reikalavimus ir UAB bus įregistruota per 1 mėnesį nuo dokumentų padavimo dienos.

Kvalifikuokite šią veiką pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą.

2 užduotis. Miesto meras paskelbė savivaldybės pastato kapitalinio remonto konkursą. Jame dalyvavo 2 rangovai: UAB „Remontas“ ir UAB „Statybos paslaugos“. Konkursą laimėjo UAB „Remontas“, nors buvo pristačiusi sąmatą (600 000 Lt), kuri dukart didesnė už pateiktąją UAB „Statybos paslaugos“. UAB „Statybos paslaugos“ vadovas sužinojo, kad UAB „Remontas“ direktorius yra miesto mero pusbrolis, ir kreipėsi į teismą dėl neteisėtų konkurso rezultatų, nors remonto darbai jau buvo atlikti ir už juos jau buvo sumokėta visa sąmatoje numatyta suma.

Teismas konstatavo, kad UAB „Remontas“ tuo pačiu metu remontavo ne tik savivaldybės pastatą, bet ir mero sūnaus gyvenamąjį namą. Teismo paskirti ekspertai nustatė, kad savivaldybės remontui buvo sunaudota tik 200 000 Lt.

Kvalifikuokite šią veiką pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą.

Vertinimas

Vertinamas dalyvavimas diskusijose, atsakymai į klausimus, aktyvumas, gebėjimas pritaikyti atitinkamus Baudžiamojo kodekso straipsnius.

53– 60 paskaitos.

CIVILINĖ TEISĖ (8 AKAD. VAL.)

1 tema „Civilinių teisių įgyvendinimas ir gynimas“ (2 akad. val.)

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Žinoti civilinių teisių įgyvendinimo principus ir gynimo būdus.
2. Žinoti, kokia yra civilinė teisinė atsakomybė už civilinių teisių pažeidimus.
3. Gebėti rasti ir taikyti atitinkamas teisės normas.

Metodai

Paskaita, diskusija.

Žadinimas

Ar žinote, kokiais principais vadovaujantis reglamentuojami civiliniai santykiai?

Prasmės suvokimas

Paskaita pagal šį planą:

1. Civilinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindai.
2. Civilinių teisių įgyvendinimas ir pareigų vykdymas.
3. Civilinių teisių gynimas.

Apmąstymas

Kaip asmenys gali pasinaudoti savo civilinėmis teisėmis?

Kaip civilines teises gali apginti teismas?

2 tema „Civilinės atsakomybės samprata ir rūšys (sutartinė ir deliktinė)“ (2 akad. val.)

Žadinimas

Kokias žinote atsakomybės rūšis?

Prasmės suvokimas

1. Civilinės atsakomybės samprata ir rūšys.
2. Sutartinė atsakomybė.
3. Deliktinė atsakomybė.

Apmąstymas

Kuo sutartinė atsakomybė skiriasi nuo deliktinės?

3 tema „Atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl netinkamos kokybės produktų ar paslaugų. Žalos, atsiradusios dėl klaidinančios reklamos, atlyginimas“

Savarankiškas darbas ir seminaras (2 akad. val.)

Perskaitykite Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6 knygos 4 ir 5 skirsnius ir pasirenkite diskutuoti šiais klausimais:

1. Atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl netinkamos kokybės produktų ar paslaugų.
  - 1.1. Gamintojo ir paslaugų teikėjo atsakomybė.
  - 1.2. Produkto ir paslaugų samprata.
  - 1.3. Netinkamos kokybės samprata.
  - 1.4. Atsakomybės sąlygos.
  - 1.5. Solidarioji atsakomybė.
  - 1.6. Nukentėjusio asmens kaltė.
  - 1.7. Atleidimas nuo atsakomybės.
  - 1.8. Atlygintina žala.
  - 1.9. Ieškinio senatis.
2. Žalos, atsiradusios dėl klaidinančios reklamos, atlyginimas.
  - 2.1. Klaidinančios reklamos samprata.
  - 2.2. Atsakomybės subjektas.
  - 2.3. Atsakomybės sąlygos.
  - 2.4. Klaidinančios reklamos uždraudimas ir paneigimas.

Literatūra

1. „Baudžiamieji kodeksai“, *Teisės problemos*, 2002, Nr. 1–2.
2. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt., *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2002.
3. Čiočys P., *Teisės pagrindai*. Vilnius, 2002.
4. „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, *Žin.*, 2000, Nr. 74.
5. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius, 2001.
6. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.
7. „Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas“, *Žin.*, 2003, Nr. 38-1728.
8. „Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas“, *Žin.*, 2003, Nr. 38-1657.
9. „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Žin.*, 1999, Nr. VIII-1316.
10. „Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas“, *Žin.*, 2000, Nr. VIII-1562.
11. „Piktnaudžiavimas tarnyba“, *Verslo komercinė teisė*, 1999, Nr. 6.
12. „Teisė į privatų gyvenimą ir jo slaptumą“, *Verslo komercinė teisė*, 2003, Nr. 1.

Paskaitos pavyzdys

Civilinės atsakomybės samprata ir rūšys

Paskaitos tikslai ir uždaviniai

1. Susipažinti su civilinės atsakomybės samprata ir rūšimis.
2. Mokėti atskirti sutartinę ir deliktinę civilinės atsakomybės rūšis.
3. Gebėti analizuoti ir lyginti.

1. Civilinės atsakomybės samprata ir rūšys

Civilinė atsakomybė – tai turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius) (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.245 str.). Šis apibrėžimas leidžia daryti išvadą, kad yra dvi civilinės atsakomybės formos – nuostolių atlyginimas ir netesybos.

Civilinės atsakomybės yra dvi rūšys: sutartinė ir deliktinė. Sutartinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (sumokėti baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais (pavyzdžiui, ją galima taikyti, kai šalis sieja vežimo, dovanojimo sutartis).

Sutartinės atsakomybės požymiai:

- sutarties pažeidimas;
- tiek nuostolių atlyginimas, tiek netesybos.

Deliktinės atsakomybės požymis – tik nuostolių atlyginimas.

Šių civilinės atsakomybės rūšių skirtumai:

- skirtingi ieškinio senaties terminai;
- skirtinga kaltės reikšmė – solidarioji atsakomybė galima tik įstatymo ar sutarties numatytais atvejais;
- skiriasi atsakomybė už trečiųjų asmenų veiksmus.

Civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendrojo pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.246 str. „Neteisėti veiksmai“).

Atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.247 str. „Priežastinis ryšys“).

Civilinė atsakomybė atsiranda tik tada, kai įpareigotasis asmuo kaltas, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.248 str. „Kaltė kaip civilinės atsakomybės sąlyga“). Pavyzdžiui, gyvūnų padarytą žalą atlygina savininkas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.267 str.).

Sąlygos, būtinos atsirasti civilinei atsakomybei:

- žalos arba nuostolių padarymas;
- neteisėti veiksmai;
- priežastinis ryšys tarp skolininko veiksmų ir žalos arba nuostolių;
- kaltė.

Žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Piniginė žalos išraiška yra nuostoliai. Jeigu šalis negali tiksliai įrodyti nuostolių dydžio, tai nustato teismas.

2. Sutartinė atsakomybė

Šalių tarpusavio santykius reguliuoja sutartis. Skolininko atsakomybė atsiranda iš sutarties. Civilinis kodeksas nustato, kad kiekvienas asmuo privalo tinkamai ir laiku vykdyti savo sutartines prievoles (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.256 str. 1 d.). Asmuo,

neįvykdęs savo sutartinės prievolės ar netinkamai ją įvykdęs, privalo atlyginti kitai sutarties šaliai šios patirtus nuostolius, sumokėti netesybas (baudą, delspinigius) (apie nuostolius ir netesybas skaitykite Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.258 str.).

3. Deliktinė atsakomybė

Pareiga atlyginti padarytą žalą:

1. Kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokių elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos.
2. Žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.263 str.).

Kiekvienas asmuo turi pareigą elgtis atsargiai ir rūpestingai. Rūpestingumo pareigos pobūdį ir laipsnį dažnai reglamentuoja įvairūs teisės aktai, profesinės etikos taisyklės ir pan. Pavyzdžiui, antstolis už savo veiksmais padarytą žalą atsako asmeniškai pagal Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo 16 str.

Civilinės atsakomybės kompensavimo funkcijos esmę išreiškia visiškas nuostolių atlyginimas, t. y. taikant civilinę atsakomybę siekiama kompensuoti turtinį nukentėjusiojo praradimą – grąžinti jį į tokią turtinę padėtį, kokia būtų buvusi nepadarius žalos. Visiškai atlyginami tik turtiniai nuostoliai, o neturtinei žalai šis principas netaikomas, nes ją sunku įvertinti pinigais (apie atsakomybę skaitykite Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.264– 6.279 str. ir sudarykite lentelę).

Deliktinė atsakomybė – tai:

- darbuotojus samdančio asmens atsakomybė;
- atsakomybė už kitų asmenų padarytą žalą;
- statinė savininko atsakomybė;
- atsakomybė už gyvūnų padarytą žalą;
- atsakomybė už savo veiksmų reikšmės negalėjusio suprasti fizinio asmens padarytą žalą;
- atsakomybė už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą;
- atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl būtinosios reikmės;
- atsakomybė už nepilnamečio iki keturiolikos metų padarytą žalą;
- atsakomybė už nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų padarytą žalą;
- atsakomybė už kelių asmenų bendrai padarytą žalą.

Svarbu žinoti

Sutartinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis.

Deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl nesusijusios su sutartiniais santykiais žalos, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad ši atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais.

TEISĖS PAGRINDŲ KURSO MODULIS¹

Viešojo administravimo, verslo administravimo ir ekonomikos specialybių bakalauro studijų kursas

Dalyko paskirtis

1. Supažindinti su pagrindiniais valstybės teorijos aspektais.
2. Išsiaiškinti teisės mokslų sistemą.
3. Išnagrinėti valstybinio valdymo institucijų veiklos bruožus ir sistemą.*
4. Susipažinti su atskiromis teisės šakomis ir išnagrinėti jų ypatumus.*
5. Ugdyti pilietinę brandą, atsakingumą, gebėjimą derinti asmeninius ir visuomeninius interesus.*

Teisės pagrindų dalyko paskirties 3–5 punktuose įvardyti tikslai sietini su korupcija kaip valstybės valdymo ir valstybės tarnybos problema, jos atsiradimo priežastimis ir valstybės vykdoma antikorpucine politika.

Nagrinėjant korupciją valstybės valdyme ir valstybės tarnyboje, papildomai išskirtini šie potemiai:

1. Korupcijos samprata ir problema valstybės tarnyboje.
2. Korupcijos paplitimas (lygis ir mastas) Lietuvoje.
3. Korupcijos priežastys ir padariniai.
4. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir jų charakteristika.
5. Praktinių nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai situacijų analizė ir baudžiamasis teisinis įvertinimas.
6. Valstybės vykdoma korupcijos prevencija ir ją reglamentuojantys teisės aktai.

Literatūra

1. Budbergytė R., Šakočius A., Žilinskas D., *Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo komentaras*. Vilnius: Lietuvos viešojo administravimo institutas, 2004.
2. „Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas“, *Žin.*, 2002, Nr. 57-2297.
3. „Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas“, *Žin.*, 2003, Nr. 38-1657.
4. „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Žin.*, 2002, Nr. 45-1708.
5. Pivoriūnas A., „Nusikaltimai valstybės tarnybai ir korupcija – problemos ir jų sprendimo būdai“, *Justitia*, 1997, Nr. 6.

1. Auditoriniai užsiėmimai

- 1.1. Teisės mokslų sistema. Konstitucinės teisės sąvoka, normos. Valstybės ir teisės kilmė ir požymiai.*

¹ Žvaigždutėmis pažymėtos temos nurodo šio modulio programos pakeitimus, atsiradusius integravus į ją antikorpucinį švietimą.

- 1.2. Teisinių santykių reglamentavimas valstybės teisės aktais. Valstybinio valdymo institucijų veiklos bruožai ir sistema. Valstybės tarnybos valdymą atliekantys subjektai ir jų kompetencija.*
- 1.3. Administracinė teisė kaip teisės šaka, nagrinėjanti valdymą. Norminiai aktai kaip administracinės teisės šaltiniai. Administracinės atsakomybės ypatumai, subjektai ir pagrindai. Administraciniai įstatymai kaip viešojo administravimo pagrindas.*
- 1.4. Administracinių nuobaudų rūšys, skyrimas ir vykdymas.
- 1.5. Baudžiamosios teisės samprata ir sistema. Baudžiamųjų įstatymų paskirtis ir taikymas.*
- 1.6. Baudžiamosios atsakomybės sąvoka ir tikslai. Bausmės skyrimas. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.*
- 1.7. Procesinės prievartos priemonės. Ikteisminis tyrimas. Bylų procesas pirmosios instancijos teisme.
- 1.8. Darbo teisės šaltiniai, subjektai. Įdarbinimas. Darbo sutarties sąvoka, turinys, darbo sutarties pasibaigimas. Darbo sutarties sąlygų pakeitimas ir darbo sutarties nutraukimas.
- 1.9. Darbo ir poilsio laikas. Darbo užmokestis. Darbo apmokėjimo sistemos ir rūšys. Garantijos ir kompensacijos. Darbo drausmė. Materialinė atsakomybė. Darbų sauga.
- 1.10. Darbdavio atsakomybė už sveikatos sužalojimą. Žalos atlyginimas dėl nelaimingų atsitikimų darbe.
- 1.11. Civilinių įstatymų sistema ir taikymas.
- 1.12. Šeimos teisės sąvoka. Santuokos sudarymas. Santuokos negaliojimas.
- 1.13. Sutuoktinių teisės ir pareigos. Santuokos pabaiga.
- 1.14. Vaikų ir tėvų teisės ir pareigos. Įvaikinimas. Vaiko globa. Teisinė globėjo ir rūpintojo padėtis.
- 1.15. Įmonės sąvoka. Įmonė kaip teisės subjektas. Įmonės steigimo tvarkos reguliavimas.
- 1.16. Įmonių reorganizavimas ir likvidavimas.
- 1.17. Tarptautinė privatinė teisė. Uždaviniai, taikymas.
- 1.18. Fiziniai ir juridiniai asmenys. Atstovavimas.
- 1.19. Nuosavybės teisės įgijimas ir praradimas. Turto patikėjimo teisė. Kito asmens turto administravimas.
- 1.20. Paveldėjimo teisės sąvoka, įpėdiniai, paveldėjimo formos.
- 1.21. Prievolės samprata ir atsiradimo pagrindai.
- 1.21. Prievolių rūšys, laidavimas, garantija, restitucija. Sutarčių galia ir forma.

2. Praktiniai darbai

- 2.1. Konstitucinė teisė ir socialinė konstitucinės teisės paskirtis.*
- 2.2. Administracinės teisės uždaviniai, šaltiniai, administracinių procesinių santykių ypatumai ir elementai.*
- 2.3. Baudžiamųjų įstatymų paskirtis ir taikymas.*
- 2.4. Darbo teisės principai. Kolektyviniai darbo santykiai.
- 2.5. Darbo apmokėjimas ir darbo kokybė.
- 2.6. Civilinių įstatymų struktūra ir paskirtis.
- 2.7. Tarptautinių civilinių santykių reguliavimas.
- 2.8. Teisiniai prievolių principai.

Teisės aktai

1. „Europos socialinė chartija (pataisyta; neoficialus vertimas)“, *Žmogaus teisės: Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai*. Vilnius, 2000.
2. „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950)“, in *Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1993.
3. „Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas“, *Žin.*, 1992, Nr. 21-610.
4. „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, *Žin.*, 2000, Nr. 89-2741.
5. „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, *Žin.*, 2000, Nr. 74-2262.
6. „Lietuvos Respublikos darbo kodeksas“, *Žin.*, 2002, Nr. 64-2569; Nr. 71.
7. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Žin.*, 1992, Nr. 33.
8. „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymas“, *Žin.*, 1996, Nr. 122.
9. „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio papildymo įstatymas“, *Žin.*, 1996, Nr. 64.
10. „Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas“, *Žin.*, 2002, Nr. 57-2297.*
11. „Lietuvos Respublikos specialiujų tyrimų tarnybos įstatymas“, *Žin.*, 2003, Nr. 38-1657.*
12. „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Žin.*, 2002, Nr. 45-1708.*

Literatūra

1. Abramavičius A., Mikelėnas V., *Įmonių vadovų teisinė atsakomybė*. Vilnius, 1998.
2. Budbergytė R., Šakočius A., Žilinskas D., *Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo komentaras*. Vilnius: Lietuvos viešojo administravimo institutas, 2004.*
3. Laurinavičius A., *Bendruomenės ir teisės saugos institucijų bendradarbiavimas*. Vilnius: LTA, 2000.
4. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
5. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justicija, 2001.
6. Petkevičius P., *Administracinė atsakomybė*. Vilnius, 1996.
7. Pivoriūnas A., „Nusikaltimai valstybės tarnybai ir korupcijai – problemos bei jų sprendimo būdai“, *Justitia*, 1997, Nr. 6.*
8. Pumputis A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmas*. Vilnius: LTA, 2000.
9. Sartori G., *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2001.

1 praktinė užduotis

Teisės pagrindų dalyko paskaitai „Baudžiamosios teisės samprata ir sistema. Baudžiamųjų įstatymų paskirtis ir taikymas“ skirtas situacijų įvertinimas atsižvelgiant į pakeitimus, atsiradusius integravus į šio modulio programą antikorupcinį švietimą.

Perskaitykite įvykių aprašymus ir parašykite, kokias žmogaus teises (pavyzdžiui, teisę į nuosavybę, sveikatą, gyvybę, teisingumą ir t. t.), laisves ar teisėtus interesus pažeidžia aprašytosios nusikalstamos veikos.

1 situacija. Kaimo gyventoja, keturių mažamečių vaikų motina pil. A. buvo apkaltinta savo vaiko nužudymu. Pil. A. slėpė nuo aplinkinių savo nėštumą, prasidėjus sąrėmiams,

nuėjo gimdyti į mišką, o pagimdytą vaiką pasmaugė. Savo veiką jį aiškino tuo, kad neturi materialinių galimybių auginti dar vieną vaiką. Tokiam jos poelgiui buvo pritaręs ir vyras. Be to, jis padėjo žmonai nueiti į mišką, jai darant nusikaltimą buvo šalia. Nors jis tiesiogiai vaikui gyvybės ir neatėmė, bet padėjo užkasti jo lavoną. Iš vaiko teisių apsaugos tarnybos buvo gauta pažyma, kad ši šeima yra asociali, savo vaikų neprižiūri, abu sutuoktiniai girtauja.

Aprašytasis nusikalstamas įvykis pažeidžia šias žmogaus teises ir laisves:

---

2 situacija. Du policijos pareigūnai, žinodami, kur apsistojo į Lietuvą iš Ukrainos nelegaliai atvykusios prostitutės, nuėjo pas jas į namus ir pareikalavo parodyti asmens dokumentus. Kadangi dokumentų, patvirtinančių teisę būti Lietuvoje, merginos neturėjo, policininkai pasiūlė joms sumokėti tūkstantį litų, jei nenori būti deportuotos. Merginos sakė pinigų neturinčios, bet sutiko su jais nemokamai lytiškai santykiauti. Vėliau, kai dėl šio įvykio buvo iškelta baudžiamoji byla, paaiškėjo, kad policininkai kelis mėnesius naudojo merginų paslaugomis.

Aprašytasis nusikalstamas įvykis pažeidžia šias žmogaus teises ir laisves:

---

3 situacija. Švenčiant gimtadienį, atsitiktinai buvo sunkiai sužalotas žmogus. Tiriant įvykį, nustatyta, kad išgėręs policininkas pil. B pobūvyje ėmė girtis svečiams savo nauju tarnybiniu pistoletu, davė jį apžiūrėti draugei pil. C. Ši, paėmusi ginklą į rankas, atsitiktinai nuspaudė gaiduką. Pistoletas iššovė, ir kulka pataikė į šalia stovintį vyrą. Mergina teigė anksčiau niekada ginklo nemačiusi, nežinojusi, kad jis užtaisytas, ir net nesupratusi, kaip viskas įvyko.

Aprašytasis nusikalstamas įvykis pažeidžia šias žmogaus teises ir laisves:

---

2 praktinė užduotis

Teisės pagrindų dalyko paskaitai „Baudžiamosios teisės samprata ir sistema. Baudžiamųjų įstatymų paskirtis ir taikymas“ skirtas situacijų įvertinimas atsižvelgiant į pakeitimus, atsiradusius į šio modulio programą integravus antikorupcinį švietimą.

Kaip jūs manote, ar aprašytieji teisės normoms prieštaraujantys atvejai laikytini korupciniais?

Atvejo aprašymas	Ar laikytina tai korupcija? (taip arba ne)
1. Tiesioginis ar netiesioginis vyriausybės pareigūno arba asmens, vykdančio valstybines funkcijas, <i>reikalavimas ar priėmimas</i> bet kokio piniginę vertę turinčio daikto ar kita nauja, įgyjama dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos pavidalu sau ar kitam asmeniui, ar pagal įstatymą įsteigtam subjektui už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal jo einamas pareigas.	
2. Tiesioginis ar netiesioginis <i>pasiūlymas ar įteikimas</i> vyriausybės pareigūnui arba asmeniui, vykdančiam valstybines funkcijas, bet kokio piniginę vertę turinčio daikto arba kita nauja, įgyjama dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos pavidalu sau ar kitam asmeniui, ar pagal įstatymą įsteigtam subjektui už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal jo einamas pareigas.	
3. Vyriausybės pareigūno arba asmens, vykdančio valstybines funkcijas, pareiginiai veiksmai arba jų neatlikimas, kai tai daroma siekiant naudoti sau arba trečiajam šaliai.	
4. Vyriausybės pareigūno arba asmens, vykdančio valstybines funkcijas, pareiginiai veiksmai arba jų neatlikimas, kai tai daroma nesiekiant naudoti sau arba trečiajam šaliai, tačiau pažeidžiant įstatymo nuostatas.	
5. Slaptas naudojimas nuosavybe, įgyta 1, 2 ir 3 atvejuose aprašytos neteisėtos veikos būdu, arba tokios nuosavybės slėpimas.	
6. Buvimas pagrindiniu korupcijos atvejo veikėju, bendrininku, kurstytoju, vykdytoju ar pagalbininku arba bet koks kitas dalyvavimas, ketinimas dalyvauti, bendradarbiavimas korupcijos atvejyje arba jo slėpimas.	

Teisės pagrindų dalyko paskaitos „Baudžiamosios teisės samprata ir sistema. Baudžiamųjų įstatymų paskirtis ir taikymas“ pavyzdys, atsižvelgiant į pakeitimus, atsiradusius integravus į šio modulio programą antikorupcinį švietimą.

Baudžiamoji teisė – tai sistema teisės normų, kurios, siekdamos užtikrinti reguliacinių normų veiksmingumą:

- 1) įtvirtina valstybės baudžiamosios politikos principus;
- 2) apibrėžia, kokie veiksmai, pažeidžiantys reguliacinių normų draudimus, laikytini nusikaltimais ar baudžiamaisiais nusižengimais;
- 3) nustato, koks yra nusikaltusių asmenų patraukimo baudžiamajon atsakomybėn pagrindas ir sąlygos;
- 4) įtvirtina sankcijų rūšis, kaltės formas ir t. t.

Baudžiamosios teisės paskirtis – garantuoti kitų teisės šakų nustatytus draudimus. Pagrindinis baudžiamosios teisės *reguliacinio metodo* – imperatyvusis (pasireiškiantis liepimu). Pagrindinis baudžiamosios teisės *šaltinis* – baudžiamasis kodeksas, susidedantis iš bendrosios ir specialiosios dalių.

Bendrojoje baudžiamąjame kodekse *dalyje*:

- 1) reglamentuojamos bendrosios nuostatos;
- 2) apibrėžiami baudžiamąjį įstatymo galiojimo klausimai;
- 3) pateikiama nusikaltimo ir baudžiamąjį nusižengimo sąvoka;
- 4) įvardijamos ir apibrėžiamos nusikalstamos veikos stadijos ir formos;
- 5) įtvirtintos baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės;
- 6) aptariamas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės;
- 7) įvardijama bausmės sąvoka, jos skyrimo klausimai;
- 8) aptariamos baudžiamąjį poveikio priemonės ir jų skyrimo galimybės;
- 9) reglamentuojamas bausmės vykdymo atidėjimas ir atleidimas nuo bausmės;
- 10) išdėstyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai;
- 11) reglamentuojama baudžiamosios atsakomybės senatis;
- 12) kalbama apie teistumą;
- 13) aptariamos priverčiamosios medicinos priemonės ir jų taikymo ypatumai.

Tuo tarpu konkrečiuose *specialiosios* baudžiamąjame kodekse *dalių* skyriuose įtvirtinamos atskiros nusikalstamos veikos, įvardijamos nusikaltimais ir baudžiamaisiais nusižengimais. Šios nusikalstamos veikos sugrupuotos į rūšis pagal kėsinimosi objektą, t. y. tai, koks teisinis gėris ir vertybės buvo pažeistos nusikalstama veika.

Taigi specialioji baudžiamosios teisės dalis yra baudžiamąjį įstatymo normos, apibrėžiančios nusikalstamomis pripažintų veikų sistemą ir požymius bei pagal baudžiamosios teisės bendrosios dalies principus ir teiginius nustatančios atsakomybę ir bausmę konkrečią veiką įvykdžiusiam asmeniui. Baudžiamosios teisės specialiosios dalies normos apibrėžia baudžiamųjų įstatymų tikslus, galiojimo ribas, baudžiamosios atsakomybės pagrindus, nusikaltimo padarymo formas, nustato bausmių sistemą, skyrimo tvarką, taip pat sprendžia kitus bendruosius klausimus, susijusius su asmens patraukimu baudžiamajon atsakomybėn ir nubaudimu.

Pabrėžtina, kad baudžiamosios teisės specialiosios dalies normos nustato rūšinius konkrečių nusikaltimų požymius, apibūdinančius atitinkamą nusikaltimo sudėtį, bei apibrėžia sankciją, kuri gali būti pritaikyta už realiai padarytą nusikaltimą.

Baudžiamosios teisės specialiosios dalies normos, palyginti su bendrosios dalies normomis, turi tam tikrų savitumų: paprastai jos pateikia baigtinį sąrašą veikų, priskiriamų prie nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų (*nullum crimen sine lege*), todėl spręsti, ar

veika yra nusikaltimas (baudžiamasis nusižengimas), galima tik pritaikyti jai specialiosios dalies normas.

Šiuolaikiniuose rašytiniuose baudžiamosios teisės šaltiniuose normos paprastai grupuojamos pagal ginamą gėrį, t. y. atsižvelgiant į rūšinį nusikaltimo (baudžiamojo nusižengimo) objektą. Tačiau gali būti, kad tam tikra normų grupė bus sujungta į skirsnį ne pagal vieną, o pagal kelis rūšinius objektus. Tradiciškai skirsniai išdėstomi einant nuo pavojingesnių nusikaltimų prie mažiau pavojingų. Tačiau sprendžiant šiuos klausimus iškart kyla aksiologinė problema – kurį baudžiamųjų įstatymų ginamą gėrį laikyti vertingiausiu, o kurį – ne tokiu vertingu. Naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse pasirinkta tokia specialiosios dalies skyrių išdėstymo tvarka:

1. Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai.
2. Nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai.
3. Nusikaltimai žmogaus gyvybei.
4. Nusikaltimai žmogaus sveikatai.
5. Nusikaltimai, pavojingi žmogaus gyvybei ir sveikatai.
6. Nusikaltimai žmogaus laisvei.
7. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui.
8. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens garbei ir orumui.
9. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai.
10. Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui.
11. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei.
12. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai piliečių rinkimų teisėms ir Lietuvos Respublikos Prezidento, Seimo bei savivaldybių tarybų rinkimų ar referendumų tvarkai.
13. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai socialinėms asmens teisėms.
14. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams.
15. Nusikaltimai intelektinei ir pramonei nuosavybei.
16. Nusikaltimai informatikai.
17. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai.
18. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai finansų sistemai.
19. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams.
20. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui.
21. Nusikaltimai visuomenės saugumui.
22. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis.
23. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis.
24. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai aplinkai ir žmonių sveikatai.
25. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo saugumui.
26. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai viešajai tvarkai.

27. Nusikaltimai valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklai.
28. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai.
29. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu.
30. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei.
31. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai mirusiojo atminimui.
32. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai krašto apsaugos tarnybai.

Pažymėtina, kad kiekvienos grupės nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai pažeidžia ne tik atitinkamuose įstatymuose įtvirtintas reguliacines teisės normas, tačiau sykiu ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teises, laisves ar teisėtus interesus (pavyzdžiui, asmuo, padaręs vagystę, t. y. nusikaltimą, numatytą Baudžiamojo kodekso 28 sk. „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams“, sykiu pažeidžia ir kito asmens teisę į nuosavybės neliečiamumą, įtvirtintą Konstitucijos 23 str.), ir už tai Baudžiamasis kodeksas numato teisės normas pažeidusiam asmeniui taikyti atitinkamas poveikio priemones (sankcijas). Todėl galime konstatuoti, kad įtvirtindamas nusikalstamų veikų, kurios yra draudžiamos, sąrašą, Baudžiamasis kodeksas taip realizuoja teisės vykdomą žmogaus teisių, laisvių ir teisėtų interesų apsaugos funkciją.

Iš pateiktos medžiagos peršasi išvada, kad baudžiamosios teisės reguliavimo dalykas yra *nusikaltimas* ir *bausmė*. Naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas pateikia formalų nusikaltimo, kaip vienos nusikalstamų veikų formos, apibrėžimą: „*Nusikaltimas – tai nusikalstama veika, už kurią įstatymas numato laisvės atėmimą*“. Panagrinėkime nusikaltimo požymius išsamiau.

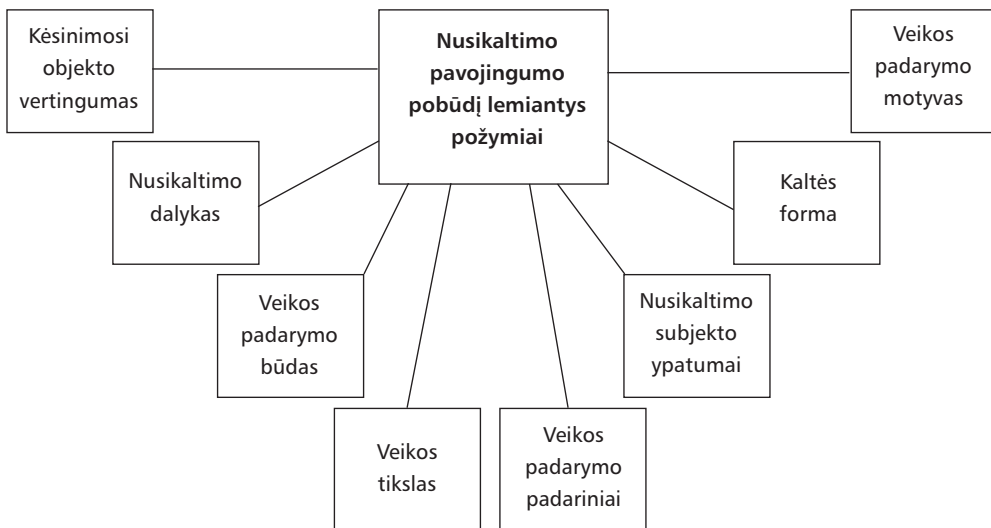
1. *Nusikaltimas – tai viešpataujančiai vertybių sistemai pavojinga veika*. Žmogaus poelgių pavojingumas yra pirmas nusikaltimo požymis, veikos kriminalizacijos prielaida, įstatymų leidėjo kelrodis. Nepavojingi poelgiai negali būti kriminalizuojami. Veikos pavojingumas neretai yra materialus nusikaltimo požymis, nes tai parodo nusikaltimo esmę, paaiškina, kodėl žmogaus poelgis laikomas nusikaltimu. Žodį „pavojingas“ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas aiškina taip: „keliantis pavojų, darantis žalą, besikėsiantis ar kažką pažeidžiantis“. Ne mažiau svarbu ir tai, į ką kėsinamasi, kam – valstybei, asmeniui ar visuomenei – nusikalstamas poelgis daro žalą.

Visas visuomenines vertybes galima suskirstyti į dvi grupes. Tai:

- visiems žmonėms bendros vertybės, kurias demokratinėje visuomenėje pripažįsta ir gerbia visos politinės partijos (žmogaus gyvybė, sveikata, laisvė, orumas, nuosavybė, visuomenės saugumas). Šios vertybės daugiau ar mažiau ginamos (bent jau įstatymuose) ir totalitarinėse valstybėse;
- ideologinės vertybės, į kurias įvairių partijų požiūris paprastai skiriasi, – juk kiekviena visuomenė turi savo vertybių skalę.

Didžiąsias vertybes saugo baudžiamoji teisė, todėl galima teigti, kad pačios pavojingiausios veikos, kuriomis kėsinamasi į didžiąsias vertybes, pripažįstamos nusikaltimais.

Nusikaltimų pavojingumas skiriasi. Jis apibrėžiamas dviem terminais: pavojingumo pobūdžiu ir pavojingumo laipsniu.

Pavojingumo pobūdį dažniausiai lemia kėsinimosi objekto vertingumas. Antai kūno sužalojimas nuo vagystės skiriasi pavojingumo pobūdžiu, nes kūno sužalojimas yra pavojingesnis nusikaltimas, kadangi sveikata yra didesnė vertybė už nuosavybę.

Tuo tarpu keli tapatūs ar vienarūšiai nusikaltimai skiriasi pavojingumo laipsniu, kurį lemia tam tikrų požymių išreikštumo mastas (sunkus kūno sužalojimas yra pavojingesnis už lengvą ir t. t.).

2. *Veikos priešingumas baudžiamajam įstatymui.* Nusikaltimu laikoma tik tokia pavojinga veika, kuri kriminalizuota įstatyme. Šis požymis reiškia ne tik tai, kad mus dominanti veika apskritai kelia pavojų kokioms nors vertybėms, bet ir kad yra įstatymas, kuris aprašo nepageidaujamo elgesio požymius ir numato baudžiamąją atsakomybę už tokią veiką. Baudžiamieji įstatymai yra specifiniai tuo požiūriu, kad juose formuluojamos ne įpareigojamosios, o draudžiamosios normos. Jos draudžia daryti poelgius, kuriuos aprašo baudžiamieji įstatymai.

Jei trūksta bent vieno nusikaltimo požymio, tai nusikaltimo nėra. Nusikaltimo požymiai yra pagrindas inicijuoti baudžiamąjį persekiojimą.

1. Padaryta veika pripažįstama pavojinga viešpatuojančioms vertybėms, tačiau neprieštarauja baudžiamajam kodeksui.

2. Veika prieštarauja baudžiamajam kodeksui, tačiau nepavojinga viešpatuojančiai vertybių sistemai, nedaro jai žalos.

Trumpa kai kurių nusikalstamų veikų rūšių apžvalga

Nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai (keliančių pavojingų žmogaus gyvybei ir sveikatai) samprata

Vienas iš pagrindinių baudžiamosios teisės uždavinių – žmogaus ir jo svarbiausių vertybių apsauga nuo nusikalstamų kėslų. Lietuvos Respublikos Konstitucija skelbia, kad žmogaus gyvybę saugo įstatymas, žmogaus laisvė ir asmuo – neliečiami, žmogaus orumą gina įstatymas. Šias nuostatas įgyvendina ir Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.

Objektyviai žmogaus interesus pažeidžia kiekvienas nusikaltimas, tačiau nusikaltimais žmogui (asmeniui) laikoma tik ta grupė nusikaltimų, kurių rūšinis ir tiesioginis, be to, pagrindinis (ne papildomasis) objektas yra būtent žmogus kaip gamtos kūrinys, jo pagrindinės, įgimtosios savybės. Daugumos šalių baudžiamieji kodeksai nusikaltimams žmogui teikia viršenybę. Rūšinis nusikaltimų žmogui objektas yra pats žmogus, t. y. biologinė būtybė, individas. Tiesioginis šių nusikaltimų objektas gali būti žmogaus gyvybė, sveikata, laisvė, orumas. Pagal tiesioginį objektą nusikaltimai žmogui skirstomi į:

- 1) nusikaltimus asmens gyvybei (tyčinis nužudymas, privedimas prie savižudybės);
- 2) nusikaltimus asmens sveikatai (įvairūs kūno sužalojimai, neteisėtas aborto padarymas, patekusiojo į gyvybei pavojingą padėtį palikimas);
- 3) nusikaltimus asmens laisvei (vaiko pagrobimas arba sukeitimas, neteisėtas laisvės atėmimas, įkaitų paėmimas);
- 4) lytinius nusikaltimus (išžaginimas, moters prispyrimas lytiškai santykiuoti, tvirkiniai veiksmai);
- 5) nusikaltimus asmens garbei ir orumui (šmeižimas, įžeidimas).

Nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams samprata

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 33 sk. įtvirtinta nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams sudėtis. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 str. numato, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Vyriausybė ir teismas. Valdžios galias riboja Konstitucija. *Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. Valstybės tarnautojai ir pareigūnai privalo tinkamai vykdyti savo tarnybines pareigas, laikytis nustatytos darbo ir valstybinės drausmės.* Tuo pabrėžiama valstybės aparato – žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir realizavimo garantijos – svarba. Valstybės, visuomenės ir žmogaus gyvenimui ypač svarbu veiksmingas, stabilus, pagal Konstituciją, įstatymus ir kitus teisės aktus veikiantis valstybės aparatas. Tai labai priklauso nuo valstybės tarnyboje dirbančių asmenų sąžiningumo, pareigingumo ir atsakomybės. Valstybės tarnybos įstatymo 3 str. 1 d. nustatyta, kad Lietuvos Respublikos valstybės tarnyba grindžiama įstatymo viršenybės, lygiateisiškumo, politinio neutralumo, skaidrumo ir karjeros principais. Šių principų laikymasis valstybės tarnyboje realiai garantuoja žmogaus teisių, laisvių, interesų apsaugą, teisėtumą visuomenės, valstybės gyvenime, ekonominę gerovę ir pan.

Valstybės tarnybos darbuotojai atsakingi už tam tikrų valstybės įstaigų, institucijų funkcijų vykdymą, t. y. turi teisę ir pareigą teikti žmonėms atitinkamas viešąsias paslaugas. Tačiau savo pareigų nevykdydami arba vykdydami netinkamai, nesąžiningai, arba dėl savo interesų pasinaudodami tarnybine padėtimi, jie dezorganizuoja, griaua įvairių sričių ir įvairių lygmenų valstybės tarnybos darbą, stabdo ar net griaua svarbių projektų, įstatymų įgyvendinimą ir pan. Taip tiesiogiai ar netiesiogiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, skurdinama visų visuomenės narių materialinė gerovė ir pan. Pabrėžtina, kad nusikalstamo kėsینimosi į valstybės tarnybą padarinių mastas tiesiogiai priklauso nuo kaltininko einamų pareigų svarbos: kaltininkų, einančių valstybės tarnyboje aukštesnes pareigas, nusikalstami veiksmai sukelia sunkesnius padarinius, ypač politiniu požiūriu. *Taigi nusikaltimai valstybės tarnybai iškreipia arba paneigia Konstitucijos nuostatas dėl valstybės valdžios priedermės tarnauti žmonėms, o tai pakerta žmonių pasitikėjimą ne tik valstybės tarnyba, bet ir apskritai valstybe.*

Nusikaltimai valstybės tarnybai – tai pavojingos veikos asmenų, kurie, eidami atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje ir pasinaudodami jomis, daro esminę žalą valstybės interesams ar kitiems asmenims. Šie nusikaltimai visada susiję su tarnybine subjekto padėtimi. Kaltininkas eina tam tikras pareigas valstybės tarnyboje ir todėl gali būti tokių nusikaltimų subjektas. Taigi nusikaltimus valstybės tarnybai, kitaip nei panašius nusikaltimus, pavyzdžiui, kai kuriuos valstybinius nusikaltimus ar nusikaltimus valdymo tvarkai, padaro tų pačių institucijų darbuotojai, t. y. į jų normalią veiklą kėsinausi iš vidaus. Būtent tarnybinė padėtis sudaro subjektui galimybes atlikti veiklą, esančią nusikaltimo valstybės tarnybai objektyviosios pusės požymiu.

Tam tikros einamos pareigos, įgaliojimai valstybės tarnyboje panaudojami (sudaro galimybes) padaryti nusikalstamą veiką, t. y. veikti priešingai tarnybos interesams. Tokia veika pažeidžia valstybės tarnybos principus, normalią valstybės tarnybos institucijų veiklą, prieštarauja valstybės tarnybos priedermei ir funkcijoms. Vienais atvejais šie nusikaltimai padaromi tiesiogiai pasinaudojant savo tarnybinius įgaliojimus ar kompetencija, kitais – nusikalstama veika padaroma ne subjekto tarnybinių įgaliojimų srityje, bet darant poveikį neteisėtai kitų subjektų veiklai tarnyboje. Einamos pareigos valstybės tarnyboje, jų pobūdis ir svarba paprastai turi tiesioginę reikšmę nusikalstamo tarnybinio pažeidimo ir jo padarinių pobūdžiui, mastui. Kartu pažymėtina, kad nusikaltimais valstybės tarnybai pažeidžiami ne tik valstybės tarnybai keliami bendrieji reikalavimai, įtvirtinti įstatymuose, bet ir nevykdomi ar netinkamai vykdomi specialieji reikalavimai, įtvirtinti kituose teisės aktuose, pavyzdžiui, tarnybiniuose statutuose, pareigybinėse instrukcijose.

Pats pavadinimas „nusikaltimai valstybės tarnybai“ ne tik atskleidžia rūšinį šių nusikaltimų objektą, bet ir apibrėžia sritį, kurioje šie nusikaltimai gali būti padaromi. Pagal Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymą, valstybės tarnyba – tai valstybės tarnautojų veikla valstybės institucijose ar įstaigose atliekant viešojo administravimo, ūkinės ar technines funkcijas arba teikiant viešąsias paslaugas visuomenei. Valstybės ar savivaldybių institucijos yra atstovaujamoji valdžia; valstybės vadovas; vykdomoji valdžia; teismų valdžia; kontrolė. Taigi valstybės tarnyba – tai viešojo valdymo, tvarkymo ir paslaugų sritis. Valstybės tarnybos veikloje ir santykiuose vyrauja viešasis interesas. Viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų.

Nusikaltimų valstybės tarnybai padarymo vieta nebūtinai yra kaltininko tarnybos vieta. Neteisėti veiksmai gali būti padaromi ir ne subjekto darbo vietoje, o kitoje valstybinėje ar savivaldybės įstaigoje, organizacijoje. Kaltininkas, pasinaudodamas tarnybine padėtimi, tarnybiniiais ryšiais ir autoritetu, gali daryti poveikį kitiems asmenims atlikti veiksmus.

Kadangi nusikaltimai valstybės tarnybai (išskyrus tarnybos pareigų neatlikimą) dažniausiai pasireiškia kaip veikos, kai pasinaudojant tarnyba valstybės institucijose siekiama savanaudiškų, asmeninių tikslų ir tai daroma prieštaraujant valstybės interesams, šie nusikaltimai dar apibūdinami ir kaip korupciniai. Pabrėžtina, kad šie nusikaltimai dažnai įgauna ir tarptautinį pobūdį (pavyzdžiui, užsienio investicijų, kreditų reguliavimas, paslaugų, užsakymų kontraktų sudarymas, privatizavimo procesas, kai dalyvauja užsienio valstybių kapitalas).

Remiantis nusikaltimų valstybės tarnybai samprata, rūšiniu jų objektu laikytina teisinės valstybės siekį atitinkanti normali, efektyvi, autoritetinga, Konstitucijai, įstatymams ir kitiems teisės aktams neprieštaraujanti valstybės ir savivaldybių įstaigų bei institucijų

veikla. Tiesioginis šių nusikaltimų objektas yra atskirų valstybės įstaigų, institucijų normali, efektyvi, autoritetinga, pagal Konstituciją, įstatymus ir kitus teisės aktus, pavyzdžiui, statutus, pareigybines instrukcijas, vykdoma veikla.

Tad ir rūšinis, ir tiesioginis nusikaltimų valstybės tarnybai objektas apibūdinamas to paties pobūdžio vertybėmis, o papildomos vertybės gali būti nukentėjusiojo asmenybė, sveikata, orumas, nuosavybė ir t. t.

Objektyvioji nusikaltimų valstybės tarnybai pusė paprastai pasireiškia aktyviais veiksmais. Kai kurių nusikaltimų valstybės tarnybai (kyšio paėmimas, tarpininko kyšininkavimas) sudėtis aprašoma kaip formalioji, tačiau tai nereiškia, kad šie nusikaltimai nesukelia padarinių. Kiekvienas nusikaltimas valstybės tarnybai neišvengiamai pažeidžia normalią valstybės ar savivaldybių institucijų, įstaigų veiklą, menkina jų autoritetą. Neretai padariniai yra akivaizdūs arba labai įvairūs, o kartais atsiranda, pajuntami praėjus daug laiko po to, kai buvo padaryta nusikalstama veika, todėl ir atskirų nusikaltimų sudėtyje nenurodomi.

Taigi nusikaltimų objekto turinys, nusikaltimų pavojingumas, atsiradę padariniai, šių nusikaltimų padarymo ir padarinių atsiradimo mechanizmas bei kitos ypatybės suponuoja ir specialų nusikaltimų valstybės tarnybai subjektą – valstybės tarnybos tarnautoją ar valstybės tarnybos pareigūną.

Valstybės tarnybos įstatymas nustato, kad valstybės tarnautojas yra fizinis asmuo, įgijęs Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo ir kitų įstatymų nustatytą valstybės tarnautojo statusą ir valstybės ar savivaldybių institucijose arba įstaigose atliekantis viešojo administravimo, ūkines ar technines funkcijas arba teikiantis viešąsias paslaugas.

Subjektyvioji nusikaltimų valstybės tarnybai pusė įstatyme paprastai apibūdinama tyčia, o šių nusikaltimų sudėtyje kaip būtinas požymis nurodomi savanaudiški ar asmeniniai tikslai. Tyčios turinį nusikaltimuose valstybės tarnybai sudaro keletas momentų. Kaltininkas:

- 1) supranta, kad yra valstybės tarnybos darbuotojas;
- 2) žino savo įgaliojimus, pareigas, funkcijas, kurias jį vykdyti įpareigoja įstatymai, kiti valstybės tarnybą reglamentuojantys teisės aktai, darbo sutartis;
- 3) supranta, kad jo tarnybiniai veiksmai gali turėti teisinių ir kitų padarinių;
- 4) suvokia, kad jo atliekami (ar neatliekami) veiksmai viršija jo įgaliojimus, kompetenciją, prieštarauja tarnybos interesams ir yra draudžiami;
- 5) numato, kokią žalą gali sukelti jo neteisėtas elgesys pasinaudojant tarnybine padėtimi;
- 6) supranta, kad toks elgesys siejasi su valstybės tarnyboje einamomis pareigomis arba yra nuo jų neatskiriamas, todėl, be kitų žalingų padarinių, menkina ir valstybės tarnybos autoritetą;
- 7) siekia atlikti neteisėtus su tarnyba susijusius veiksmus ir nori arba sąmoningai leidžia, kad atsirastų šių veiksmų padariniai. Padarinių atžvilgiu kaltininko tyčia dažniausiai būna nesukonkretinta. Jei aprašyta formalioji nusikaltimo valstybės tarnybai sudėtis, kaltininko psichinis ir valinis santykis apibūdinami tik veikos atžvilgiu.

Atskiruose nusikaltimuose valstybės tarnybai (pavyzdžiui, kyšio paėmimo, neteisėto dalyvavimo komercinėje ar finansinėje įmonės veikloje) savanaudiškumas nėra tiesiogiai įtvirtintas kaip būtinasis požymis. Tačiau šių nusikaltimų padarymo būdas, aplinkybės, subjektyvioji pusė suponuoja būtent savanaudiškus asmeninių tyčinių nusikaltimų valstybės tarnybai motyvus, tikslus.

VERSLO ETIKOS ASPEKTAI

VERSLO (KOMERCINĖS) TEISĖS KURSO MODULIS

Dalyko paskirtis

1. Susipažinti su verslo teisės sąvoka, šaltiniais ir sistema.
2. Išnagrinėti teisinius verslo santykius ir verslo teisės subjektus, jų teisinį statusą.
3. Išanalizuoti įmonių rūšis, steigimą, reorganizavimą, veiklos licencijavimą, likvidavimą.*
4. Išsiaiškinti įmonių bankroto ir restruktūrizavimo procesą.
5. Aptarti atsakomybę komerciniuose santykiuose.
6. Išnagrinėti pagrindinius verslo etikos aspektus (etikos samprata, objektas ir funkcijos, svarba viešajame administravime ir versle, valstybės tarnautojų profesinės etikos principai ir vertybės, diskrecijos svarba viešojo administravimo etikoje).*
7. Susipažinti su etikos problemomis ir jų priežastimis.*

Verslo (komercinės) teisės dalyko paskirties 3, 6 ir 7 punktuose įvardyti tikslai sietini su korupcija, kaip verslo etikos problema, ir jos atsiradimo priežastimis.

Siekiant išnagrinėti korupciją versle, papildomai išskirtini šie potemiai:

1. Etikos problemos sąvoka ir korupcija kaip verslo etikos problema.
2. Korupcijos paplitimas (lygis ir mastas) Lietuvoje.
3. Korupcijos priežastys ir padariniai.
4. Piktnaudžiavimo valstybės tarnyba problemos.
5. Praktinių etikos problemų ir situacijų analizė.
6. Antikorupcinė veikla, jos kryptys.

Literatūra

1. Bakenas L., „Valdininkai ir iššūkis etikai“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1996, Nr. 3.
2. Rose-Ackerman S., *Korupcija ir valdžia: priežastys, padariniai ir reforma*. Vilnius: Vaga, 2001.

Praktinės užduotys

Užduotys skirtos verslo (komercinės) teisės dalyko studentams, atsižvelgiant į šio modulio programos pakeitimus, atsiradusius integravus į ją antikorupcinį švietimą.

1 užduotis.

Kokios priežastys, jūsų nuomone, lemia korupciją Lietuvoje? Pažymėkite, ar pritariate nurodytiems teiginiams, ir pratęskite jų sąrašą.

Išorinės priežastys

- tinkamo mentaliteto nebuvimas
- visuomenės pilietiškumo stoka
- visuomenės požiūrio į korupciją neapibrėžtumas ir prieštaringumas
- nesipriešinimas korumpuotiems valstybės tarnautojams
- piliečių pasyvumas antikorupcinėje veikloje
- teisės aktų netobulumas, dažnas keitimas ir kolizijos
- nebaudžiamumas
- kontrolės sistemų, liudytojų apsaugos programų netobulumas
- teisinių procedūrų ir priemonių netobulumas
- pareigūnų skyrimo, atleidimo ir nušalinimo procedūrų netobulumas
- profesinio elgesio kodekso valstybės tarnyboje nebuvimas
- nedarbas
- sveikatos draudimo sistemos netobulumas
- maži valstybės tarnautojų atlyginimai

Vidinės priežastys

- netinkama duomenų apsauga
- kontrolės stoka
- netinkamas darbo organizavimas
- kvalifikacijos stoka
- aiškiai apibrėžtų įgaliojimų nebuvimas
- silpnas rizikos administravimas
- rotacijos principo nebuvimas
- motyvacinė karjeros sistema
- neišplėtotos vidaus ir išorės audito sistemos
- nepakankamai skaidrus sprendimų priėmimo procesas
- nepašalintos korupcijos prielaidos skiriant įmonių, kuriose vyrauja valstybės kapitalas, vadovus, nustatant jų atsakomybę ir pan.

2 užduotis.

Įvertinkite, ką paveiks tradicinės antikorupcinės priemonės.

Korupcijos mažinimo priemonė

Kam bus daromas poveikis? (įrašykite)

Didelės baudos už korupciją ir atsakomybės didinimas

Valdininkų algų didinimas

Išlaidų specialiosioms tarnyboms didinimas

„Karštosios linijos“

Visuomenės švietimas (nepakantumo korupcijai didinimas)

3 užduotis.

Atsakykite į klausimus:

1. Kur riba tarp dovanos ir kyšio?
2. Kaip vertinate mažos vertės daiktų – kalendorių, atviruką, kavos pakelių ir pan. – dovanojimą?
3. Ar gali valstybės tarnautojas priimti dovaną, pavyzdžiui, paveikslą, ir viešai ją parodyti?
4. Ar reikia sukurti valstybės tarnautojų etikos kodeksą?
5. Kokių priemonių turėtų imtis valstybės tarnybos institucijų vadovai skatindami pavyzdingą elgesį ir kokias sankcijas turėtų taikyti netinkamai besielgiantiems pavaldiniams?
6. Kokių priemonių ir sankcijų stinga ir kokių, jūsų nuomone, dar reikėtų imtis?
7. Kokia galima kovos su korupcija strategija?

Vaiva Zuzavičiūtė

PRIVATIEJI INTERESAI IR ATSTOVAVIMAS

MOKYMO SI VISĄ GYVENIMĄ STRATEGIJŲ KURSO MODULIS

Kursas yra C grupės (specialybės) pirmosios pakopos dalykas, skirtas andragogikos bakalauro studijų programos studentams; paskaitas taip pat lanko būsimoji psichologijos ir sociologijos bakalaurai. Iš viso – 71 studentas.

Bendras paskaitų apibūdinimas

Paskaitų paskirtis – sudaryti galimybę remiantis šaltiniais (moksline literatūra, dokumentais ir kt.) diskutuoti ir argumentuoti privačiųjų interesų viešinimo ir gynimo platesnėje erdvėje klausimus mokymosi visą gyvenimą diskurso lauke, įvardijant demokratinei gyvenimo sanklodai priimtinas formas.

Modulio vieta kurse

XX a. paskutiniame dešimtmetyje susipažinus su J. Delors ataskaita apie visuomeninės ir ekonominės plėtros galimybes vieningoje Europoje, buvo išryškintos kelios sritys, kuriose pabrėžiamas mokymasis – mokymasis dirbti ir būti drauge, mokymasis būti piliečiais. Gyventi kartu – tai ugdytis tinkamus socialinius įgūdžius, apimančius tarpkultūrinį bendravimą ir bendradarbiavimą; mokyti būti piliečiais – tai mokyti spręsti įvairaus pobūdžio vietinio, regioninio, nacionalinio ir tarptautinio lygmens problemas. Socialinių (socialinės atskirties mažinimo, įvairių gyventojų grupių integracijos), ekologinių ir politinių uždavinių sprendimas yra neatsiejamai susijęs su dviem aspektais – dalyvavimu ir socialinės sanglaudos, įvertinančios įvairovę, stiprinimu. Mokymasis būti piliečiais apima žinojimą, kaip demokratinei visuomenei priimtinais procedūromis reikšti savo nuomonę, bei drąsą tai daryti. Pilietiškumo esmę sudaro savo, savo artimiausios aplinkos, įvairių susivienijimų, judėjimų, bendruomenės interesų ir poreikių, taip pat visiems bendrų ar unikalių socialinių vertybių, savo teisių bei teisių tų, kuriems sunku jas apginti (marginalios grupės, nepilnamečiai, neįgalieji ir pan.), gynimas. Užtikrinti, kad kiekvienas žmogus, kiekvienas bendruomenės ar visuomenės narys paisytų teisinėje visuomenėje galiojančių normų, yra svarbiausia sąlyga kuriant lygių galimybių visuomenę. Piktnaudžiauti valdžia įmanoma visose socialinės-ekonominės sanklodos grandyse: suaugęs žmogus gali valdžia piktnaudžiauti vaiko, sveikas – neįgaliojo, visateisis pilietis – imigranto atžvilgiu. Kaip rodo tyrimai, piktnaudžiavimas valdžia paplitęs visose valstybėse, todėl ES švietimo politikos dokumentuose, pažymėjus, kad tokie bruožai kaip pilietiškumas, aktyvumas ginant savo teises ir savanoriškas pareigų vykdymas ne visada išsiugdomi savaime, šiam klausimui skiriamas ypatingas dėmesys. Antikorupciniam ugdymui skirtame kurso modulyje atskiras dėmesys rodomas tinkamiems valdžios raiškos būdams, visų piliečių, o ypač švietimo darbuotojų (kadangi kurso klausytojai – būsimoji mokytojai, vadybininkai), pareigai ginti savo teises ir teises tų, už kuriuos atsako. Modulyje remiamasi plačiuoju požiūriu į antikorupcijos sąvoką, apimančiu ne tik valdžios pareigūnų piktnaudžiavimą jiems suteikta valdžia, bet ir privačių asmenų, taip pat kiekvieno, turinčio tam tikrą val-

džios ryšį su kitu žmogumi, piktnaudžiavimą savo galia. Šiai moderniosios antikorupcijos sampratai išryškinti pasitelktos teisės doktorantės A. Raudonienės straipsnio idėjos, pagrindžiančios būtinybę visuose lygmenyse ginti savo teises.

Išklausę paskaitas, studentai gebės:

- skirti privatųjį ir visuomeninį interesus;
- skirti mokymosi visą gyvenimą strategijas individo ir piliečio ugdymo (-si) aspektu;
- suvokti pilietiškumo įvairovės sklaidą demokratinėje valstybėje;
- nurodyti pilietiškumo ugdymo galimybes mokymosi visą gyvenimą diskurse.

Dalyko valandų paskirstymas

Iš viso dalykui skirta 8 val. (iš jų 6 val. – paskaitos, 1 val. – individualus darbas, 1 val. – žinių tikrinimas pasitelkus diskusiją).

Vertinimas

Vertinamas susipažinimas su skaitinių medžiaga ir dalyvavimas diskusijose.

Metodai

Šios paskaitos yra sudedamoji kurso dalis. Jos vyksta susipažinus su pagrindiniais kurso reikalavimais, temomis ir klausimais, taip pat su įvairiomis didaktinėmis priemonėmis. Skatinama aktyvi veikla (mokymasis, pagrįstas *atradimo* metodu), kadangi ši paskaitų organizavimo logika studentams jau pažįstama. Antrasis metodas – *mokymasis veikiant*. Skatintina savarankiška skaitinių paieška, klausimai, abejonės ir pan., kadangi nagrinėjama tema siejasi su aktyvia piliečių pozicija. Taip pat *dirbama grupėmis*, šis darbas apibendrinamas iliustruojant asociacijų ir atstovavimo reiškinius visuomenėje, paskaita, kurioje išryškinamos pagrindinės temos. Kiekvienos paskaitos diskusijų laukui apibrėžti parengiami skaitiniai, su kuriais studentai susipažįsta iš anksto, paieškoma duomenų, argumentų, kad vyktų prasminga diskusija.

IŠPLĖSTINIS PASKAITŲ PLANAS

1 paskaita

1. Demokratija – bendrieji principai ir sampratų įvairovė.
2. Privatusis ir viešasis interesai – konfliktas ir derinimas.

Etapas	Metodas	Literatūra, priemonės
Ankstesnė paskaita	Paskaita	Buvo pateikta argumento struktūra.
Rengiantis paskaitai	Savarankiškas darbas (parengtų tekstų ir rekomenduojamos literatūros analizė)	Būtina perskaityti: 1) <i>Mokymosi visą gyvenimą strategijos. Sąvadas</i> . Kaunas, 2003, 3 sk.; 2) I skaitinius (Pranevičienė B., <i>Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje</i> . Vilnius, 2003).

Paskaita ar konsultacija	Grupės diskusijos	<p><i>Diskusijų pradžios klausimai remiantis perskaitytais skaitiniais:</i> Kas ir kodėl atrodo svarbiausia? Kuo abejojate, dėl ko ginčytumėtės? Pagrįskite.</p> <p><i>Diskusijų plėtotės klausimai:</i> Kaip apibūdintumėte privatųjį ir viešąjį interesus? Kas ypač svarbu Lietuvai šiuo požiūriu? Kodėl? Ar mūsų šalyje atskirti viešasis ir privatusis interesai? Kur jie susipina? Kokiose srityse jie turi susipinti? Kokiose srityse ir kodėl jie neturėtų susipinti?</p>
	Diskusijų apibendrinimas	<p><i>Diskusijas apibendrinantys klausimai:</i> Koks suaugusiųjų švietėjo, mokytojo vaidmuo ginant nesusipinančias privačiojo ir viešojo interesų sritis? Kodėl demokratinėje visuomenėje svarbu tai svarstyti?</p>
	Paskaita	<p>Analizuojamos viešojo ir privačiojo intereso sampratos bei jų sąsajos žmogaus teisių ir pilietiškumo kontekste, tinkami privačiojo intereso raiškos demokratinėje visuomenėje būdai.</p>
	Apibendrinimas	<p>Remiantis skaitinių, diskusijų ir paskaitos medžiaga, apibendrinama, koku teisėtu ir demokratinėi visuomenei priimtiniu būdu galima viešinti ir ginti privačiuosius interesus ir kodėl tai svarbu demokratinėi žinių visuomenei.</p>

Literatūra

1. Pranevičienė B., *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje*. Vilnius, 2003, p. 27–32.
2. Raudonienė A., „Modernėjanti klasikinio korupcijos apibrėžimo Lietuvoje kaita“, *Jurisprudencija*, t. 32 (24), 2002, p. 114–121.

2 paskaita

1. Atstovavimas demokratinėje visuomenėje.
2. Privačiųjų poreikių raiškos visuomeninėje erdvėje formos.
3. Pilietiškumas – sampratos kiltis, įvairovė ir pagrindiniai elementai.

Etapas	Metodas	Literatūra, priemonės
Ankstesnė paskaita	Paskaita	Buvo nagrinėjamos viešojo ir privačiojo intereso sąvokos.
Rengiantis paskaitai	Savarankiškas darbas (parengtų tekstų ir rekomenduojamos literatūros analizė)	Būtina perskaityti: 1) <i>Mokymosi visą gyvenimą strategijos. Sąvadas</i> . Kaunas, 2003, 3 sk.; 2) II skaitinius (Welton M., <i>Pilietinė visuomenė ir viešoji sfera</i>).
Paskaita ar konsultacija	Grupės diskusijos	<p><i>Diskusijų pradžios klausimai remiantis perskaitytais skaitiniais:</i> Kas ir kodėl atrodo svarbiausia? Kuo abejojate, dėl ko ginčytumėtės? Pagrįskite.</p> <p><i>Diskusijų plėtotės klausimai:</i> Ar mūsų šalyje yra atskiriems žmonėms kylančių, tačiau plačiau neviešinamų ir neatstovaujamų problemų? Jeigu taip, kokios tai problemos? Jeigu ne, kas jas viešina ir joms atstovauja? Kokias žinote NVO? Jeigu dalyvaujate kokios nors NVO veikloje, supažindinkite su jos tikslais, veiklos formomis, tikslinėmis grupėmis, kurioms ji stengiasi atstovauti. Pasidalykite patirtimi, ar lengva tai daryti. O gal esate NVO atstovaujamas asmuo? Kokios yra aktyvaus pilietiškumo ugdymo (-si) galimybės mūsų šalyje mokymosi visą gyvenimą strategijų požiūriu? Pateikite pavyzdžių, kaip piliečiai reiškia savo valią. Kokios yra galimybės ar teisės ją reikšti? Dėl ko kartais nepasinaudojama savo galimybėmis ar teisėmis?</p>
	Diskusijų apibendrinimas	<i>Diskusijas apibendrinantys klausimai:</i> Kokių asmeninės, socialinės ar profesinės veiklos dalykų dar turėtumėte mokytis mokymosi visą gyvenimą strategijų požiūriu? Kaip tai darytumėte?

Paskaita	J. Habermaso socialinio mokymosi teorija; asociacijos demokratinėje visuomenėje; pilietiškumo sampratų esmė ir įvairovė; pilietiškumo veiklos raiška.
Apibendrinimas	Remiantis skaitinių, diskusijų ir paskaitos medžiaga, apibendrinama viena iš mokymosi visą gyvenimą strategijų – pilietinio aktyvumo skatinimas.

Literatūra

1. Chambers C., „Feminist Discourse / Practical Discourse“, in J. Mehan, (ed.), *Feminists Read Habermas*. New York: Routledge, 1995.
2. Dahl R. A., *Demokratija ir jos kritikai*. Vilnius: Amžius, 1994.
3. Habermas J., *Between Fact and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press, 1996.

3 paskaita

1. Mokymosi visą gyvenimą strategijos pilietiškumo memorandumas – duotybė ar ugdant išryškėjantis dalykas?

Etapas	Metodas	Literatūra, priemonės
Ankstesnė paskaita	Paskaita	Buvo nagrinėjama pilietiškumo sąvoka, piliečių veikla, atsakomybė, teisės, pareigos ir naudojimas jomis.
Rengiantis paskaitai	Savarankiškas darbas (parengtų tekstų ir rekomenduojamos literatūros analizė)	Būtina perskaityti: 1) <i>Mokymosi visą gyvenimą strategijos. Sąvadas</i> . Kaunas, 2003, 3 sk. 2) III skaitinius (mokymosi visą gyvenimą memorandumo ištrauka).
Paskaita ar konsultacija	Paskaita	Socialinio gyvenimo daugiasluoksniškumas Europos Sąjungoje. Mokymasis kaip socialinių ir politinių problemų identifikavimo ir sprendimo priemonė.
	Grupės diskusijos	<i>Diskusijų pradžios klausimai remiantis perskaitytais skaitiniais:</i> Kas ir kodėl atrodo svarbiausia? Dėl ko abejojate, ginčytumėtės? Pagrįskite.

Diskusijų plėtotės klausimai:

Kuo argumentuojama teigiant, kad mokymosi visą gyvenimą dėmesio centre yra pilietiškumas, gebėjimas dirbti drauge, kultūra?

Kurie iš šių dalykų įgyvendinami Lietuvoje? Kurių stinga?

Kokius mokymosi gyventi ir dirbti drauge aspektus ypač pabrėžtumėte? Kodėl?

Diskusijas apibendrinantys klausimai:

Kodėl mokymosi visą gyvenimą strategijų požiūriu nepakanka tobulinti vien profesinę kompetenciją? Kokius Lietuvos visuomeninius reiškinius galima sušvelninti tik mokantis tinkamai gyventi ir dirbti drauge?

Diskusijų, paskaitų apibendrinimas

Remiantis visų trijų skaitinių, diskusijų ir paskaitų medžiaga, apibendrinama išryškinant kiekvieno žmogaus gebėjimą ir galėjimą (galimybių ir jų įvairovės požiūriu) mokytis siekti kompetencijų darnos; profesinė ir asmeninė kompetencija; pilietinė kompetencija kaip dalyvavimas viešuosiuose reikaluose, privačiojo intereso gynimas teisinei, demokratinei, žinių visuomenei priimtina ir tinkama forma.

Literatūra

1. Dahl R. A., *Demokratija ir jos kritikai*. Vilnius: Amžius, 1994.

Paskaitų apmąstymas

Pristačius andragogikos bakalauro studijų programos mokymosi visą gyvenimą strategijų kurso modulį „Privatieji interesai ir atstovavimas“, studentų buvo paprašyta apmąstyti nagrinėtąsias temas, kilusias diskusijas.

Dirbdami 5–7 žmonių grupelėmis, studentai nurodė kelis lygmenis, kuriuose andragogas, suaugusiųjų mokytojas, gali prisidėti prie pilietinės visuomenės formavimosi:

- *individuo lygmuo*: jame yra svarbiausia individo atsakomybė;
- *bendruomenės lygmuo*: čia svarbus tiek individo, tiek ugdymo ir valstybės institucijų, tiek neformaliojo švietimo organizacijų vaidmuo;
- *ekonomikos lygmuo*: siekiant darnios ir tvarios plėtos, būtinos profesinių sąjungų, organizacijų pastangos ir tinkama valstybės strategija.

Andragogo atsakomybę studentai apibrėžė kaip:

- *motyvavimą*, pavyzdžiui, žmogų įtikinant, kad svarbu tobulinti kompetenciją; parodant žmogaus svarbą organizacijoje; skatinant nebijoti naujovių, neatsiriboti nuo jų; parodant naujos kompetencijos ryšį su praktika;
- *paramą mokantis*, pavyzdžiui, mokant tinkamai paskirstyti laiką; padedant įgyti savarankiško darbo įgūdžių; sudarant realias sąlygas mokytis (vieta, laikas, priemonės); sukuriant tinkamą ir saugią mokytis aplinką (palanki atmosfera, konfidencialumas); informuojant apie mokymosi galimybių įvairovę, sudarant sąlygas pasirinkti (pavyzdžiui, tinkamus darbo metodus);
- *pilietinę poziciją*, pavyzdžiui, ugdyti nesivadovaujant konkurencijos principais; skatinti pilietinį aktyvumą; rengiant mokytojus, akcentuoti pilietinę atsakomybę; padėti žmonėms adaptuotis organizacijoje.

Romas Prakapas

KORUPCIJOS KAIP MORALINĖS PROBLEMOS SPRENDINYS ETIKOS KODEKSE

PROFESINĖ ETIKA

Tikslas

Supažindinti studentus su etikos kodeksais kaip moralinių problemų sprendimo šaltiniais.

Metodai

Darbas grupėmis, teksto analizė ir interpretacija, apmąstymas.

Priemonės

Tekstai (etikos kodeksai, korupcijos sampratos apibūdinimai), etikos kodeksų analizės lentelės, korupcijos sampratos schema.

Eiga

1. Studentai sužino, kad įvairių sričių specialistai savo veiklą paprastai grindžia tam tikromis vertybinėmis nuostatomis, susitarimais, kad įvairių organizacijų ar profesijų atstovai dažnai susikuria principus, deklaracijas, etikos kodeksus ir pan. Visa tai – tarsi tam tikri imperatyvai, padedantys formaliai užtikrinti deramą konkrečios grupės profesionalų elgesį. Etikos kodekso misija, anot J. Palidaukaitės (2001), – tarpininkauti formaliuose visuomenės ir atskiros profesijos ar organizacijos atstovų santykiuose, apibrėžti profesijos ar organizacijos narių tarpusavio santykius. Ši tarpusavio santykių apibrėžties būtinybė labiau išryškėja įvairių krizių, skandalų metu, ir ypač – sprendžiant etikos klausimus. Mat daugelį problemų dažniausiai sukelia tam tikros paribio situacijos, kai vertybinės nuostatos susipina su teisės problemomis (apgavystė, korupcija, piktnaudžiavimas, interesų konfliktas ir kt.).

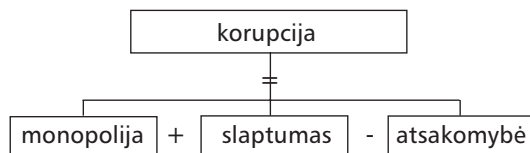
2. Studentai suskirstomi į grupes, kurioms išdalijami įvairūs etikos kodeksai (žr. literatūros sąrašą). Kiekviena grupė išnagrinėja gautuosius etikos kodeksus, išskirdama jų tikslą, vertybes, principus, pranašumus ir trūkumus.

3. Grupės pristato savo darbą pildydamos lentelę:

Etikos kodeksai		
Tikslai	Vertybės	Principai
Pranašumai		Trūkumai

Diskutuojant išryškunami pagrindiniai etikos kodeksų tikslai (užkirsti kelią neetiškam elgesiui; nubrėžti atsakomybės ribas; skatinti elgtis etiškai; atlikti moralinio švietimo funkciją; drausminti profesijos atstovus ar organizacijos narius; padėti priimti sprendimus; didinti visuomenės pasitikėjimą; kelti profesijos įvaizdį visuomenės akyse), vertybės ir principai (rūpestingumas, geranoriškumas, sąžiningumas, atsiskaitomumas, teisingumas, pagarba, atsakomybė, pilietiškumas etc.), pranašumai ir trūkumai.

4. Studentams pateikiami korupcijos sampratos tekstai, pristatoma korupcijos sampratos schema (korupcija = monopolija + slaptumas - atsakomybė) (žr. 1 pav.), kuria remiantis korupcija (dovana, kyšis, individuali ar sisteminė korupcija) nagrinėjama kaip etikos problema.

1 pav. Korupcijos sampratos schema

5. Atskleidus etikos kodeksų tikslus, vertybes, principus ir išsiaiškinus korupcijos sampratą, studentai gauna užduotį išryškinti etikos kodeksuose korupcijos prevencijos galimybes. Dirbdamos su turimais etikos kodeksais, studentų grupės pildė lentelę ir apibendrina sprendinius surašydamos plakate:

Korupcijos apraiškos	Prevenciniai sprendiniai etikos kodeksuose

6. Apibendrinus grupių atliktas užduotis, surašius sprendinius į plakatą, apmąstomos galimos etikos kodeksų nulemtos reakcijos į korupciją kaip etikos problemą. Diskutuojama, kodėl kai kurių profesijų atstovai nesilaiko priimtų etikos kodeksų.

Literatūra

1. *Advokatų profesinės etikos kodeksas*, http://advokatas.tinklapis.lt/temos/etikos_kodeksas.html
2. *Finansų analitikų asociacijos etikos kodeksas*, http://www.finansai.lt/About_etika.htm
3. *Korupcijos fenomenas*, <http://www.stt.lt>
4. *KTU dėstytojų etikos kodeksas*, <http://www.ktu.lt/lt/ktu/kodeksas.html>
5. *Lietuvos politikų profesinės etikos ir elgesio kodekso projektas*, <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=196440&Condition2=>
6. *Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas*. Vilnius: Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija, 1998.
7. *Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas*, <http://www.lzs.lt/etikoskodeksas.html>
8. *Notarų garbės etikos kodeksas*, <http://www.notarai.lt/?act=taktai>
9. Palidauskaitė J., *Viešojo administravimo etika*. Kaunas: Technologija, 2001.
10. „Pedagogų etikos kodeksas. Projektas“, *Mokykla*, 2000, Nr. 11–12, p. 13–16.
11. *Psichologų etikos kodeksas*. Vilnius, 1997.
12. *Socialinio darbo etikos normos ir principai*. Kolumbas: TSDF, 1994.
13. *Turto vertintojų profesinės etikos kodeksas*, <http://www.atvi.lt/tvt/tvprof.htm>

**PASIRENKAMŲJŲ
KURSŲ
MODULIAI**

Tadas Tamošiūnas

KORUPCIJA IR JOS PREVENCIJA

LAISVAI PASIRENKAMAS KURSAS

Kurso paskirtis, apimtis ir ryšys su kitais dalykais

Kursas supažindina su korupcijos samprata, pobūdžiu ir raiška įvairiose visuomenės gyvenimo srityse: politikoje, ekonomikoje, teisėtvarkoje ir t. t. Taip pat suteikiama žinių apie korupcijos prevenciją, formuojami atitinkami jos įgūdžiai. Kurso turinys sudarytas daugiadisciplininiu pagrindu – remiamasi sociologija, istorija, teise, politologija ir kitais socialiniais, humanitariniais mokslais. Trukmė – 80 val. (iš jų 32 val. – paskaitos ir pratybos, 48 val. – savarankiškas darbas).

Kurso aktualumas

Menkindama pasitikėjimą valstybe, lėtindama ekonomikos pažangą, ribodama demokratijos plėtrą, apsunkindama individų veiklą įvairiose privačios veiklos srityse, korupcija labai neigiamai veikia šalies raidą ir socialinį bendrabūvį. Turint omenyje prevencines švietimo instituto galimybes, būsimiems specialistams yra aktuali išsamesnė pažintis su sudėtingu korupcijos reiškiniu. Be to, kursas naudingas bendresniu socializacijos požiūriu, nes kiekvienas žmogus daugiau ar mažiau susiduria su korupcija, o tokiu atveju būtina adekvati ir kompetentinga reakcija.

Kurso uždaviniai

1. Supažindinti su korupcijos samprata ir požymiais įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, išanalizuoti jos reikšmę individo, institucijų ir visuomenės raidos požiūriais.
2. Išnagrinėti teisinius ir organizacinius korupcijos prevencijos pagrindus, supažindinti su prevencinėmis iniciatyvomis Lietuvoje ir užsienyje.
3. Suformuoti studentų gebėjimus identifikuoti korupcijos apraiškas ir sutvirtinti jų pilietinę antikorupcinę laikyseną.

Kurso turinys

1 tema „Korupcijos samprata“

Korupcija kaip universalus istorinis reiškiny. Korupcijos apibrėžimų įvairovė ir ryšys su socialiniu ir kultūriniu kontekstu. Korupcijos apibrėžimo išplėtimas ir komentavimas. Neteisėto asmens *pažadėjimo*, *siūlymo* ir *davimo* sąvokų analizė įvairiose Lietuvos socialinio gyvenimo srityse.

2 tema „Korupcijos rūšys ir formos“

Korupcijos reiškimosi matmenys: formos, paplitimo mastas, poveikis. Administracinė, politinė, privataus sektoriaus, tarptautinė korupcija. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos vartojama korupcijos klasifikacija: biurokratinė, reguliacinė, prevencinė ir padarinių likvidavimo. Didžioji ir mažoji korupcija.

3 tema „Korupcijos veiksniai ir sąlygos“

Tarptautinė ekonominė globalizacija, privatizacija, viešieji pirkimai. Vartojimo kultūra. Vertybinis reliatyvizmas posovietinėse šalyse. Skaidrumo stoka finansuojant politines partijas ir kampanijas. Nepotizmo tradicija. Pilietinės visuomenės trapumas. Teisinę atsakomybę užtikrinančių institutų silpnumas.

4 tema „Korupcijos būklė Lietuvoje“

Korupcijos matavimo metodika. Sociologinių tyrimų rezultatai ir jų kaita pastaraisiais metais. Viešosios nuomonės prieštaravimai. Tarptautinių organizacijų požiūris į korupciją Lietuvoje. Pagrindiniai korupcijos padariniai šalyje: mažėja investicijų efektyvumas, ribojama konkurencija, surenkama mažiau mokesčių, nyksta pasitikėjimas valstybinėmis institucijomis ir t. t.

5 tema „Teisiniai korupcijos prevencijos pagrindai“

Tiesioginis ir netiesioginis poveikis korupcijai. Prevencinės interesų konflikto priemonės. Turto ir pajamų deklaravimas. Ūkinių santykių skaidrumo didinimas. Dovanų gavimo ir lobistinės veiklos sąlygos. Valstybės tarnybos įstatymo nuostatos. Nacionalinė kovos su korupcija programa. Pagrindinės korupcijos prevenciją vykdančios organizacijos. Korupcijos skandalai Lietuvoje ir jų teisinis bei politinis įvertinimas. Kur kreiptis reaguojant į korupcijos atvejus.

6 tema „Politinės, pilietinės, edukacinės iniciatyvos“

Kompleksinis korupcijos prevencijos pobūdis. Antikorupcinės strategijos OECD šalyse. Žiniasklaida kaip korupcijos prevencijos veiksnys. Pilietinio spaudimo svarba korupcijos prevencijai. Korupcijos prevencijos santykis su atsakomybe, demokratija, kritiniu mąstymu ir t. t. Antikorupcinis ugdymas ir jo patirtis Lietuvoje.

Kurso vertinimas

Suminis pažymys.

Literatūra

1. Grosse T. G., *Antikorupciniai veiksmai ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) šalyse (1 d.)*, http://www.stt.lt/lt/files/antikorup_1_dalis.pdf
2. Grosse T. G., *Antikorupciniai veiksmai ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) šalyse (2 d.)*, http://www.stt.lt/lt/files/antikorup_2_dalis.pdf
3. Harris R., *Political Corruption: In and beyond the Nation State*. New York: Routledge, 2003.
4. *Kova su korupcija: praktiniai pavyzdžiai. Tarptautinis seminaras*. Vilnius: Specialiųjų tyrimų tarnyba, 2001.
5. *Lietuvos korupcijos žemėlapiai*, <http://www.transparency.lt/tyrimai.php>
6. *Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas*, http://www.stt.lt/lt/files/korupcijos_prevencijos_ist.pdf
7. *Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių organizacijų finansavimo įstatymas*, http://www.stt.lt/lt/files/politiniu_partiju_ir_politiniu_organizaciju_finansavimo_ist.pdf
8. *Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas*, http://www.stt.lt/lt/files/viesuju_pirkimu_ist.pdf
9. *Nusikalstamumo ir kitų nepageidautinų socialinių procesų prevencijos problemos bei jų sprendimas Europos valstybėse*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
10. Rose-Ackerman S., *Korupcija ir valdžia: priežastys, padariniai ir reforma*. Vilnius: Vaga, 2001.
11. Vaitiekus S., *Korupcijos prevencijos sistema Lietuvoje: organizacijos ir veiksmų apžvalga*. Vilnius: „Transparency International“ Lietuvos skyrius, 2002.

Išplėstiniai temų pavyzdžiai

1 tema „Korupcijos samprata“

Korupcija kaip universalus istorinis reiškinys. Korupcijos apibrėžimų įvairovė ir ryšys su socialiniu ir kultūriniu kontekstu. Korupcijos apibrėžimo išplėtimas ir komentavimas. Ne teisėto asmens *pažadėjimo*, *siūlymo* ir *davimo* sąvokų analizė įvairiose Lietuvos socialinio gyvenimo srityse.

Uždaviniai

1. Supažindinti su korupcijos ir kitomis svarbiomis kurso sąvokomis. Suformuluoti paprastą, o kartu išsamų korupcijos apibrėžimą.
2. Atskleisti korupcijos reiškinio sudėtingumą ir įvairialypiškumą.

I. Įvadinė paskaita (planas)

1. Supažindinama su korupcijos studijų svarba, trumpai nusakant šio reiškinio sąvoką (piktnaudžiavimas valdžia siekiant privačių interesų). Pabrėžiama destruktvyvi korupcijos įtaka visuomenei. Kompleksinė korupcijos prigimtis – posovietinių šalių raidos bruožas. Šiuo požiūriu pravers T. G. Grosse publikacija „Antikorupciniai veiksmai ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) šalyse“, skelbiama Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos tinklapyje (žr. http://www.stt.lt/files/antikorup_1_dalis.pdf ir http://www.stt.lt/files/antikorup_2_dalis.pdf).
2. Iškeliama išsamaus požiūrio į korupciją svarba tiek individo, tiek visuomenės gyvenime, nes kiekvienas su šiuo reiškiniumi dažniau ar rečiau susiduriame. Keliamas prevencinių korupcijos atžvilgiu pedagogo profesijos funkcijų klausimas. Pabrėžiant kritinės analizės svarbą, pateikiami pagrindiniai argumentai už ir prieš korupciją (vėl galima pasinaudoti minėtają T. G. Grosse publikacija). Korupcija paminima ir socialinės institucionalizacijos kontekste – kova su ja dažnai tampa interesų raiškos priemone (pavyzdžiui, daugelis politikų mielai naudojami kovos su korupcija šūkiams).
3. Atskleidžiama istorinė korupcijos prigimtis: senovės Rytai (administracinės korupcijos pavyzdžiai¹), Abiejų Tautų Respublika (politinės korupcijos pavyzdžiai²), tarpukario Lietuvos Respublika (lašinių skutimo byla, sacharino byla, pašto ženklų byla³), Sovietų Sąjunga (administracinės ir politinės korupcijos pavyzdžiai⁴). Trumpai prisimenami pastarųjų metų korupcijos skandalai Lietuvoje. Pabrėžiama, kad korupcijos visiškai išnaikinti neįmanoma, tačiau galima ją sumažinti ir kontroliuoti.
4. Pristatomi Jungtinių Tautų, „Transparency International“ organizacijos, užsienio ir Lietuvos autorių suformuluoti korupcijos apibrėžimai, Lietuvos Respublikos teisės aktai (Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas). Apibrėžimo konstravimo problema.
5. Seminaro dalyviams išdalijama pagrindinių kurso sąvokų atmintinė (žr. priedą).

¹ Žr. daugelį senovės istorijos vadovėlių, pavyzdžiui, J. Varnienės „Senosios civilizacijos“ (Vilnius: Vilniaus knyga, 2004).

² Žilėnas A., *LDK finansų pagrindai*, d. 1. Vilnius: Lietuvos banko leidybos ir poligrafijos skyrius, 1996; Ragauskas A., *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. II pusėje*. Vilnius: Diemedis, 2002.

³ *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961.

⁴ Voslenskij N., *Nomenklatura*. Moskva: Progress, 1995.

II. „Jūsų pozicija“ (diskusijos metodas)

Trukmė

Užsiėmimas trunka 1–1,5 val., dalyvauja 10–30 studentų.

Paskirtis

Taikant šį metodą, studentai skatinami nagrinėti savo požiūrį į korupciją, ugdomas gebėjimas dalytis nuomonėmis nepaisant jų individualių skirtumų.

Eiga

1. Vienoje auditorijos pusėje pakabinamas lapas su parašytu teigiamu ženklu (+), o kitoje – su neigiamu (-).
2. Studentams pranešama, kad bus skaitomi įvairūs teiginiai. Sutinkantieji su perskaitytu teiginiu turės pereiti į auditorijos pusę, kurioje yra pliuso ženklas, o nesutinkantieji – į pusę, kurioje yra minuso ženklas. Neturintieji nuomonės liks auditorijos viduryje ir savo požiūrio komentuoti negalės.
3. Skaitomas pirmas teiginys. (Teiginių pavyzdžiai: „Einant pas gydytoją, būtina jam ką nors nunešti“, „Susitarti su kelių policininku yra normalu: abiem naudinga ir visuomenei nežalinga“, „Korupcija padeda greičiau priimti sprendimus“ ir pan.) Svarbu, kad formuluojami teiginiai būtų kontroversiški ir sudarytų galimybę modeliuoti tolesnių padarinių situacijas. Pavyzdžiui, naudinga susitarti su kelių policininku, bet jeigu tai taps įprasta praktika, galbūt neilgai trukus išgėręs, tačiau „susitaręs“ vairuotojas užvažiuos ant praeivio.
4. Perskaičius teiginį, visi studentai užima vieną iš galimų pozicijų ir kiekvienas prašomi ją pakomentuoti. Išsakomi argumentai, pagrindžiantys pasirinktą nuomonę. Vieno studento pasisakymui skiriamos 2–3 min.
5. Kai išklausomos visos nuomonės, norintieji gali savo požiūrį pakeisti pereidami į kitą auditorijos pusę.
6. Išnagrinėjus visus teiginius, pradedama diskusija. Aptariami šie klausimai:
  - Ar sunku buvo pasirinkti poziciją? Kodėl? Ar sunku buvo stovėti auditorijos viduryje ir negalėti pareikšti savo nuomonės?
  - Kokie argumentai buvo išsakyti? Kuo jie rėmėsi – faktais ar emocijomis? Kurie iš jų buvo efektyvesni?

Pastaba. Teiginius galima keisti ir koreguoti, svarbu, kad jie būtų diskusiniai.

Patirtis taikant metodą

Aprašytasis metodas buvo taikomas dirbant su Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto studentais. Jis padėjo įgyvendinti užsiėmimo tikslus, parengė studentus tolesniam korupcijos nagrinėjimui, sustiprino jų kritinį požiūrį į visuomenėje paplitusius stereotipus, nekritiškas korupciją vertinančias klišes. Pavyzdžiui, keletas respondentų teigė, kad gydytojui visada verta „duoti“, nes taip gaunamos geresnės paslaugos, sutaupomas laikas procedūroms (įprastas stereotipas, o iš socialinės psichologijos žinome, kad stipri nuostata lemia ir atitinkamą elgseną). Tačiau diskusijos metu ši mintis buvo išplėto-ta daug toliau: kas atsitiktų žmonėmis, kurie negali susimokėti gydytojui, arba kokių neigiamų padarinių galima tikėtis iš gydytojo, kuris baigė studijas duodamas kyšius ir

negavo reikiamų žinių. Keletą kartų buvo paminėta Lietuvoje gaji klientinių ryšių tradicija, kai be pažįstamų, globėjų labai sunku susirasti darbą, o ši aplinkybė lyg ir pateisina korupciją. Atsirado oponentų, kurie gana argumentuotai įrodinėjo, kad rinkos ekonomikoje nuoširdus darbas (o pirmiausia – studijos) vis labiau atsiperka ir kad korupcija, ypač privačiame versle, kuris orientuotas į didžiausią kompetenciją, tampa nenaudinga.

Vertinimas

Užsiėmimas yra įvadinis ir skirtas nuomonėms išreikšti, o ne turimoms žinioms ar įgūdžiams įvertinti, todėl formaliai galima vertinti tik dalyvavimą jame.

Priedas. Pagrindinės kurso sąvokos

Antikorupciniai standartai – elgesio ir teisės normų visuma, maksimaliai mažinanti galimybes pasireikšti korupcijai.

Antikorupcinis švietimas – piliečių antikorupcinių nuostatų ugdymas.

Klientiniai ryšiai – globėjo ir kito asmens ar asmenų grupės (klientų) abipusiškai naudingi ryšiai bei įsipareigojimų sistema.

Korupcija – piktnaudžiavimas tarnyba siekiant privačios naudos (vienas iš galimų apibrėžimų).

Korupcijos išaiškinimas ir teisinis persekiojimas – nustatomos korupcinės veikos, įgyvendinami bausmės neišvengiamumo ir teisingumo principai.

Korupcijos pažinimas – gebėjimas laiku ir visapusiškai atpažinti korupcijos apraiškas.

Korupcijos prevencija – korupcijos priežasčių ir veiksnių šalinimas.

Korupcijos rūšys pagal veikimo sritį – administracinė, politinė, privataus sektoriaus, tarptautinė.

Korupcijos rūšys pagal veiksmų tikslus – biurokratinė, reguliacinė, prevencinė, padarinių likvidavimo.

Lobistas – turintis teisę užsiimti lobistine veikla fizinis asmuo, įmonė, įstaiga arba organizacija, įstatymo nustatyta tvarka įrašyti į lobistų sąrašą.

Lobistinė veikla – atlygintini lobistų veiksmai, kuriais siekiama daryti įtaką, kad būtų keičiami, pildomi ar pripažįstami netekusiais galios teisės aktai, priimami arba nepriimami nauji teisės aktai. Ši veikla skirta užsakovo interesams įgyvendinti nepažeidžiant asmens teisių ar visuomenės ir valstybės interesų.

Nepotizmas – klientinė sistema, kuri reiškiasi giminių rėmimu.

Nusikalstamos korupcinio pobūdžio veikos – kyšininkavimas, tarpininkavimas, papirkimas, kitos nusikalstamos veikos, padarytos viešojo administravimo sektoriuje arba teikiant viešąsias paslaugas siekiant naudos sau ar kitiems asmenims: piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi arba įgaliojimų viršijimas, piktnaudžiavimas oficialiais įgaliojimais, dokumentų ar matavimo priemonių suklastojimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas ar iššvaistymas, tarnybos paslapties atskleidimas, komercinės paslapties atskleidimas, neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas, nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas, kišimasis į valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklą ar kitos nusikalstamos veikos, kai jomis siekiama ar reikalaujama kyšio, papirkimo arba nuslėpti ar užmaskuoti kyšininkavimą ar papirkimą.

Patronas – klientinių ryšių sistemos dalis – ką nors globojantis ar proteguojantis asmuo arba institucija.

Pinigų plovimas – veika, kuria siekiama įteisinti arba nuslėpti nusikalstamu būdu įgytų pinigų kilmę.

Privatieji interesai – valstybinėje tarnyboje dirbančio asmens (jo artimo giminaičio ar šeimos nario) privatus turtinis ar neturtinis suinteresuotumas, galintis turėti įtakos sprendimams, priimamiems einant tarnybines pareigas.

Viešasis administravimas – įstatymų reglamentuojama valstybės ir vietos savivaldos institucijų vykdomoji veikla, skirta teisės aktams, vietos savivaldos sprendimams įgyvendinti, numatytoms viešosioms paslaugoms administruoti.

Viešieji interesai – visuomenės suinteresuotumas, kad asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje, visus sprendimus priimtų nešališkai ir teisingai.

Viešojo administravimo principai – įstatymo viršenybė (veikla grindžiama teisiniais pagrindais), objektyvumas (veiksmai turi būti nešališki), nepiknaudžiavimas valdžia (draudžiama vykdyti veiklą neturint įgaliojimų arba priimti sprendimus siekiant kitų, negu įstatymų nustatyta, tikslų).

Viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktas – situacija, kai valstybinėje tarnyboje dirbantis asmuo, atlikdamas pareigas ar vykdydamas pavedimą, turi priimti sprendimą ar dalyvauti jį priimant arba įvykdyti pavedimą, susijusį ir su jo privačiais interesais.

6 tema „Politinės, pilietinės, edukacinės iniciatyvos“

Kompleksinis korupcijos prevencijos pobūdis. Antikorupcinės strategijos OECD šalyse. Žiniasklaida kaip korupcijos prevencijos veiksnys. Pilietinio spaudimo svarba korupcijos prevencijai. Korupcijos prevencijos santykis su atsakomybe, demokratija, kritiniu mąstymu ir t. t. Antikorupcinis ugdymas ir jo patirtis Lietuvoje.

Uždaviniai

1. Įvertinti korupcijos prevencijos galimybes, išplėsti jas artimiausioje studentų aplinkoje.
2. Sustiprinti studentų, o netiesiogiai – ir jų kolegų antikorupcinę laikyseną.

Trukmė

Tema nagrinėjama 8 akademinės valandas seminaruose ir 10 savarankiško darbo valandų.

Įvadinė paskaita (planas)

Šioje paskaitoje dėstytojas primena svarbiausius ankstesnės temos „Teisiniai korupcijos prevencijos pagrindai“ teiginius ir pabrėžia, kad sėkminga korupcijos prevencija yra kompleksinio pobūdžio, t. y. kad neužtenka vien ją teisiškai reguliuoti ir persekioti, o būtina ir aktyvi pilietinės visuomenės pozicija, žiniasklaidos parama, antikorupcinis švietimas ir kitos iniciatyvos. Pateikiama žiniasklaidos iniciatyvų atskleidžiant korupcijos faktus pavyzdžių (R. Pakso, Seimo narių skandalai). Pabrėžiant kompleksinį korupcijos pobūdį, labiausiai iškeliamą pilietinės visuomenės brandos svarba. Sąžiningumas ir įstatymų laikymasis yra vienos iš pagrindinių pilietinių dorybių, kurios labiausiai įsitvirtinusios Vaka-

rų demokratijose. Pagrindžiant pilietinės visuomenės svarbą, nagrinėjamas Italijos atvejis, kuris išsamiai aptartas R. Putnam studijoje „Kad demokratija veiktų“⁵. Dėstytojas, remdamasis šio autoriaus pateikiamais kiekybiniais ir kokybiniais duomenimis, iliustruoja pilietinių nuostatų ir elgsenos įtaką klientinių ryšių sistemai, patronatui, valdininkų abejingumui, piktnaudžiavimui ir kitoms korupcijos apraiškoms. Apibendrinantis motyvas, leidžiantis nuosekliai pereiti prie aktyvaus darbo, yra tezė, pabrėžianti pilietinių dorybių, pilietinės etikos svarbą vykdant korupcijos prevenciją.

II. „Kuriame aukštosios mokyklos dėstytojų (studentų) etikos kodeksą“ (aktyvus metodas)

Eiga

1. **Pirmajame seminare** dėstytojas primena pastarųjų metų tyrimų rezultatus, kurie rodo, kad korupcija aukštosiose mokyklose yra tapusi sisteminiu reiškiniu, ir, išskeldamas etikos svarbą, siūlo užsiėmimą „Kuriame aukštosios mokyklos dėstytojų (studentų) etikos kodeksą“. Sudedamoji šių kodeksų dalis galėtų būti ir korupcijos prevencija.
2. Atsižvelgiant į dalyvių skaičių, sudaromos dvi arba keturios grupės (1 + 1 arba 2 + 2), kurios kurs dėstytojų ir studentų etikos kodeksus. Pirmoji užduotis – grupės aptaria tokių kodeksų funkcijas akademinėje bendruomenėje (galima pasitelkti minčių lietu).
3. Darbo grupės pristato savo išdiskutuotas kodeksų funkcijas, dėstytojas jas apibendrina ir formuluoja kitą užduotį – išnagrinėti dokumentus, apibrėžiančius dėstytojų ir studentų veiklą Lietuvos Respublikoje (Aukštosios mokyklos statutą, Švietimo įstatymą, Aukštojo mokslo įstatymą) ir užsienyje (pavyzdžiui, užsienio universitetų statusus). Pagrindinis namų darbo tikslas – iš šių dokumentų išrinkti vietas, tiesiogiai arba netiesiogiai susijusias su dėstytojų ir studentų etika.
4. Pirmoji **antrojo seminaro** užduotis – darbo grupės suderina namie pasižymėtas dokumentų vietas, jas taiso ir patvirtina kaip tinkamas rengiamiems kodeksams. Grupės pristato savo požiūrius, žymisi pastabas ir siūlymus.
5. Antra užduotis – formuluoti rengiamų kodeksų pozicijas, kurios nesiriboja vien išnagrinėtais formaliais dokumentais, ir įtraukti moralės, etikos nuostatas, kurios neretai yra santykinio pobūdžio, todėl būtina aktyviai derinti nuomones, svarstyti. Darbo grupės pristato savo formuluotes, pagrindžia jų svarbą, išklauso kritines pastabas. Namų užduotis – į kodeksų variantus įtraukti pastabas ir į kitą seminarą atsinešti suredaguotus tekstus.
6. Dėstytojas pareiškia, kad parengtus kodeksų projektus turi įvertinti potencialūs jų vartotojai – dėstytojai ir studentai. Tam siūlomas interviu metodas. Prisimenami pagrindiniai interviu reikalavimai⁶.
7. Remdamasis dėstytojo patarimais, kiekvienas grupės narys apsiima gauti interviu iš keleto dėstytojų ir studentų, siekdamas išsiaiškinti jų požiūrį į parengtuosius dokumentus. Dar galima apklausti administracijos atstovus, pavyzdžiui, katedrų vedėjus, dekanus ir pan.

⁵ Putnam R., *Kad demokratija veiktų*. Vilnius: Margi raštai, 2001, p. 114–159, 215–251.

⁶ Galima remtis įvairiomis metodinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, K. Kardelio „Socialinių tyrimų metodologija“ (Kaunas: Judex, 2003, p. 194–200).

8. **Trečiasis seminaras** prasideda interviu metu surinktų duomenų aptarimu. Grupės papildo kuriamus kodeksus. Jeigu dėstytojų ir studentų etikos kodeksus rašo po dvi grupes, šioje darbo pakopoje skiriama laiko požiūriams suderinti ir bendram dokumentui parengti. Dar kartą peržvelgiami galutiniai kodeksų variantai, taisomas stilius ir gramatinės klaidos.
9. Dėstytojas pereina prie pasirengimo pristatyti sukurtuosius kodeksus akademinėi bendruomenei. Pristatyme dalyvaus visi darbo grupės nariai, paeiliui supažindindami su kodeksų punktais ir juos komentuodami. Numatoma pristatymo data, auditorija, būtina techninė įranga ir pan.
10. **Ketvirtasis seminaras** ir yra parengtų kodeksų pristatymas akademinėi bendruomenei, t. y. pakviestiems dėstytojams, administracijos atstovams, Studentų sąjungos vadovams, studentams, kurie sutiko dalyvauti renginyje. Pristatymas vyksta iš anksto aptarta tvarka. Tikslinga pakomentuoti argumentus, kodėl kiekvienas punktas buvo įtrauktas į kodeksą, pavyzdžius, respondentų atsiliepimus ir kitą medžiagą.
11. Renginys apibendrinamas pasiūlant parengtus kodeksus įtraukti į katedros, fakulteto ar universiteto administracijos, Studentų sąjungos veiklos darbotvarkę, tikintis, kad jie bus toliau tobulinami ir galiausiai – paskelbti. Kadangi etinės nuostatos susiklosto per ilgą laiką, būtų sunku tikėtis pristatyme suformuluoti atitinkamą formaliai galiojantį dokumentą, bet toks pristatymas mažų mažiausiai bent jau „suaktyvins smegenų darbą“, „pakutens moralę“. O tai irgi padeda stiprinti anti-korupcinę laikyseną.

Vertinimas

Vertinamas dalyvavimas grupių darbe, gautų interviu kokybė, parengtų kodeksų pristatymas. Šio užsiėmimo įvertinimas sudaro iki 25 proc. bendro įvertinimo, nes užima lygiai tiek bendro studijų laiko, skirto šiam laisvai pasirenkamam dalykui.

Metodo apmąstymas

1. Kurdamas (-a) dėstytojų (studentų) etikos kodeksą, aš sužinojau, kad...

---

2. Kurdamas (-a) dėstytojų (studentų) etikos kodeksą, aš išmokau (daryti, veikti, būti ir t. t.)...

---

3. Kurdamas (-a) dėstytojų (studentų) etikos kodeksą, aš supratau, kad...

Gintarė Šatienė

KORUPCIJA IR ANTIKORUPCINĖ POLITIKA

LAISVAI PASIRENKAMAS BAKALAURO STUDIJŲ KURSAS

Išplėstinė programa

Kurso paskirtis

1. Ugdyti studentų pilietinę brandą, atsakingumą, gebėjimą atpažinti asmeninių ir visuomeninių interesų derinimą.
2. Padėti formuoti kritinį požiūrį į korupciją kaip kompleksinę visuomenės ir valstybės problemą.

Uždaviniai

1. Suteikti korupcijos, kaip kompleksinės problemos, sampratos žinių.
2. Išnagrinėti korupcijos priežastis ir aptarti jų šalinimo būdus.
3. Įvertinti korupcijos žalą.
4. Išnagrinėti Lietuvos antikorupcinės politikos ypatumus.
5. Apžvelgti Europos Sąjungos antikorupcinę politiką.

Auditoriniai užsiėmimai

Paskaitos ir pratybos

1 tema „Korupcijos sampratų įvairovė“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – susipažinti su įvairiomis korupcijos, kaip visuomenės ir valstybės problemos, sampratomis ir, jas apibendrinus, suformuoti kritinį požiūrį į šį reiškinį.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Pateikti kriminologinę ir teisinę korupcijos charakteristiką.
2. Susipažinti su klasikiniu korupcijos sąvokos apibrėžimu.
3. Aptarti Lietuvos Respublikos teisės aktuose esančius korupcijos apibrėžimus.
4. Išnagrinėti Europos Sąjungos institucijų teisės aktuose įtvirtintus korupcijos apibrėžimus.
5. Apibendrinti įvairius korupcijos apibrėžimus, išskirti jų pranašumus ir trūkumus.

Pratybos (2 val.)

Tikslas – nagrinėjant būdingus šiam reiškiniui bruožus suformuluoti tikslų korupcijos apibrėžimą.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Suvokti ir kritiškai įvertinti asmeninės naudos siekimą ir piktnaudžiavimo valdžia galimybes siekiant asmeninės naudos.
2. Įvertinti slėpimą kaip akivaizdų korupcijos bruožą.
3. Išnagrinėti aktyviusius ir pasyviuosius korupcijos požymius.
4. Susieti teoriją su praktika numatant galimų korupcijos atvejų įvertinimą.
5. Argumentuoti pristatant rezultatus.
6. Bendradarbiauti dalijantis mintimis ir patirtimi.

Metodai

1. Užduočių atlikimas grupėmis ir rezultatų pristatymas savo grupei.
2. Situacijų analizė – atvejų įvertinimas korupcijos reikšimosi požiūriu.
3. Darbas poromis su studijų orientyru (klausimynu) siekiant argumentuoti atsakymus.

2 tema „Korupcijos rūšys ir formos“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – suvokti ir nagrinėti korupcijos rūšis ir formas, nurodyti jų ypatumus.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Aptarti korupcijos vietą demokratinėje teisinėje valstybėje.
2. Išanalizuoti biurokratinę, verslo, prevencinę, reguliacinę ir padarinių likvidavimo korupciją.
3. Išnagrinėti administracinę ir politinę korupciją, privataus sektoriaus ir tarptautinių ūkinių santykių (sandorių) korupciją, taip pat korupciją, susijusią su tarptautinėmis organizacijomis.
4. Išskirti korupcijos rūšių ir formų ypatumus, įvertinti juos.
5. Atskleisti santvarkų ir politinių režimų įtaką korupcijos sampratai ir jos reikšimosi formoms.

3 tema „Korupcijos reikšmasis, atpažinimas, diagnostika, paplitimas“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – suvokti korupcijos reikšimosi galimybes, gebėti atpažinti jos atvejus.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Išanalizuoti korupcijos suvokimo indeksą.
2. Išnagrinėti santykius su kitomis institucijomis ir santykius atitinkamų institucijų viduje.
3. Aptarti korupcijos atpažinimo ir diagnostikos ypatumus.
4. Susipažinti su korupcijos paplitimo tendencijomis.

Pratybos (4 val.)

Tikslas – gebėti nustatyti korupcijos atvejus ir pasireiškimo tikimybę.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Susipažinti su korupcijos tyrimo metodais.
2. Analizuoti korupcija laikytinus atvejus.
3. Susipažinti su statistiniais duomenimis ir gebėti juos argumentuotai paaiškinti.
4. Aptarti korupcijos tyrimo galimybes.
5. Išnagrinėti ekspertų apklausos duomenis.
6. Gebėti aptarti korupcijos skandalus.

Metodai

1. Užduočių atlikimas grupėmis ir rezultatų pristatymas savo grupei.
2. Situacijų analizė – atvejų įvertinimas korupcijos reiškimosi požiūriu.
3. Laisvasis rašymas, aptarimas poromis ir su grupe.
4. Skaitymas ir apibendrinimas.
5. Atskirų temos elementų susiejimas į visumą atspindinčią struktūrą.

4 tema „Korupcijos mastas ir lygis Lietuvoje“

Paskaita (4 val.)

Tikslas – susipažinti su korupcijos lygio, masto bei tendencijų tyrimų rezultatais ir juos aptarti.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Susipažinti su visuomenės gyvenimo sritimis, kuriose labiausiai reiškiasi korupcija.
2. Išnagrinėti ir įvertinti korupcijos lygio, masto ir tendencijų tyrimų rezultatus.
3. Išnagrinėti santykinio korupcijos lygio Lietuvoje ypatumus.
4. Aptarti korupcijos Lietuvoje tendencijas.

5 tema „Korupcijos lygis ir paplitimas Europos Sąjungoje“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – susipažinti su korupcijos lygio ir paplitimo ES valstybėse (Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje ir t. t.) ypatumais.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Įvertinti korupcijos lygį ir paplitimą ES.
2. Įvardyti bruožus, skiriančius korupcijos lygį ir paplitimą ES nuo korupcijos lygio ir paplitimo Lietuvoje.
3. Palyginti Lietuvoje pasireiškiančius korupcijos atvejus su ES valstybėse pasireiškiančiais korupcijos atvejais.

6 tema „Stichinė ir sisteminė korupcija Lietuvoje“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – susipažinti su stichinės ir sisteminės korupcijos Lietuvoje ypatumais ir įvertinti šias korupcijos rūšis.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Išnagrinėti stichinės korupcijos bruožus ir jų reiškimosi atvejus Lietuvoje.
2. Ištirti sisteminės korupcijos ypatumus Lietuvoje.
3. Aptarti stichinės korupcijos tapimo sisteminė procesą ir jo tendencijų priežastis.
4. Išnagrinėti situacijas, įvertinti jas stichinės ir sisteminės korupcijos požiūriu.

7 tema „Korupcijos priežastys ir jų analizė“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – išnagrinėti požiūrius į korupcijos priežastis ir aptarti jų pranašumus bei trūkumus.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Susipažinti su ekonominėmis korupcijos priežasčių teorijomis.
2. Išnagrinėti ekonominio požiūrio į korupciją ypatumus ir jo nulemtas kovos su korupcija priemones.
3. Aptarti organizacinę korupcijos priežasčių teoriją.
4. Išskirti korupcijos ir tarnybinės kontrolės stokos priežastinį ryšį.
5. Susipažinti su etine ir kultūrine korupcijos priežasčių teorija.

Pratybos (4 val.)

Tikslas – išnagrinėti korupcijos priežasčių kompleksą ir jo požiūriu įvertinti Lietuvą.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Išmokti nustatyti korupcijos priežastis.
2. Išnagrinėti ekonominės korupcijos priežasčių teorijos ir kyšio paėmimo tikimybės formules.
3. Išanalizuoti korupciją sukeliančių veiksnių kompleksą.
4. Gebėti išaiškinti organizacinės korupcijos teorijos ypatumus.
5. Aptarti pagrindinius etinės ir kultūrinės korupcijos teorijos aspektus.
6. Įvertinti korupciją ir tarnybinės kontrolės stoką.
7. Suvokti valdininkų dorovės ir korupcijos ryšį.

Metodai

1. Užduočių atlikimas grupėmis ir rezultatų pristatymas savo grupei.
2. Situacijų analizė – atvejų įvertinimas korupcijos priežasčių požiūriu.
3. Laisvasis rašymas, situacijų aptarimas poromis ir su grupe.
4. Grupių darbas su užduotimis ir atsakymų papildymas išnagrinėjus savą teksto dalį. Rezultatų pristatymas.

8 tema „Integruota korupcijos teorija“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – susipažinti su integruota korupcijos teorija, pabrėžiant korupciją kaip universalų reiškinių, egzistuojantį įvairiais laikotarpiais, esant skirtingoms visuomenės struktūroms.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Susipažinti su korumpuoto valdininko samprata ir ypatumais.
2. Išanalizuoti asmenybės neutralizavimo teorijos mechanizmą.
3. Išnagrinėti valdininko sprendimo nuasmeninimą, jo esmę ir reikšmę.
4. Aptarti mechanizmus, kurie užtikrina nuasmenintus sprendimus (biurokratinė karjera, biurokratinė ideologija, teisinės sankcijos).
5. Išnagrinėti valdininko asmenybės bruožus pabrėžiant vidinį konfliktą.
6. Aptarti biurokrato asmenybės konfliktiškumo padarinius.

9 tema „Korupcijos grėsmė ir padariniai, jų analizė“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – susipažinti su įvairiomis korupcijos grėsmės ir padarinių sampratomis ir, jas apibendrinus, suformuoti kritišką požiūrį į korupcijos žalą.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Aptarti neigiamus korupcijos padarinius, apibrėžtus teisės normų aktuose.
2. Susipažinti su atskirų autorių požiūriais į korupcijos grėsmę ir padarinius.
3. Apibendrinti autorių požiūrius į korupcijos grėsmę ir padarinius, išskirti viešųjų ir privačiųjų visuomenės santykių sritis, kuriose reiškiasi korupcijos padariniai.
4. Šių sričių kontekste išnagrinėti konkrečius korupcijos padarinius (pavyzdžiui, neįgyvendinti valstybės valdžios tikslai, didėja valdymo išlaidos, blogėja administracinio darbo kokybė, trinka rinkos ir privataus verslo funkcionavimo sąlygos, mažėja ūkio efektyvumas ir pan.).

10 tema „Korupcija ir įstatymas. Teisėsaugos institucijos ir korupcija“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – išnagrinėti korupcijos ir įstatymų santykį teisėsaugos institucijų darbo ir politinės veiklos kontekste.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Aptarti korupcijos ir įstatymų santykio ypatumus (pavyzdžiui, baudžiamojo įstatymo pažeidimas, diskrecija ir pareigūno įgaliojimai, korupcijos apibrėžimas įstatymuose ir pan.).
2. Išnagrinėti valstybės tarnybos ir korupcijos santykį, išskiriant korupcijos pasireiškimo šioje srityje galimybes.
3. Aptarti politinės korupcijos ypatumus, pirmiausia išskiriant veikas, nukreiptas prieš rinkimų teisę.
4. Išanalizuoti korupciją ir tarnybinės kontrolės stokos įtaką jai.

Pratybos (4 val.)

Tikslas – suvokti, kokios galimybės pasireikšti korupcijai valstybės tarnyboje, viešajame administravime ir politikoje.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Išnagrinėti biurokratijos ypatumus ir diskrecijos teisę.
2. Aptarti valdininko biurokrato asmenybę, jai būdingus bruožus ir gebėti teigiamus šios asmenybės ypatumus atskirti nuo neigiamų.
3. Gebėti įvertinti biurokratijos vaidmenį korupcijoje.
4. Išnagrinėti vidinį konfliktą, psichologinius ir socialinius konfliktiškumo padarinius, tinkamai suvokti jų reikšmę.
5. Išnagrinėti teisinės valstybės tarnybos ir viešojo administravimo nuostatas (valstybės tarnybos ir viešojo administravimo sistemų skaidrumą, komplektavimą ir funkcionavimą, atsakomybės ypatumus), jų reikšmę antikorupcinei politikai.
6. Aptarti politinės korupcijos bruožus ir būtinybę riboti politikų galią.
7. Remiantis kitų dalykų žiniomis, tinkamai suvokti ir išnagrinėti konkrečius korupcijos reiškimosi teisės saugos institucijose, politikoje ir viešajame administravime ypatumus, išskirti ir suformuluoti pagrindines mintis, pasiūlymus, kaip tobulinti teisinę sistemą siekiant sumažinti galimybę pasireikšti joje korupcijai.

Metodai

1. Kompozicijos metodas atrenkant požymius, atitinkančius konkretų korupcijos atvejį.
2. Darbas mažomis grupelėmis ir poromis analizuojant situacijas.
3. Klausinėjimo metodas ir rezultatų pristatymas.
4. Skaitymas ir apibendrinimas poromis.

11 tema „Esminiai korupcijos prevencijos sistemos aspektai ir sudedamosios dalys“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – susipažinti su korupcijos prevencijos sistemos ypatumais.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Išnagrinėti korupcijos prevencijos sampratą.
2. Aptarti kovos su korupcija sampratos formavimosi Lietuvoje ištakas ir šaltinius.
3. Remiantis tarptautine praktika, išnagrinėti sėkmingos kovos su korupcija strategijos nuoseklumo ir stabilumo bruožus.
4. Išskirti ir išnagrinėti atskiras kovos su korupcija organizavimo sistemos sudedamąsias dalis.
5. Išskirti svarbiausias kovos su korupcija sistemos sudedamąsias dalis ir išryškinti jų pranašumus.

12 tema „Antikorupcinės politikos kūrimas ir įgyvendinimas Lietuvoje“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – išnagrinėti antikorupcinės politikos kūrimo ir įgyvendinimo Lietuvoje ypatumus.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Išnagrinėti antikorupcinės politikos sąvoką.
2. Aptarti sudedamąsias antikorupcinės politikos dalis.

3. Išnagrinėti etalonų nebuvimo įtaką antikorupcinei politikai.
4. Susipažinti su antikorupciniais įstatymais.
5. Aptarti institucijas, kovojančias su korupcija, ir įvertinti jų veiklos rezultatus.

Pratybos (2val.)

Tikslas – suvokti korupcijos prevencijos sistemos būtinybę, jos pranašumus ir trūkumus.

Uždaviniai

1. Išnagrinėti teisinius ir institucinius kovos su korupcija pagrindus.
2. Aptarti antikorupcinius įstatymus ir svarbiausias jų nuostatas.
3. Susipažinti su praktiniu antikorupcinių įstatymų įgyvendinimu.
4. Išnagrinėti antikorupcinių įstatymų leidybos problemas ir suformuluoti jų sprendimo variantus.
5. Aptarti institucijų, kovojančių su korupcija, veiklą, nurodyti šios veiklos pranašumus ir trūkumus.

Metodai

1. Užduočių atlikimas grupėmis ir rezultatų pristatymas savo grupei.
2. Situacijų analizė – institucijų, kovojančių su korupcija, veiksmų įvertinimas.
3. Kompozicijos metodas atrenkant požymius, leidžiančius atpažinti netobulus antikorupcinius įstatymus.

13 tema „Teisiniai korupcijos prevencijos pagrindai Lietuvoje“

Paskaita (4 val.)

Tikslas – išnagrinėti teisinius korupcijos prevencijos pagrindus Lietuvoje.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Susipažinti su pagrindiniais teisinių korupcijos prevencijos pagrindų istorinės raidos bruožais.
2. Nurodyti ir išnagrinėti pagrindines nacionalinės kovos su korupcija strategijos nuostatas.
3. Aptarti, kuo grindžiamas turto ir lėšų teisėtumas.
4. Išnagrinėti pinigų plovimo prevencijos sąlygas.
5. Išnagrinėti lobistinę veiklą ir jos sąlygas.
6. Susipažinti su valstybės tarnybos ir viešojo administravimo sistema bei jos skaidrumu.
7. Aptarti skaidrią politinę sistemą ir jos funkcionavimo ypatumus.
8. Išnagrinėti teisės gauti informaciją apie valstybės ir savivaldybių įstaigų veiklą pagrindinius bruožus.

14 tema „Antikorupcinės politikos bruožai Europos Sąjungos valstybėse“

Paskaita (2 val.)

Tikslas – susipažinti su pagrindiniais antikorupcinės politikos ES valstybėse bruožais.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Antikorupcinės politikos suvokimo ypatumai ES valstybėse.
2. Teisės aktai, reglamentuojantys antikorupcinės politikos ypatumus ES.
3. Pagrindinės antikorupcinės politikos priemonės, kurių imasi ES valstybės.
4. Pagrindinių antikorupcinės politikos, vykdomos ES valstybėse, bruožų palyginimas su Lietuvos antikorupcine politika.

Pratybos (2 val.)

Tikslas – suvokti antikorupcinės politikos svarbą ir išskirti sėkmingos kovos su korupcija veiksnius.

Uždaviniai ir nagrinėjami klausimai

1. Išnagrinėti konkrečių ES valstybių (pavyzdžiui, Vokietijos, Prancūzijos ir kt.) korupcijos prevenciją.
2. Aptarti galimybes pritaikyti Lietuvoje šių šalių praktiką įgyvendinant antikorupcinius projektus.

Metodai

1. Situacijų analizė ir darbas grupėmis atrenkant teigiamus ir neigiamus antikorupcinės politikos, vykdomos konkrečioje valstybėje, bruožus.
2. Minčių lietus ir atsakymų aptarimas grupėmis.
3. Skaitymas ir apibendrinimas.

Iš viso paskaitų – 32 val.

Iš viso pratybų – 16 val.

Literatūra

1. Christian D., Fisanick A., Csonka P. ir kt., *Šiuolaikinis nusikalstamumas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.
2. Dapšys A., „Organizuotas nusikalstamumas ir korupcija: prevencijos ir kontrolės sistemos kūrimo Lietuvoje prielaidos ir perspektyvos“, in *Teisės problemos*, 1997, Nr. 4.
3. *Explanatory Report to Criminal Law Convention on Corruption (ETS 173)*. Strasbourg, 1999 (<http://conventions.coe.int>).
4. Jočienė D., „Korupcija postkomunistinėse šalyse“, in *Teisės problemos*, Nr. 1. Vilnius, 1997.
5. Justickis V., *Kriminologija*, d. 1. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
6. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.
7. „Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-771 'Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo'“, *Žin.*, 2002, Nr. 10-355.
8. „Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas. Nauja redakcija“, *Žin.*, 2003, Nr. 38-1657.
9. „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Žin.*, 1999, Nr. VIII-1316.
10. „Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas“, *Žin.*, 2000, Nr. VIII-1562.
11. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 8 d. nutarimas Nr. 1601 'Dėl korupcijos rizikos analizės atlikimo tvarkos patvirtinimo'“, *Žin.*, 2002, Nr. 98-4339.
12. *Measures to Prevent Corruption, Study of European Centre for Parliamentary Research and Documentation in the EU Member States*. Strasbourg, 1999.

13. Nacionalinės kovos su korupcija programos peržiūra ir įgyvendinimas, sektorių kovos su korupcija strategijų ir veiksmų planų parengimas ir įgyvendinimas – Lietuva. LI 9913.02.
14. Pivoriūnas A., „Nusikaltimai valstybės tarnybai ir korupcija – problemos ir jų sprendimo būdai“, *Justitia*, 1997, Nr. 6.
15. Rose-Ackerman S., *Valdžia ir korupcija: priežastys, padariniai ir reforma*. Vilnius: Vaga, 2001.
16. Tyrimas „Korupcinės situacijos Lietuvoje preliminarinis įvertinimas bei kovos su korupcija strategijos metmenų parengimas“. Baigiamasis pranešimas. Vilnius, 1999.
17. Trumpa U., *Nuo valdymo reformos link efektyvios kovos su korupcija*. Pranešimas konferencijoje „Korupcijos šaknų šalinimas – efektyvios kovos su korupcija pagrindas“. Vilnius, 2001 m. birželio 20 d. (<http://www.lrinka.lt/Pranesim/Antikorupcu.phtml>).
18. Vaitiekus S., *Korupcijos prevencijos sistema Lietuvoje: organizacijos ir veiksmų apžvalga*. Vilnius: „Transparency International“ Lietuvos skyrius, 2002.

Paskaitos pavyzdys

Korupcijos sampratų įvairovė

Sakoma, kad nuo Romos imperijos laikų nedaug kas pasikeitė: valdžia yra korumpuota, o didelė valdžia – dar korumpuotesnė. Tik atsiversk laikraštį ar įsijunk televizorių ir išgirsi apie valstybės tarnautojų nusizengimus bet kurioje pasaulio vietoje¹. Korupcijos reiškiny s senas kaip pasaulis. Dažnai literatūroje minima, kad kiek egzistuoja tarnyba, pareigos, pasitikėjimas pareigūnais, tiek egzistuoja ir pati korupcija². Šiuos žodžius pagrindžia 1997 m. gruodžio mėnesį paskelbti apie 150 dantiraščio įrašų, kuriuos danų archeologų grupė rado Sirijoje, Rakos mieste. Iš šių įrašų paaiškėjo, kad toje vietovėje buvęs asirų civilizacijos, gyvavusios XIII a. pr. Kr., administracinis centras. Rastas specialusis archyvas, priklausęs institucijai, atitinkančiai šių dienų vidaus reikalų ministeriją, kuriame buvo sukaupti duomenys apie kyšius imančius valdininkus³. Šiandien niekas neabejoja, kad korupcijos problema tiek Lietuvoje, tiek kitose pasaulio valstybėse tikrai egzistuoja, o jos mastas sunkiai nuspėjamas. Oficialus teisinis korupcijos buvimo įrodymas – tai oficiali, pagal atskirus korupciją apimančius baudžiamojo įstatymo straipsnius užregistruotų ir ištirtų nusikaltimų statistika bei teismuose paskelbtų nuosprendžių, atlikus atitinkamų baudžiamųjų bylų teisminį nagrinėjimą, analizė.

Pabrėžtina, kad korupcija – tai vienas svarbiausių organizuoto nusikalstamumo požymių, pasireiškiantis apsaugos sistemos nuo socialinės kontrolės sukūrimu⁴. Išties niekam ne paslaptis, kad organizuotos nusikaltėlių grupės turi ryšių su teisėsaugos ir valdžios institucijų darbuotojais. Papirkinėjimais, teikiamomis paslaugomis, šantažu, draugiškais ryšiais nusikaltėliai suinteresuoti gauti dominančią informaciją, kuri leistų jų grupėms saugiai veikti, išvengti baudžiamosios atsakomybės arba ją palengvinti. Organizuotas nusikalstamumas beveik visada susijęs su korupcija, todėl kelia grėsmę šalies valdymo

¹ Christian D., Fisanick A., Csonka P. ir kt., *Šiuolaikinis nusikalstamumas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, p. 18–19.

² Justickis V., *Kriminologija*, 1 d. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 344–345.

³ *Measures to Prevent Corruption, Study of European Centre for Parliamentary Research and Documentation in the EU Member States*. Strasbourg, 1999, p. 36–42.

⁴ Gutasakas A., *Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo prevencijos organizavimas Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 38.

sistemai, jos politiniam saugumui⁵. Antai Ukrainoje, Charkovo mieste, esantis organizuoto nusikalstamumo tyrimų centras priėjo prie itin radikalios išvados, kad organizuotas nusikalstamumas negali ilgesnį laiką egzistuoti be valstybės pareigūnų paramos⁶. Be abejo, tokią šių pareigūnų paramą nusikaltėliai užsitikrina korupciniais ryšiais.

Taigi korupcija yra valstybę iš vidaus griauantis reiškinys. Ir griaua ją būtent tie, kurie turėtų saugoti. O tai jau pernelyg didelė problema, reikalinga išsamios analizės, apimančios ne tik korupcijos, kaip atskiro socialinio-ekonominio reiškinio, sąvoką ir prigimtį, bet taip pat šio reiškinio priežastis, padarinius, prevenciją ir, žinoma, konkrečių atvejų tyrimą.

Socialinis korupcijos reiškinys gyvuoja nuo senovės kaip viena labiausiai paplitusių ir itin kenkiančių valstybės tarnybai elgesio formų. Pirmieji bandymai baudžiamosios teisės priemonėmis kovoti su korupcija Europoje sietini su 1810 m. Napoleono baudžiamuoju kodeksu, įtvirtinusi gana griežtas bausmes⁷. Korupcija panaši į mistinį reiškinį – visi apie ją kalba, bet niekas negali tiksliai įvardyti, kas tai. Vyrauja nuomonė, kad tokie nusikaltimai kaip kyšio, neteisėto atlyginimo priėmimas, papirkimas neatsiejami nuo korupcijos sąvokos. Tačiau taip pat akivaizdu, kad nors korupcija apima šiuos nusikaltimus, vien jais nesiriboja. O juk neišsiaiškinus reiškinio prigimties, sąvokos, negalima parengti ir kompleksinės jo kontrolės sistemos⁸. Atsižvelgiant į tai, pirmoje korupcijos ir antikorupcinės politikos dalyko paskaitoje būtina susipažinti su korupcijos sąvoka, apžvelgiant atitinkamą teisinę literatūrą ir tiek Lietuvos Respublikos, tiek tarptautinius teisės aktus.

Jau minėjome, kad vienokios ar kitokios formos ir masto korupcija objektyviai gyvuoja nuo tada, kai žmonijos istorijos aušroje atsirado valstybės valdžia. Pareigūnų, teisėjų, įvairaus lygio valdžios atstovų legalus ar nelegalus papirkimas buvo, yra ir dar ilgai bus toleruojamas ar baudžiamas. Neretai korupcijos problema ideologizuojama ir politizuojama. Tvirtinama, kad Lietuvoje besiplėtojantys rinkos ekonomikos santykiai (nuosavybės, gamybos, komerciniai ir vartojimo) yra labiau kriminalizuoti nei legitimuoti. Šių problemų „sovietizavimas“, t. y. visų bėdų vertimas buvusiai valstybės ir visuomenės formacijai, gali įtikinti tik naivuolius. Reikalas tas, kad Lietuvoje formuojasi „laukinio“ kapitalizmo rinkos santykiai, kitur gyvuojantys jau nuo praeito amžiaus pradžios, t. y. atsiliekantys nuo civilizuotose Vakarų valstybėse dabar susiformavusių socialinių, ekonominių ir kitų demokratinio kapitalizmo santykių visu puššimčiu, o gal ir daugiau metų⁹. Tai, kas jau pasakyta apie šį reiškinį, leidžia daryti išvadą, kad vienokios ar kitokios formos ir masto korupcija gyvuoja nuo pat Lietuvos valstybės susikūrimo, o dabartinis pereinamasis laikotarpis, prasidėjęs praeito amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, šią problemą tik suaktyvino – didėja jos mastas, reiškiasi naujos formos. Visa tai kelia būtinybę

⁵ Dapšys A., „Organizuotas nusikalstamumas ir korupcija: prevencijos ir kontrolės sistemos kūrimo Lietuvoje prielaidos ir perspektyvos“, in *Teisės problemos*, Nr. 4. Vilnius, 1997, p. 61; „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos“, *Žin.*, 1999, Nr. 10-220.

⁶ „Survey of the Struggle of Law Enforcement Agencies Against Corruption in Ukraine“, in *Organized Crime Watch*, Volume 1, No. 6. Washington, D. C., 1999, p. 9–10.

⁷ *Explanatory Report to Criminal Law Convention on Corruption (ETS 173)*. Strasbourg, 1999 (<http://conventions.coe.int>).

⁸ Jočienė D., „Korupcija postkomunistinėse šalyse“, *Teisės problemos*, 1997, Nr. 1, p. 81.

⁹ Pivoriūnas A., „Nusikaltimai valstybės tarnybai ir korupcija – problemos ir jų sprendimo būdai“, *Justitia*, 1997, Nr. 6, p. 14.

domėtis korupcija, ją analizuoti ir stengtis veiksmingai su ja kovoti. Tačiau norint efektyviai spręsti šiuos uždavinius, pirmiausia būtina tinkamai suvokti paties reiškimo esmę. Todėl ir pradėti reikia nuo bendrųjų korupcijos sampratos klausimų, vienaip ar kitaip gvildentų tiek tarptautiniu mastu, tiek mūsų šalyje.

„Tarptautinių žodžių žodyne“ sakoma: „Korupcija [lot. *corruptio* – gadinimas; papirkimas], tarnybinės padėties panaudojimas pasipelnymo tikslais; pareigūno ar politinio veikėjo papirkimas“¹⁰. Kitas tarptautinių žodžių žodynas šį žodį aiškina plačiau – „tai valstybės įstaigos pareigūno ar politinio veikėjo kyšio ėmimas už pareigų atlikimą arba už įstatymo pažeidimą, siekiant naudoti sau ar abipusės naudai, papirkimas, kyšininkavimas“¹¹. Susipažinus su daugiau literatūros, kur vartojamas korupcijos terminas, galima daryti išvadą, kad taip įvardijama valdininkų elgsena, jų piktnaudžiavimas turimais įgaliojimais, padėties išskirtinumu dėl asmeninių savanaudiškų paskatų. Manau, neleistina nacionaliniuose teisės aktuose vartoti tarptautinio žodžio, prieš tai nepateikus jo oficialios definicijos. Vertinant tokį sudėtingą ir pavojingą reiškinį, neleistina remtis tik „Tarptautinių žodžių žodyne“ pateikiamu aiškinimu ar tarptautiniuose teisės aktuose dėstomu jo supratimu. Juk vienas iš įstatymams, poįstatyminiams aktams keliamų reikalavimų – aiškumas.

Grupė autorių, vadovaujama Valstybės saugumo departamento, 1999 m. atlikusi Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos užsakytą tyrimą „Korupcijos situacijos Lietuvoje preliminarinis įvertinimas bei kovos su korupcija strategijos matmenų parengimas“ (inicijavo PHARE programa), šio darbo dalyje „Korupcijos apibrėžimas Lietuvos įstatymuose ir kituose teisės aktuose“ pažymėjo, kad „Lietuvos Respublikos įstatymuose ir kituose teisės aktuose vartojamas korupcijos terminas, tačiau esminis šalies teisinės sistemos, įstatymų leidėjo darbo trūkumas yra ir lieka tai, kad iki šiol neturime griežtai ir juridiškai tiksliai apibrėžtos korupcijos definicijos“. Tai būtina neatidėliojant padaryti, antraip kovos su korupcija strategija, objektas liks neaiškūs ir neapibrėžti. Todėl juridinės ir kitokios praktinės antikorpucinės priemonės, korupcijos prevencijos taktika ir praktika bus nepakankamai efektyvi¹². Specialiųjų tyrimų tarnybos vadovo 1999 m. spalio mėnesį pasirašytame „Nacionalinės kovos su korupcija strategijos metmenų projekte“ taip pat pažymima, kad „korupcijos samprata neturėtų būti pamiršta vykdant teisinę reformą Lietuvoje ir turėtų atsispindėti atitinkamuose įstatymuose“¹³. Deja, šio reiškinio turinio ir sampratos nepateikė nė naujasis šalies baudžiamasis įstatymas, nors suvokiame, kad kalbama apie pavojingus visuomenei, prieštaraujančius teisei dalykus.

Tiesa, teisinės korupcijos sampratos problemą bandoma spręsti Lietuvos Respublikos Seimui pateiktuose Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo bei Lietuvos Respublikos kovos su korupcija ir reketu įstatymo projektuose. Pirmajame iš šių projektų rašoma: „Korupcija – valstybės politikų, pareigūnų ir tarnautojų savo tarnybinės padėties arba su ja susijusių galimybių panaudojimas neteisėtai siekiant gauti kokios nors naudai sau ar kitiems asmenims, taip pat fizinių ar juridinių asmenų kokios nors

¹⁰ *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2001, p. 405.

¹¹ *Tarptautinių žodžių žodynas*, A–K. Vilnius: Žodynas, 1999, p. 673.

¹² *Tyrimas „Korupcinės situacijos Lietuvoje preliminarinis įvertinimas bei kovos su korupcija strategijos metmenų parengimas“*. Baigiamasis pranešimas. Vilnius, 1999, p. 4.

¹³ *Nacionalinės kovos su korupcija strategijos metmenų projektas*. Parengė Specialiųjų tyrimų tarnyba. 1999.

naudos ar privilegijų teikimas valstybės politikams, pareigūnams ir tarnautojams už jų neteisėtą palankų veikimą ar neveikimą, susijusį su tarnybos padėtimi, taip pat kitokios tyčinės veikos, kuriomis organizuojama, kurstoma, padedama ar tarpininkaujama darant šioje dalyje nurodytas veikas¹⁴.

Greta šio apibrėžimo būtinas ilgas aiškinamasis raštas. Tai gana platus apibrėžimas, šiuo metu turintis tik teorinę reikšmę. Taigi dėmesys krypsta į atitinkamus tarptautinius dokumentus. Pats svarbiausias tarptautinės teisės aktas šia tema – Konvencija dėl korupcijos Nr. 173, kurią 1999 m. sausio 27 d. Strasbūre pasirašė ir Lietuvos Respublikos įgaliojtieji atstovai. Šios konvencijos 6 str. 1 d. numato korupcijos reiškimosi formas¹⁵:

1. Tiesioginis ar netiesioginis vyriausybės pareigūno arba asmens, vykdančio valstybės funkcijas, reikalavimas ar priėmimas bet kokio piniginę vertę turinčio daikto arba kita nauda, įgyjama dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos pavidalu sau ar kitam asmeniui, ar pagal įstatymą įsteigtam subjektui už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal jo einamas pareigas.
2. Tiesioginis ar netiesioginis pasiūlymas ar įteikimas vyriausybės pareigūnui arba asmeniui, vykdančiam valstybės funkcijas, bet kokio piniginę vertę turinčio daikto arba kita nauda, įgyjama dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos pavidalu sau ar kitam asmeniui, ar pagal įstatymą įsteigtam subjektui už atlikimą ar neatlikimą veiksmų pagal jo einamas pareigas.
3. Vyriausybės pareigūno arba asmens, vykdančio valstybines funkcijas, pareiginiai veiksmai arba jų neatlikimas, kai tai daroma siekiant naudos sau arba trečiajai šaliai.
4. Slaptas naudojimas šio straipsnyje nurodytos neteisėtos veikos būdu įgyta nuosavybe ar šios nuosavybės slėpimas.
5. Pagrindinio veikėjo, bendrininko, kurstytojo, vykdytojo ar pagalbininko vaidmens atlikimas nustatytame korupcijos fakte ar bet koks kitas dalyvavimas, ketinimas dalyvauti, bendradarbiavimas arba slėpimas vykdant šiame straipsnyje numatytas veikas.

Išanalizavus Konvencijoje dėl korupcijos pateiktas korupcijos reiškimosi formas, matyti, kad analogiškų draudžiamų veikų aprašymai buvo ir galiojusiame iki 2003 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme¹⁶ (282–284 ir kiti straipsniai), taip pat yra naujajame, įsigaliojusiame nuo 2003 m. gegužės 1 d., Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse¹⁷ (225–228 straipsniai). Taigi atitinkamos korupcijos reiškimosi formos, t. y. kyšininkavimas, tarpininko kyšininkavimas ir papirkimas, apibrėžtos tiek tarptautiniu mastu, tiek mūsų šalies įstatyme. Tačiau oficiali pačios korupcijos kaip atskiro reiškinio sąvoka nei tarptautiniu, nei šalies mastu apibrėžta nėra. Antai Jungtinių Tautų Organizacijos Pareigūnų elgesio kodekso 7 straipsnio b punktas nurodo, kad būtina korupcijos sąvoką apibrėžti nacionalinėje teisėje¹⁸. Tuo tarpu jau minėjome, kad Lietuvos įstatymų leidėjai nepa-

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ *The TI Source Book Part A: Analytical Framework*.

¹⁶ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, *Žin.*, 1997, Nr. 118-3046.

¹⁷ *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas* (patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968). Vilnius: Teisingumo ministerija, 2000.

¹⁸ *The TI Source Book Part A: Analytical Framework*.

sistengė apibrėžti korupcijos ir pateikti tikslios definicijos, taip padarydami pradžią bendrai doktrinai. Randame tik atskirus bandymus apibūdinti korupciją. Štai Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl korupcijos prevencijos programos“ patvirtinta Organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programa¹⁹. Programos kūrėjai, jos antroje dalyje vertindami išanalizuotą padėtį, pateikia du korupcijos aspektus:

1. Korupcija – tai pareiginių nusikaltimų visuma.
2. Korupcija – tai organizuoto nusikalstamumo egzistavimą užtikrinantis veiksnys.

Programoje taip pat pažymima, kad organizuotas nusikalstamumas beveik visada susijęs su korupcija. Organizuotų nusikalstamų grupuočių ir korumpuotų valdininkų simbiozė gali reikštis priimant kriminalinėms struktūroms palankius teisės aktus, „globojant“ naftos, alkoholio, tabako, ginklų, narkotikų kontrabandą, prostitucijos verslą, prekybą vogtais automobiliais, nevykdant organizuotų nusikalstamų grupuočių lyderių baudžiamojo persekiojimo arba vykdant jį netinkamai ir pan. Taigi organizuotas nusikalstamumas šioje programoje – tai sudėtinga sistema įvairių ryšių ir santykių tarp nusikalstamų grupuočių, jų narių, vykdančių nusikalstamą veiklą (dažniausiai kaip verslą) ir siekiančių užtikrinti šios veiklos saugumą pareigūnų papirkimu ir korupcija. Visa tai tampa savotišku gelbėjimosi ratu siekiant suprasti, kas gi yra toji korupcija. Pasitelkus į pagalbą baudžiamąją teisę, iš baudžiamajame įstatyme pateiktų nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams sudėties galima išskirti dvi korupcijos rūšis pagal reiškimosi sritį: valstybinio valdymo korupcija ir komercinė korupcija. Darytina išvada, kad lietuviškoje korupcijos prevencijos programoje įvardijami korupcijos faktai tapatūs tarptautinėje Konvencijoje dėl korupcijos pateiktiems korupcijos faktams, tačiau šie dokumentai skiriasi tuo, kad minėtoji konvencija korupcijos sampratą susiaurina, apimdama tik valstybinio valdymo sritį. Valstybės aparato korupcija yra stabilaus ir saugaus organizuotų nusikaltėlių formuočių funkcionavimo sąlyga, garantija, kad iš nelegalaus verslo bus gauta daug pelno. Antra vertus, šis maksimalus pelnas suteikia daug galimybių toliau papirkinėti pareigūnus, kuriems, deja, nepaprastai sunku atsispirti pagundai greitai ir lengvai praturtėti sistemingai gaunant dideles sumas pinigų iš organizuotų nusikaltėlių grupuočių²⁰. Vien tik pasitelkus bendrąjį ar rūšinį kėsinimosi objektą ir minėtoje programoje išdėstytus teiginius, korupcijos rūšių apibrėžti negalima. Čia būtina nuodugnesnė reiškinio analizė, poreikis nustatyti ribas. Juk kyšių paėmęs valstybės pareigūnas ar tarnautojas paskui neretai bendrininkauja padarant kitą nusikaltimą arba papirkimas gali lemti kitą nusikalstamą veiklą, užkirsti kelią galimybei atkurti teisingumą. Jeigu visi šalies muitininkai arba pasienio policijos pareigūnai būtų sąžiningi, kontrabanda kaip reiškinys beveik išnyktų, jos mastas būtų minimalus.

Apskritai, palyginti su bendru šalies nusikalstamumu, korupcijos reiškinys (siaurąja prasme) nėra labai paplitęs ir sudaro vidutiniškai 0,1 proc. registruotų nusikaltimų. Vis dėlto nedera žavėtis statistika ir prarasti budrumo, nes kitas korupciją (jos latentiskumą) apibūdinantis kokybinis požymis – kyšininkavimas – atliekamas kvalifikuočiau: kyšiai duodami ir imami per patikimus tarpininkus. Šią prielaidą sunku pagrįsti praktiniais pavyzdžiais. Tai geriausiai supranta operatyvinių tarnybų darbuotojai. Galbūt šitai iš dalies ir lemia, kad oficialiosios statistikos skaičiai mažėja.

¹⁹ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos“, *Žin.*, 1999, Nr. 10-220.

²⁰ Bluivšteinis J., *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 256.

Kovą su atskirais reiškiniais apsunkina jų latentiskumas. „Prie tokių nusikaltimų priskiriami ir ekonominiai, organizuoti bei profesionalūs nusikaltimai, įskaitant korupciją, kontrabandą, vengimą mokėti mokesčius, pinigų padirbinėjimą, plintantį narkobiznį, nusikaltimus, susijusius su prostitucija, ir kt.“²¹ Tai, kad faktiniai duomenys paprastai yra didesni už oficialiosios statistikos rodiklius, kurie nerodo tikrosios padėties, – VII Baltijos šalių kriminologų simpoziume išsakyta problema. Kyla klausimas, kodėl taip yra. Ir kyšio davėjas, ir gavėjas yra suinteresuoti ir gautu rezultatu abu patenkinti. Daugeliu atvejų abi šalys turi materialinės ar kitokios naudos. Esant abipusei naudai, nelieka kam skųstis. Tokiu atveju atskiri korupcijos atvejai iškyla aikštėn tik operatyvinių tarnybų pastangomis. Oficialiąja statistika tampa ir tokie atvejai, kai abipusio suinteresuotumo nėra – viena šalis nepatenkinta.

Galima daryti išvadą, kad korupciją Lietuvoje apibūdina šie bruožai:

- 1) ji reiškiasi keliuose srityse;
- 2) šis seniai gyvuojantis reiškinys ypač suaktyvėjo pereinamuoju laikotarpiu atkūrus nepriklausomybę;
- 3) trūksta vienos teisiniu aktu apibrėžtos korupcijos sąvokos, tebėra pati korupcijos doktrinos kūrimo pradžia;
- 4) tai reiškinys, pasižymintis dideliu latentiskumu;
- 5) ji iškreipia teisingumo sampratą, valstybinės tarnybos esmę ir taip pažeidžia patį svarbiausią visuomeninį gėrį – teisinę valstybę.

Taigi apibendrinama mintis apie korupcijos sąvoką, siūlyčiau remtis gana išsamiau Europos Tarybos kovos su korupcija grupės apibrėžimu: „Korupcija – tai kyšininkavimas ir kitoks elgesys asmenų, kuriems valstybiniame ar privačiame sektoriuje yra pavesta eiti tam tikras pareigas, susijusias su įpareigojimais, patikėtais jiems kaip turintiems valstybės pareigūno, privataus darbuotojo, nepriklausomo agento statusą, ar kitokiais santykiais, ir kurių tikslas – bet kokia neteisėta nauda sau ir kitiems“²². Vadinasi, korupciją reikėtų suvokti kaip reguliarią, pasikartojančią, integralią, nusikalstamą individo, turinčio tarnybos santykius su valstybės aparatu, privačiu verslo subjektu, rinkėjais ar žiniasklaidos auditorija (skaitytojais, žiūrovais), veiklą, kuri pasireiškia piktnaudžiavimu savo padėtimi bei pasitikėjimu siekiant asmeninės naudos (o ją taip pat reikia suprasti plačiau, t. y. ne tik kaip materialią, bet ir kaip kitokią, pavyzdžiui, kaip prestižą, galimybę siekti karjeros, kaip atsakomąją paslaugą). Būtent tokią korupcijos kaip ne pavienio kyšio, o daugiau ar mažiau nuolatinio kyšininkavimo, būdingo žmogui ar žmonių grupei, sąvoką reikėtų turėti omenyje ir toliau kurse kalbant apie šio reiškinio paplitimą muitinių veikloje.

Apibendrinant teisinės literatūros informaciją apie šio antisocialinio reiškinio sampratą, žalą ir priežastis, galima konstatuoti, kad korupcija kelia grėsmę visuomenės saugumui ir žmogaus teisėms, nes:

- 1) korumpuoti pareigūnai palieka likimo valiai jiems pavestą prižiūrėti veiklą ir neužkerta kelio korupcijai plisti toliau;
- 2) papirkta valstybės tarnautojas netinkamai atlieka savo pareigas;
- 3) dėl korupcijos gali būti pažeistos pagrindinės žmogaus teisės;

²¹ VII Baltijos šalių kriminologų simpoziumas. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. Vilnius, 1995, p. 21.

²² The TI Source Book Part A: Analytical Framework. P. 54–58.

- 4) korupcija gali iki trisdešimties procentų padidinti kiekvienos valstybės investicijos kainą;
- 5) dažnai veikdama kaip mokestis, kuriuo apmokestinamos tiesioginės užsienio investicijos, korupcija neleidžia pritraukti daugiau užsienio investicijų²³.

Tarptautinės nevyriausybinių organizacijos „Transparency International“ 2002 m. atliktas tarptautinis tyrimas atskleidė, kad Lietuvoje korupcijos suvokimo indeksas išlieka toks pat kaip ir ankstesniais metais – 4,8 balo. Šis rodiklis, apskaičiuotas remiantis verslininkų ir tarptautinių ekspertų apklausomis, palieka Lietuvą tarp šalių, kurios susiduria su didelėmis korupcijos problemomis. Mūsų šaliai pritrūksta 0,2 balo iki 5 balų ribos, už kurios rikiuojasi maži korumpuoti šalys. Lietuva dalijasi 36–39 vietas su Baltarusija, Pietų Afrikos Respublika ir Tunisu. 102 šalių lentelėje paskutinės vietos atitenka Angolai, Madagaskarui, Paragvajui, Nigerijai ir Bangladešui, o pirmosios – Suomijai, Danijai, Naujajai Zelandijai, Islandijai, Singapūriui ir Švedijai. 1999 m. „Transparency International“ lentelėje Lietuva užėmė 50 vietą. Taigi per trejus metus peršokta per 14 vietų²⁴.

Lietuvoje priimta apie dešimt įstatymų, vienaip ar kitaip įgalinančių vykdyti korupcijos prevenciją, yra patvirtintos bent kelios nacionalinės kovos su korupcija programos. Vis dėlto, kaip sakė kinų filosofas Mencijus (372–289), įstatymai patys neveikia.

Pastaraisiais metais Lietuva vykdė kryptingą antikorupcinę politiką. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo nuostatas, Europos Komisijos rekomendacijas, buvo parengta ir priimta Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategija, parengtas Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos projektas. Nacionalinės kovos su korupcija programos tikslas – naikinti mūsų šalyje korupciją, siekti, kad ji kuo mažiau trukdytų plėtoti ekonomiką, demokratiją, stiprinti nacionalinį saugumą, teisės sistemą, Lietuvos institucijų pastangas ir tarptautinį bendradarbiavimą kovojant su korupcija. Korupcijos prevencijos įstatymu siekiama nustatyti pagrindinius korupcijos prevencijos principus valstybės tarnyboje, privačiame sektoriuje, korupcijos prevencijos priemonės ir jų teisinius pagrindus, korupcijos prevencijos subjektus, jų teises ir pareigas. Suaktyvėjęs antikorupcinis Lietuvos teisės saugos institucijų darbas vyko nusikaltimų išaiškinimo, korupcijos prevencijos ir visuomenės švietimo kryptimis. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 1995–2001 m. užregistruota 1530 nusikaltimų valstybės tarnybai, iš jų 388 kyšio priėmimo atvejai, 1142 kiti nusikaltimai valstybės tarnybai. Analizuojant Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos veiklą, pažymėtina, kad 1999 m. ši tarnyba išskėlė 125, 2000 m. – 90, 2001 m. – 118, 2002 m. – 79 baudžiamąsias bylas. 2003 m. sausio 1–gegužės 1 d. STT išskėlė 28 baudžiamąsias bylas. Įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui, 2003 m. gegužės 1–gruodžio 31 d. STT pradėjo 88 ikiteisminius tyrimus. 2004 m. sausio 1–rugsėjo 30 d. STT pradėjo 72 ikiteisminius tyrimus.

2004 m. sausio 1–rugsėjo 30 d. STT iš kitų ikiteisminio tyrimo įstaigų gavo 18 ikiteisminių tyrimų, o perdavė joms – 6, 34 ikiteisminiai tyrimai nutraukti, 23 – baigti (perduoti kaltinamajam aktui surašyti), 98 tęsiami.

²³ Ten pat.

²⁴ <http://www.transparency.lt>

1999 m. STT išaiškino 168 asmenis, kurie įtariami padarę korupcinio pobūdžio ir kitas nusikalstamas veikas, iš jų 115 (68 proc.) valstybės tarnautojų ir 53 (32 proc.) kiti; 2000 m. – 98 asmenis, iš jų 68 (69 proc.) valstybės tarnautojai ir 30 (31 proc.) kitų; 2001 m. – 124 asmenis, iš jų 81 (65 proc.) valstybės tarnautojas ir 43 (35 proc.) kiti; 2002 m. – 99 asmenis, iš jų 60 (61 proc.) valstybės tarnautojų ir 39 (39 proc.) kiti; 2003 m. – 158 asmenis, iš jų 106 (67 proc.) valstybės tarnautojai ir 52 (33 proc.) kiti; 2004 m. sausio 1–rugsėjo 30 d. STT – 92 asmenis, iš jų 59 (64 proc.) valstybės tarnautojai ir 33 (36 proc.) kiti.

1999 m. nustatyta 160 nusikalstamų veikų, iš jų 98 (61 proc.) valstybės tarnybai ir 62 (39 proc.) kitos; 2000 m. – 126 nusikalstamos veikos, iš jų 56 (44 proc.) valstybės tarnybai ir 70 (56 proc.) kitų; 2001 m. – 193 nusikalstamos veikos, iš jų 117 (61 proc.) valstybės tarnybai ir 76 (39 proc.) kitos; 2002 m. – 134 nusikalstamos veikos, iš jų 85 (63 proc.) valstybės tarnybai ir 49 (37 proc.) kitos; 2003 m. STT nustatė 210 nusikalstamų veikų, iš jų turinčių nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams požymių – 143 (68 proc.), turinčių kitų nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų požymių – 67 (32 proc.); 2004 m. sausio 1–rugsėjo 30 d. STT nustatė 229 nusikalstamas veikas, iš jų turinčių nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams požymių – 167 (73 proc.), turinčių kitų nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų požymių – 62 (27 proc.).

2004 m. sausio 1–rugsėjo 30 d. STT nustatė šias nusikalstamų veikų, turinčių nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams požymių, rūšis:

- Baudžiamojo kodekso 225 str. (kyšininkavimas) – 32 (19 proc.);
- Baudžiamojo kodekso 226 str. (tarpininko kyšininkavimas) – 0 (0 proc.);
- Baudžiamojo kodekso 227 str. (papirkimas) – 26 (16 proc.);
- Baudžiamojo kodekso 228 str. (piktnaudžiavimas) – 59 (35 proc.);
- Baudžiamojo kodekso 229 str. (tarnybos pareigų neatlikimas) – 39 (23 proc.).

Daugiausia dėmesio skirta šalinti korupcijos apraiškas iš viešojo administravimo, muitų ir mokesčių, viešųjų pirkimų, privatizavimo sričių, teisėsaugos ir teisingumo institucijų. Sustiprintas valstybės institucijų bendradarbiavimas užkardant ir išaiškinant nusikaltimus bei su jais susijusią korupciją. Įgyvendinant korupcijos prevencijos priemones, teisės aktai ir jų projektai buvo nagrinėjami antikorpuciniu aspektu, atlikti korupcijos paplitimo vertinimai labiausiai jos pažeidžiamose srityse.

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS

Antikorupciniai standartai – elgesio ir teisės normų, padedančių mažinti korupcinį elgesį, visuma.

Antikorupcinis švietimas – piliečių antikorupcinių nuostatų ugdymas.

Deviacija – įprastų visuomenės ar grupės socialinių taisyklių ir normų pažeidimas.

Kyšininkavimas – veiksmas, kai valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo savo ar kitų naudai tiesiogiai ar netiesiogiai priima, pažada ar susitaria priimti kyšį, reikalauja ar provokuoja jį duoti už teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus.

Klientiniai ryšiai, klientizmas – abipusiškai naudingi globėjo ir kito asmens ar asmenų grupės (klientų) ryšiai ir įsipareigojimų sistema.

Korupcija – piktnaudžiavimas valstybine valdžia siekiant naudos asmeniniais tikslais.

Korupcijos rūšys pagal veikimo sritį – administracinė, politinė, privataus sektoriaus, tarptautinė.

Korupcijos rūšys pagal veiksmų tikslus – biurokratinė, reguliacinė, prevencinė, padarinių likvidavimo.

Korupcijos pažinimas – gebėjimas laiku ir visapusiškai atpažinti korupcijos apraiškas.

Korupcijos prevencija – korupcijos priežasčių ir veiksnių šalinimas.

Korupcijos išaiškinimas ir teisinis persekiojimas – *korupcinių veikų nustatymas, baudmės neišvengiamumo ir teisingumo principo įgyvendinimas.*

Lobistinė veikla – atlygintini lobistų veiksmai, kuriais siekiama daryti įtaką, kad būtų keičiami, pildomi ar pripažįstami netekusiais galios teisės aktai, priimami arba nepriimami nauji teisės aktai. Šia veikla siekiama įgyvendinti užsakovo interesus nepažeidžiant asmens teisių ar visuomenės ir valstybės interesų.

Lobizmas – procesas, kurio metu dalijamasi informacija ir grupės, organizacijos ar jos dalies nuomonė perduodama valdžios pareigūnams (tiek rinktiems, tiek skirtiems), siekiant daryti įtaką, kad būtų priimtas palankus sprendimas.

Lobistas – turintis teisę užsiimti lobistine veikla fizinis asmuo ar įmonė, įstaiga, organizacija, įstatymo nustatyta tvarka įrašyti į lobistų sąrašą.

Nepotizmas – darbo vietų skyrimas giminėms, draugams ir pažįstamiems, išvengiant konkursų ir pažeidžiant tinkamiausio žmogaus tinkamoje vietoje principą. Tai sukuria pavaldinių ir kolegų skolininkų sistemą, kuria naudojamosi priimanč sprendimus.

Patronas – klientinių ryšių sistemos dalis – ką nors globojanti ar proteguojanti institucija arba asmuo.

Pinigų plovimas – veika, kuria siekiama įteisinti arba nuslėpti nusikalstamu būdu įgytų pinigų kilmę.

Papirkimas – veiksmas, kai tiesiogiai arba netiesiogiai siūloma, pažadama duoti arba duodamas kyšis valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui už pageidaujamą teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus arba tarpininkui siekiant tų pačių rezultatų.

Piktnaudžiavimas – veiksmas, kuriuo valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo piktnaudžiavo tarnybine padėtimi arba viršijo įgaliojimus, jeigu dėl to daug žalos patyrė valstybė, tarptautinė viešoji organizacija, juridinis ar fizinis asmuo.

Privatieji interesai – asmens, dirbančio valstybinėje tarnyboje, arba artimo jo giminaičio ar šeimos nario asmeninis turtinis ar neturtinis suinteresuotumas, galintis turėti įtakos sprendimams einant tarnybines pareigas.

Tarnybos pareigų neatlikimas – būna tada, kai valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo dėl neatsargumo neatliko arba netinkamai atliko savo pareigas, o valstybė, juridinis ar fizinis asmuo dėl to patyrė daug žalos.

Valstybės tarnautojas – asmuo, dirbantis valstybės tarnyboje, valstybės politikas, viešojo administravimo valstybės tarnautojas pagal Valstybės tarnybos įstatymą bei kitas asmuo, kuris, dirbdamas valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose, teisminėse, teisėsauogos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose, atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus, taip pat oficialus kandidatas į tokias pareigas.

Valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo – asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus užsienio valstybės institucijoje, tarptautinėje viešojoje organizacijoje ar tarptautinėje teisminėje institucijoje, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas. Be to, valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, kuris dirba bet kokioje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje arba verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus viešojo administravimo įgaliojimus ar teikia viešąsias paslaugas, išskyrus ūkines ar technines funkcijas atliekantį asmenį.

Viešieji interesai – visuomenės suinteresuotumas, kad asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje, visus sprendimus priimtų nešališkai ir teisingai.

Viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktas – situacija, kai valstybinėje tarnyboje dirbantis asmuo, eidamas pareigas ar vykdydamas pavedimą, privalo priimti sprendimą ar dalyvauti jį priimant, ar vykdyti pavedimą, susijusį ir su jo privačiais interesais.

Viešasis administravimas – įstatymų reglamentuota valstybės ir vietos savivaldos institucijų veikla, skirta teisės aktams, vietos savivaldos sprendimams įgyvendinti, numatytoms viešosioms paslaugoms administruoti.

Viešojo administravimo principai – įstatymo viršenybė (veikla grindžiama teisiniais pagrindais), objektyvumas (veiksmai turi būti nešališki), nepiktnaudžiavimas valdžia (draudžiama vykdyti veiklą neturint įgaliojimų arba priimant sprendimus siekti kitų, negu įstatymų nustatyta, tikslų).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Literatūra

1. Grosse T. G., *Dzialania anty-korupcyjne w panstwach czlonkowskich OECD*. Florencija, 2000.
2. *Korupcijos tyrimas, persekiojimas ir prevencija*. Tarptautinis seminaras, Vilnius, Lietuva, 1998 m. lapkričio 5–6 d. Vilnius, 1998.
3. *Kova su korupcija: praktiniai pavyzdžiai*. Tarptautinis seminaras, skirtas partnerystės svarbai kovojant su korupcija aptarti. 2001 m. rugsėjo 6–7 d., Vilnius. Vilnius: Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba, 2001.
4. *Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas*. Vilnius: Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija, 1998.
5. „Pedagogų etikos kodeksas. Projektas“, *Mokykla*, 2000, Nr. 11–12, p. 13–16.
6. Rose-Ackerman S., *Korupcija ir valdžia: priežastys, padariniai ir reforma*. Vilnius: Vaga, 2001.
7. Vaitiekus S., *Korupcijos prevencijos sistema Lietuvoje: organizacijos ir veiksmų apžvalga*. Vilnius: „Transparency International“ Lietuvos skyrius, 2002.
8. *Valstybės tarnautojų etikos rinkinys*. Vilnius: Margi raštai, 2002.
9. Van Duyne P., „Will „Caligula“ go transparent?“, *Forum on crime and society*, 2001, Volume 1, Number 1.

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Korupcijos prevencijos įstatymas (2002 m. gegužės 28 d. Nr. IX-904).
2. Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija programa (patvirtinta 2002 m. sausio 17 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. IX-711).
3. Lietuvos Respublikos Viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas (1997 m. liepos 2 d. Nr. VIII-371; nauja redakcija 2000 m. vasario 29 d.).
4. Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas (1999 m. liepos 8 d. Nr. VIII-1316; nauja redakcija 2002 m. liepos 1 d.).

Interneto šaltiniai

1. http://advokatas.tinklapis.lt/temos/etikos_kodeksas.html – advokatų profesinės etikos kodeksas.
2. http://www.finansai.lt/About_etika.htm – Finansų analitikų asociacijos etikos kodeksas.
3. <http://www.greco.coe.int> – Valstybių grupės prieš korupciją (GRECO) interneto puslapis. GRECO įsteigta 1998 m., kai grupė valstybių pasirašė Baudžiamosios teisės konvenciją prieš korupciją (1999 m. tai padarė ir Lietuva). GRECO prižiūri, kaip šis dokumentas įgyvendinamas. Interneto puslapyje skelbiama informacija apie GRECO antikorpucines iniciatyvas, valstybių narių susitikimų medžiaga ir t. t.
4. <http://www.ktu.lt/lt/ktu/kodeksas.html> – Kauno technologijos universiteto mokslo ir pedagoginių darbuotojų etikos kodeksas.
5. <http://www.lar.lt/Docs/etikoskodeksas.html> – auditorių profesinės etikos kodeksas.
6. <http://www.lzs.lt/etikoskodeksas.html> – Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas.
7. <http://www.nobribes.org> – Europai ir Azijai skirtas JAV plėtros agentūros (USAID) finansuojamas interneto tinklas, kuriame pateikiama daug informacijos apie Europos ir Azijos šalių antikorpucines iniciatyvas, įstatymus, programas.
8. <http://www.notarai.lt/?act=taktai> – Lietuvos Respublikos notarų garbės (etikos) kodeksas.
9. <http://www.oecd.org> – Europos tarpusavio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EB-PO) puslapis. Ši organizacija skiria daug lėšų ir pastangų korupcijos lygiui Europoje mažinti.

10. <http://www.stt.lt> – Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos informacija apie nukreiptus prieš korupciją Lietuvos įstatymus, apie tarptautines kovas su korupcija iniciatyvas, apie tai, kur kreiptis, jeigu esate verčiamas duoti kyšį.
11. <http://www.tils.lt> – tarptautinės organizacijos „Transparency International“ Lietuvos skyriaus, veikiančio Lietuvoje nuo 2000 m. birželio 6 d. (steigėjas – Atviros Lietuvos fondas), puslapis. Organizacijos tikslas – skatinti ir organizuoti Lietuvoje pilietines antikorpucines iniciatyvas. Pateikiama informacija apie kovas su korupcija naujienas Lietuvoje ir pasaulyje, apie antikorpucines „Transparency International“ Lietuvos skyriaus iniciatyvas.
12. <http://www.worldbank.org> – Pasaulio banko, tarptautinės finansų organizacijos, skiriančios daug dėmesio kovai su korupcija, puslapis.
13. <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=196440&Condition2> – Lietuvos Respublikos politikų profesinės etikos ir elgesio kodeksas.

**KORUPCIJA AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE
POŽIŪRIAI, PROBLEMOS, SPRENDIMO GALIMYBĖS**

Sudarė Daiva Penkauskienė

Redaktorė Danutė Ulčinskaitė
Dailininkas Rokas Gelažius

Išleido leidykla „Garnelis“,
Klaipėdos g. 6, LT-01117 Vilnius,
el. p. garnelis@takas.lt

Spausdino AB spaustuvė „Spindulys“,
Gedimino g. 10, LT-44318 Kaunas
www.spindulys.lt